

Джек

Мендэн

Зелений Змій,
або Алкогольні
спогади

Зарубіжні авторські зібрання

Джек

Лондон

Зелений Змій,
або Алкогольні
спогади

Харків
«ФОЛІО»
2020

УДК 821.111(73)
Л76

Переклад з англійської
Марії Лисиченко

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова-Мешкова

Лондон Дж.

Л76 Зелений Змій, або Алкогольні спогади / Джек Лондон; пер. з англ. М. Лисиченко; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. — Харків: Фоліо, 2020. — 188 с. — (Зарубіжні авт. зібрання).

ISBN 978-966-03-8994-6

Повість «Зелений Змій, або Алкогольні спогади» Джек Лондон (1876–1916) написав, коли був уже відомим автором. У ній письменник відверто згадує своє раннє знайомство з алкоголем та глибоко аналізує причини його вживання, описує вплив хмільних напоїв на організм і душу. Автор неодноразово наголошує, що він не був алкоголіком від природи, однак через хмільні напої міг легко втратити два десятки розкішних років, які йому вдалося ще прожити. Він прагне застеретти від Зеленого Змія гідних і найкращих людей, яких той підманює на «дорогу смерті». Письменник шкодує, що Зеленого Змія вельми шанували у сучасному йому суспільстві, яке він прямо називає «варварською цивілізацією», та сподівається, що Зелений Змій стане пережитком того «темного» часу.

УДК 821.111(73)

ISBN 978-966-03-8994-6

© О. А. Гугалова-Мешкова,
художнє оформлення, 2020
© Видавництво «Фоліо», марка
серії, 2019

I

Це найшло та мене в день виборів. Був спекотний каліфорнійський полуденок. Я виїхав верхи з ранчо в Місячну Долину, до невеличкого села, щоб голосувати *за* або *проти* реформ, внесених до конституції штату Каліфорнія. День був спекотний, і я випив кілька разів ще до голосування, а після голосування теж перешили чимало. А тоді поїхав виноградом, укритими пагорками та хвилястими випасами ранчо і доїхав до ферми саме вчасно, щоб ще раз випити та сісти вечеряти.

— Як ти голосував, чи за, чи проти жіночого рівноправ'я — запитала мене Чармейн.

— Я голосував за.

Вона здивовано скрикнула. Бо — хай це буде відомим — за часів своєї молодості я, хоч і був палкий демократ, а ставився опозиційно до жіночого рівноправ'я. Навіть пізнішими роками, ставши толерантнішим, я залишився байдужим до цього неминучого соціального питання.

— Але чому ж ти голосував за? — спитала Чармейн.

Я одповів, одповідав докладно й роздратовано. Що більше я промовляв, то більш дратувався. (Ні, я не був п'яний. Кінь, що я на ньому їхав, звався «Розбишака!». Хотів би побачити, як п'яний здолав би сісти на нього верхи.)

Але я — так би-мовити — був на підпитку, почував себе «легко». Якось приємно схвильованим.

— Коли жінки матимуть право голосу, вони голосуватимуть за заборону алкоголю, — сказав я. — Вони, жінки, сестри та матері, і ніхто, як тільки вони, заб'ють цвяха в труну Зеленого Змія.

— Але ж я гадала, що ти приятелював із Зеленим Змієм, — зауважила Чармейн.

— Я приятелюю. Приятелював. Тепер не приятелюю. Найменше приятелював з ним і тоді, коли був він зі мною, і коли здавалося, що я найбільший його приятель. Він цар усіх брехунів. Він сама щирість. Він могутній товариш, з яким себе почуваєш у товаристві богів. Але він також у спілці з Безносою. Його шлях веде до голої правди та до смерті. Він дає ясні мрії та брудні видіння. Він ворог життя та навчитель мудрості — мудрості тогосвітньої. Він убивця з закривавленими руками, що нищить юність.

Чармейн дивилася на мене, і я знав, що вона дивується, де я так насмоктався.

А я говорив далі й далі. Говорив натхненно. Кожна думка у мене в мозку була на своєму місці. Кожна думка в своїй маленькій комірці, вже зодягнена, причаїлася біля дверей, наче в'язень опівночі, чекаючи, коли вирветься на волю. І кожна думка була барвистим образом, живим, гострим, безпохибним. Мозок мені залило яскраве, біле світло алкоголю. Зелений Змій в палкому пориві щирості виказував свої найглибші таємниці, а я був його промовцем. Спогади з минулого життя вставали та шикувалися в лави, наче військо на великому параді. Мені лишалося тільки вибирати, що заманеться. Я був владарем думки, господарем слова та свого величезного досвіду, безпомилково та вміло вибираючи докази й будуючи промову. Так вабить та вводить в облуду Зелений Змій, химерно загострюючи розум, нашіптуючи фатальні інтуїції правди та освітлюючи багряним світлом одноманітне наше животіння.

Я змалював Чармейн своє життя та вдачу. Я не був алкоголіком від природи. Я народився без органічного нахилу до алкоголю. Не був цей нахил у мене спадковим. Я набув його згодом. Коштом мук. Я гидував алкоголем більш, аніж ліками. Навіть тепер мені не подобається його смак. Я п'ю його тільки тому, що дає він піднесення. Але від п'ятого

аж до двадцять п'ятого року життя свого мені й того піднесення не треба було. Двадцять років поклав я на те, щоб звикнути до алкоголю, призвичаїти до нього організм, який раз у раз повставав проти цього. Так прищепив я собі звичку випивати.

Я змалював свою першу зустріч із Зеленим Змієм, розповів, як уперше сп'янів, яку мав до нього огиду: доступність алкоголю — ось що найбільш заохочувало мене випивати. Та не лише доступність. Усе моє колишнє життя приводило мене до цього, — життя, що тоді тільки-но розгорталося. Ким я тільки не був: хлопчиком-газетярем на вулицях, матросом, копачем, волоцюгою, що валандався далекими країнами. Коли люди збиралися до купи, щоб поділитися думками, похвалитися, попалювати, забути тяжку працю безпросвітних днів та ночей, то завжди це бувало за чаркою горілки.

Салун був місцем зборів. Чоловіки сходилися туди так само, як первісні люди, дикі, їхні пращури, збиралися навколо багаття, сідаючи навпочіпки, або біля вогнища, запаленого перед входом до їхніх печер.

Я нагадав Чармейн очеретяні халупи на островах Тихого океану, куди їй заборонено було заходити. Кучеряві канібали тікали туди від свого жіноцтва та пиячили й бенкетували на самоті. Це були святі місця, куди *табу* забороняло вхід жінкам під загрозою смерті. Ще юнаком я сам тікав до салуну від обмеженого кола жіноцтва до широкого вільного світу чоловіків. Усі шляхи вели до салуну. Тисячі шляхів романтики та пригод збігалися в салуні, а звідти провадили в широкий світ.

— Річ у тім, — закінчив я свою промову, — що ця доступність алкоголю дала мені смак до нього. Я призвичаївся не звертати увагу на прикрі наслідки пияцтва, і ось тепер мене вже тягне до чарки. Двадцять років покладено на те, щоб прищепити мені смак до горілки. Протягом наступних десяти років вона мені ще більш до вподоби припала. Але

добра я не бачив від того, що гасив свою згагу. Я на вдачу веселий, життєрадісний, а коли гуляю з Зеленим Змієм, то завжди мене посідає отой проклятий якийсь песимізм.

— Але — поспішив я додати (як завжди спішу додавати) — Зеленому Змієві треба віддати належне. Він говорить правду. В тім-то й лихо. Те, що зветься правдою життя, не є правда. Це лише життєва брехня, що на ній усе ґрунтується, і Зелений Змій виявляє цю брехню.

— Це не красить життя, — сказала Чармейн.

— Цілком слушно, — відповів я: — Тут-то й лихо. Зелений Змій веде до смерті. Через те я й сьогодні голосував за реформи. Я оглянувся на своє минуле життя і побачив, що доступність алкоголю заохотила мене до нього. Алкоголік від природи небагато на світі. За справжнього пияка я вважаю людину, яка органічно потребує алкоголю та непереможно прагне його. Більшість завзятих п'яниць змалку не мали, потягу до алкоголю, а навіть відчували огиду до нього. Не заохотила їх ні перша, ні двадцята, ні сота чарка, а просто вони почали потрохи звикати до вина, так, як звикають люди палити; щоправда, значно легше навчитися палити, аніж пити. Звикають люди тому, що алкоголь такий доступний. Жінки добре це знають. Воно скошується на них: жінках, сестрах і матерях. Коли дати їм право голосу, то вони голосуватимуть за заборону алкоголю. Головне те, що прийдешні покоління не відчуватимуть брак алкоголю. Не знаючи смаку горілки і не відчуваючи потягу до алкоголю, вони обійдуться й без нього. Життя стане соковитішим, змістовнішим для майбутніх поколінь юнаків, а також для жінок, які підуть попліч із ними.

— Чому ти всі ці думки не запишеш на папері, щоб урятувати прийдешні молоді покоління чоловіків і жінок? — запитала Чармейн: — Чому не напишеш, щоб навчити жінок, сестер та матерів, за що їм голосувати?

— *Спогади алкоголіка*, — криво посміхнувся я, — або швидше, Зелений Змій. Бо це ж він сидів тут зі мною за

столом, це він так палко промовляв і раптом скривив мою посмішку.

— Ні, — відповіла Чармейн, що за прикладом усіх жінок відхрещувалась від Зеленого Змія:

— Ти довів, що ти не алкоголік, а лише людина, яка привичайлась пити. Один із тих, що зазнайомився із Зеленим Змієм і багато років ішов поруч із ним. Напиши про це книжку і назви її *Алкогольні спогади*.

II

Раніш, ніж почати, мушу попрохати читача поставитися до мене з прихильністю: тільки прихильність допоможе зрозуміти мене та зрозуміти, про кого й про що я пишу. Я звик пити, але я не з натури п'яниця. Я не дурний. Не свиня. Щодо пияцтва, то я знаю його від А до Я, і, п'ючи, не гублю розуму. Я ніколи не допивався до того, щоб звалитися з ніг. Навіть ніколи не заплітав ногами. Себто я звичайна, нормальна людина і п'ю у звичайний спосіб, як п'ють усі. І в цьому вся річ. Я пишу про вплив алкоголю на звичайних, нормальних людей і зовсім не маю на думці невелику кількість справжніх алкоголіків: за них я й не згадаю.

Щиро кажучи, є два типи людей, які п'ють. Є добре відомий нам усім, обмежений, безглуздий тип, що мозок йому задеревів, змертвів. Такі люди ходять, широко розкарячивши ноги, часто падають у рівчаки та, доходючи до крайніх меж нестями, бачать блакитних мишей та рожевих слонів. Цей тип дає багатий матеріал гумористичним журналам.

Другий тип має буйну уяву. Навіть у найвищому піднесенні він ходить рівно та природно, не хитаючись. Міцно стоїть на ногах та добре знає, де він є і що він робить. П'яніе не тіло, а мозок його. Він може рясно сипати дотепами

та бути душею товариства. Бачить у своїй уяві інтелектуальні примари, космічні і логічні, що набувають форму силогізму. У цьому стані він здирає з життя покривала найщасливіших ілюзій і відчуває на шиї тільки залізний ланцюг, що, позбавивши волі, стягує, стискує йому душу. Це момент, коли Зелений Змій досягає найвищої влади над тобою. Декому досить добре хильнути, щоб упасти до рівчачка. Але жадливі тортури припадають на долю того, хто, міцно стоячи на ногах, доходить висновку, що з усіх на світі бажань йому дано волю тільки над одним, а саме: прискорити час своєї смерті. Це година Білої Логіки, коли людині стає відомо, що вона може збагнути тільки закони, що керують речами, але саму суть речей — ніколи. Це небезпечний для людини момент. Ногою вона тоді ступає на стежку, що веде в домовину.

Все стає зрозумілим. Усі ці облудні думки про безсмертя — тільки паніка мозку, що боїться смерті. Прокляття тричі проклятої сили уяви. Люди позбавлені інстинкту смерті. Їм бракує волі вмерти, коли до них приходить смерть. Вони тішать себе вірою в життя потойбічне, що ніби чекає на них у майбутньому; лише інших тварин жде темрява могильна і знищить вогонь крематорію.

Але у хвилину Білої Логіки людина знає, що сама себе дурила, вводила в облуду. Усіх спіткає один кінець. Нема нічого нового під сонцем, навіть оце жадання безсмертя, властиве обмеженим і кволим душам — воно теж давнє, як світ. І людина це знає, людина, яка, не хитаючись, міцно стоїть на ногах. Вона складається з плоті й вина, з іскор та атомів сонця, з космічного пилу. Тлінний механізм, заведений на дуже короткий час. Про нього дбають доктори богослов'я та медицини, а кінець кінцем його вкидають у тісну яму.

Звичайно, всі ці міркування — недуга душі, недуга життя. Розплата людини з багатою уявою за своє приятелювання із Зеленим Змієм. Щодо людей недоумних,

то їхня розплата легша, простіша. Вони напиваються до цілковитого запаморочення. Сплять вони міцно, а коли їм і сниться що, то їхні видіння бліді та невиразні. Але людям із буйною уявою Зелений Змій посилає безжалісні примари: силогізмів Білої Логіки. Людина дивиться на життя та його вияви хворими очима німецького філософа-песиміста. Вона бачить, що криється поза ілюзіями. Вона переоцінює всі цінності. Добро є зло, правда — брехня, а життя — жарт. З високостів свого спокійного божевілля вона, самовпевнена, як бог, вважає життя за зло. Жінка, діти, її друзі в ясному білому світлі її логіки ніщо інше, як фікція, омана. Вона бачить їх наскрізь. Усю їхню тлінність, всю погань та нікчемність. Вони вже не зведуть її. То маленькі, нікчемні, егоїстичні істоти, які не відрізняються від інших істот і танцюють свій короточасний танок життя — метелячого буяння. Вони ні в чому не мають волі: все іграшки, якими порядкує примхлива доля. Так само й вона, ця людина. З цього вона здає собі справу. Але є тут і різниця: Вона бачить і знає, — знає, що в одному вільна, а саме: наблизити день своєї смерті. Це не гаразд для людини, яка створена на те, щоб жити, кохати, і щоб її кохали. Самогубство, — швидке чи повільне, — раптове знищення або поступове, на кілька років розтягнуте вмирання — ось платня Зеленому Змієві. Жоден з його приятелів не уник цієї неминучої розплати.

III

Вперше я напився, коли мав п'ять років. Був спекотний день, і батько орав у полі. Мене за пів милі послали з дому, щоб однести йому кухоль пива. — Та дивись, не розлий! — наказали мені, коли я вирушав.

Був то, як я пригадую, важкий кухоль, дуже широкий вгорі та без покришки. Коли я йшов, пиво хлюпнуло через вінця мені на ноги. Ідучи, я міркував. Пиво дуже дорога річ, а тому воно мусить бути дуже смачне. Бо інакше чому мені вдома ніколи не дають його пити? Інші речі, що їх від мене ховали дорослі, дуже мені до смаку припадали. Отже, й пиво мусить бути добрим. Дорослі його п'ють, а вони знають, у чому смак. До того ж кухоль надто повний. Я облив собі ноги та хлюпав на землю. Навіщо переводити його? Та й ніхто не знатиме, чи я випив його, чи розлив.

Я був такий малий, що довелось мені сісти та поставити кухоль між колін. Спочатку я сьорбнув піну. Вона мені не сподобалась. Очевидячки, смак не в піні. Піна не смачна. Тоді я згадав, що бачив, як дорослі здмухують піну, коли п'ють. Умочивши обличчя в піну, я потяг пиво. Воно однаково не смакувало. Але я пив. Дорослі на цьому розуміються.

Був я дуже малий, а кухоль величезний, і пив я одним духом, зануривши в піну обличчя по самі вуха, а тому важко сказати, скільки я випив. До того ж я те пиво ковтав, наче ліки, з огидою, хапаючись, щоб якнайшвидше минула ця тортура.

Коли я підвівся, то весь тремтів, але гадав, що буде мені приємно потім. Я прикладався до кухля ще кілька разів, поки пройшов тих пів милі. Тоді, здивовано помітивши, яку кількість пива я випив, та згадавши, як на пиві, що вже вистоялося, знов роблять піну, я взяв патичок та почав мішати, аж знов пиво спінилося по самі вінця.

Батько не помітив нічого: Зі спрагою спрацьованого хлібороба він спорожнив кухоль, повернув його мені, а сам знов пішов до плуга. Я спробував піти біля коней, але спіткнувся й упав їм під ноги проти блискучого лемеша. Батько з такою силою осадив назад, що коні майже сіли на мене. Батько казав мені потім, що якби коні ступили хоч на дюйм вперед, то леміш розпоров би мені черево.

Невиразно пригадую, що батько на руках одніс мене до дерев край поля й поклав там. Весь світ крутився та гойдався у мене перед очима. Мене занудило, та ще почала мучити совість, що допустився я недоброго вчинку.

Я проспав під деревами аж до вечора, і коли вже сідало сонце, батько розбудив мене. Я почував себе так погано, що ледве тягся додому. Я був знесилений, мене давила моя власна вага, в шлунку щось переливалося та підступало до горла й било в голову. Почуття було таке, наче мене налив хто отрутою. Та я й справді був отруений.

Минали тижні та місяці, і я цікавився пивом не більше, як плитою в кухні, що об неї колись я обпікся. Дорослі мали рацію. Пиво не для дітей. Щоправда, дорослі не бояться його пити, та не бояться ж вони ковтати й пілюлі, і рицину. Що ж до мене, я чудово можу обійтися без пива. Так, до самого дня моєї смерті я зможу обійтися без нього. Але обставини призвели до іншого. У тому світі, де я жив, Зелений Змій чатував на кожному кроці.

Ніяк не можна було його уникнути. Всі шляхи вели до нього. Потрібні були двадцять років близького знайомства і товаришування з ним, щоб нарешті відчутти приязнь до цього клятого плазуна.

IV

Вдруге зустрівся я із Зеленим Змієм, коли мені було сім років. Тоді мене підвела моя уява, страх був причиною всього. Ще залишаючись хліборобами, наша родина переїхала до ранчо в похмурій, сумній місцевості округи Сан-Матео, на південь від Сан-Франциско. У ті часи то була дика, некультурна країна. Часто я чув, як мати хвалилася, що ми належимо до давнього американського роду і що ми не

емігранти, як наші сусіди, ірландці та італійці. На всю ту округу були лише одна-дві американські родини.

Одного недільного ранку я опинився на ранчо родини Морісеїв. Уже не пригадаю, як і чого я потрапив туди. Там зібралось багато молоді із сусідніх ранчо. Були там і старіші, які пиячили від самого ранку, а дехто — від учорашнього вечора. Ця родина була численна: мала багато струнких і рослих синів та дядьків; ходили вони у важкому взутті, мали великі кулаки та говорили грубими голосами.

Раптом поміж дівчат почувся лемент та вигуки: — Б'ються! Виникла метушня. Чоловіки повискакували з кухні. Два червонолицих, сивочолих велетні схопилися за плечі. Один з них був Чорний Мат. Усі знали, що забив він колись двох людей. Жінки приглушено кричали, хрестилися, боязко шепотіли молитви та затуляли обличчя руками, крадькома визираючи з-поміж пальців. Але інакше поведився я. Можна ручитися, що я був найцікавішим глядачем. Думав, що, може, побачу таку дивну річ, як убивство. У будь-якому разі побачу бійку. Та як же я розчарувався! Чорний Мат та Том Морісей тільки тримали один одного за барки та по-смішному якось тупали важкими чоботями; здавалося, що то танцюють двоє слонів. Вони були надто п'яні, щоби битися. Тоді їх розвели та повели до кухні покропити замирення.

Швидко вони почали балакати всі разом так голосно, як тільки можуть люди, які весь час перебувають на повітрі, та ще коли віскі розв'яже їм язика.

Був я маленький хлопчик семи років, тіло мені від напруги тремтіло, як у лані, що від когось тікає, серце калатало; зазираючи крізь одчинені двері, дивувався я на незрозумілу поведінку людей. Бачив я Чорного Мата й Тома Морісея, які, обнявшись, схилилися над столом, цілувались і плакали.

Пияцтво в кухні тривало далі; раз у раз більша тривога огортала дівчат. Вони знали, що таке пияцтво, і були

певні, що трапиться лихо якесь. Вони казали, що не хочуть цього бачити, й одна з них запропонувала піти на велике італійське ранчо за чотири милі, де можна потанцювати. Відразу всі поділилися на пари хлопці з дівчатами і пішли піскуватим шляхом. І кожен парубок йшов зі своєю любовою, — я, хлопець семи років, знав про всі справи кохання в околиці, і вважайте я теж, немов парубок, ішов із дівчиною. Маленька дівчинка-ірландка мого віку йшла в парі зі мною. І тільки й було дітей в цьому гурті, що нас двоє. Найстарші мали років по двадцять. Були й дівчатка по чотирнадцять та шістнадцять років, які йшли вже зі своїми парубками. Але ми були наймолодшою, кумедною парою: ірландка-дівчинка та я; йшли ми обруч, а іноді, за вказівкою старших, я обіймав її за стан, хоч і не зручно було так іти. Я пишався того блискучого недільного ранку, йдучи похмурим довгим шляхом поміж кучугур. Я теж, як усі, мав свою дівчину, був мале парубчення.

На італійському ранчо жили самі парубки. Нас привітали з великою радістю. Кожному налили по шклянці червоного вина і частину довгої їдальні звільнили для танців. Молоді парубки почали пити і танцювати з дівчатами під звуки гармонії. Мені та музика видавалася небесною. Я ніколи не чув таких чудових звуків. Молодий італієць, який грав, міг навіть, граючи, танцювати. Обнявши руками свою дівчину, він за її спиною грав на гармонії. Все було таке надзвичайне для мене. Я не танцював, але, сидячи за столом, дивився широко розплющеними очима на це диво. Я був тільки маленьким хлопчиком, і багато було в житті такого, чого я ще не знав. Так минав час. Парубки-ірландці почали частіше припадати до чарки. Стало ще веселіше. Я помітив, що дехто з них спотикається й падає, танцюючи, а один зазнув у кутку. Дехто з дівчат почали нарікати та хотіли податися геть. Інші весело реготали і, певне, раді були б, аби щось трапилося.

Коли наші господарі-італійці запропонували мені разом з іншими вина — я відмовився. Я мав уже досвід з пивом, і цього було з мене досить. Не мав я охоти скуштувати знов того добра. Як на лихо один молодий італієць Пітер, великий штукар, побачивши, що я сиджу відлюдно, взяв до половини налиту шклянку вина та простяг її мені. Він сидів насупроти мене по той бік столу. Я відмовився. Обличчя йому зробилося похмурим, і він настирливо давав мені вино. І тоді жах охопив мене, жах, причину якого я мушу пояснити.

Моя матір мала деякі власні теорії. По-перше, вона з певністю казала, що всі чорняві та темноокі люди дуже небезпечні. Нема потреби згадувати, що моя мати була білява. Далі: вона була переконана, що темноока латинська раса страшенно чутлива, страшенно зрадлива та дуже схильна до убивства. Знову ж таки, вбираючи в себе всі ті жахливі й дивні оповідання, що злітали з уст її, я неодноразово чув і запевнення, що коли образити італійця, — навіть легко й не навмисне, — то він обов'язково помститься, встромивши ножа тобі в спину. Це був її нестемений вираз: — Устромить ножа тобі в спину.

Хоч і палко бажав я сьогодні вранці побачити, як Чорний Мат уб'є Тома Марісея, проте ані найменшого бажання не мав я, щоб танцюристи побачили, як ніж стирчить у моїй спині.

Я не умів ще відрізнити фактів від теорії. Я сліпо вірив у те, що оповідала мені мати про вдачу італійців. До того я мав якісь невиразні уявлення про священні права гостинності. Тут сидів зрадливий, вразливий, здатний на вбивство італієць. Він мене частував. Я був переконаний, що образив його, й він штрикне мене ножем. Так само й коняка брикнула б мене, якби я, ставши ззаду, смикнув її за хвоста. І цей італієць Пітер мав оті страшнющі чорні очі, про які говорила мені мати. І ці очі цілком різнилися від очей, які я досі знав: блакитні, сірі та ясно карі були в нашій роди-

ні, блідо-блакитні, веселі очі у ірландців. Можливо, Пітер був трохи напідпитку. Тільки його чорні очі дуже блищали, і в них миготіли якись чортячі іскорки. В них було щось несвідоме, якась таємниця. І чи міг я, хлопчик семи років, проаналізувати це, та побачити в них тільки жартівливість? В них мені вбачалася видима смерть. Напівсвідомо я відмовився від вина. Вираз його очей змінився. Вони зробилися суворі й наказували мені, шклянку з вином він присунув ближче до мене.

Що міг я діяти? Потім не раз бувало, що заглядав я в очі смерті, але ніколи — пригадую — не почував я такого жаху смерті, як тоді. Я підніс шклянку до вуст, і Пітерові очі полагіднішали. Я побачив, що він не уб'є мене тут, на місці. Я віддихнув. Але вино було погане. Дешеве, молоде вино, гірке та кисле, зроблене з усяких відходів та вишкребок виноградних. Воно куди гірше на смак, ніж пиво. Був єдиний спосіб пити його, а саме: випити швидко, як ліки. Я так і зробив. Одкинув голову назад та почав його швидко ковтати. І ковтав його, наче отруту, бо воно й було отрутою для мого дитячого організму.

Озираючись тепер на минуле, я згадую, що Пітер здивувався. Він до половини налив другу шклянку й посунув її через стіл. Увесь холонучи з жаху, у відчаї від цієї пригоди, що трапилася зі мною, я вихилив другу шклянку так само, як і першу. Цього було вже занадто для Пітера. Він мусив іншим показати диво-дитину, яку він знайшов. Пітер покликав Домініка, молодого вусатого італійця, щоб подивився на мене. Цього разу мені дали повну шклянку. Чого тільки не зробиш, щоб урятувати життя. Я весь скорчився, переміг нудоту, що підступала мені до горла, та вихилив вино.

Домінік ніколи не бачив такої геройської дитини. Двічі він наливав шклянку, щоразу по вінця, та стежив, як вино зникало у мене в горлі. Мої надзвичайні здібності притягли увагу. Середнього віку італійці-хлібороби, ста-

рі селяни, які не знали англійської мови та не танцювали з дівчатами-ірландками, оточили мене. Вони були смугляві, дикі на вигляд, в червоних сорочках, підперезаних поясами, за якими — я знав; — стреміли ножі. Вони оточили мене, наче зграя піратів, а Пітер та Домінік демонстрували мене.

Якби я мав не таку буйну уяву, або був дурнішим, або дуже упертим, я б ніколи не опинився в такому поганому становищі. А парубки й дівчата, з якими я прийшов, танцювали собі й не могли врятувати мене від лиха. Як багато я пив. — я не знаю. В спогадах моїх залишилася тільки така картина: я серед цілого натовпу головорізів, де моя агонія страху триває цілу вічність; шклянки з червоним вином, що нема їм кінця-краю раз у раз мені підсовують через дерев'яний, вином залитий стіл, а я виливаю їх у своє обпалене горло. Хоч і погане вино, але ніж у спину — ще гірше. Хоч там як, а я хочу лишитися живий.

Озираючись назад з моїм теперішнім досвідом п'яниці, я знаю, чому я тоді не впав непритомний на стіл. Я вже казав, що весь похолов від страху. Страх мене паралізував. Єдине, що я міг робити — це раз у раз вихилити чарку за чаркою. Я був нерухомий приймач для тої безмірної кількості вина. Воно інертно вливалось в мій від жаху інертний шлунок. Я надто перелякався, а тому шлунок не повертав отрути назад. А весь цей гурт італійців дивився та дивувався з феноменальної дитини, яка з байдужістю автомата пила вино. Не буде хвастощами з мого боку, коли я візьму на себе сміливість сказати, що вони справді ніколи не бачили такого.

Час настав вирушати. П'яні вибрики парубків призвели до того, що більшість розважливих дівчат почали збиратися додому. Я опинився біля дверей, поруч з моєю маленькою дівчиною. Вона не мала мого досвіду і була твереза. Її дуже тішило, як хлопці, коливаючись, намагалися йти поруч зі своїми дівчатами, і вона почала уда-

вати їх. Мені гра сподобалася, і я теж почав по-п'яному хитатися. Але вона не пила вина, тоді як мені випите вино зразу вдарило у голову. Я відразу більше скидався на п'яного, ніж вона. Я здивувався, побачивши парубка, який пройшов, хитаючись, кілька десятків кроків, а тоді спинився обіч шляху, поважно утупивши очі в рівчак. Так само поважно, глибокодумно поміркувавши з хвилину, він упав туди. Мені це було смішно до болю. Я наблизився до рівчака і спинився з краю. Очутився я тоді, коли дівчата зі стурбованими обличчями витягали мене з рівчака.

Мені вже не хотілося бавитися в п'яного. Мене вже це не смішило. Перед очима мені все пошило. Широко роззявивши рота, я хапав повітря. Дівчата вели мене, з обох боків тримаючи за руки, але ноги мені підгиналися. Алкоголь, що я випив, мов довбнею, бив мені у серце та в голову. Якби я був квола дитина, то напевне не вижив би. Я й так був тоді так близько до смерті, що переляканим дівчатам це й не снилося. Я чув, як вони сперечалися, обвинувачуючи одна одну. Деякі з них почали плакати, бо стало їм шкода і себе, і мене, а також обурювалися вони на поведінку своїх товаришів. Але мене це не цікавило. Я задихався й хапав повітря. Іти — це була для мене мука. Від ходи я ще гірше задихався. Дівчата примушували мене йти, а додому було чотири милі. Я пригадую, що бачив затуманеними очима маленький місток через шлях, здавався він десь страшенно далеко, дарма, що до нього не було й сотні футів. Дійшовши, я впав на спину, хапаючи ротом повітря. Дівчата намагалися підвести мене, але я був безпорадний та задихався. На їхні перелякані крики надійшов Ларі, п'яний юнак років сімнадцяти. Він спробував очутити мене, стрибаючи у мене на грудях. Я невиразно пригадую це, пригадую лемент дівчат, які вовтузилися з ним, одтягаючи його геть. Далі я вже не пам'ятав нічого; потім мені казали, що Ларі, скотившись під міст, проспав там цілісіньку ніч.

Коли я очунав, у хаті було темно. Мене принесли непри-
томного за чотири милі; та поклали у постіль. Я захворів.
Серце та нерви були в страшенному напруженні, і я зразу
ж почав маячити. Все страшне та жахливе, що ховалося
в моїй дитячій голові, закрутилося в якомусь божевільно-
му танку. Найжахливіші видива здавалися дійсністю. Я ба-
чив убивства, за мною ганялися убивці. Я кричав, боров-
ся, доходив до нестями. Мої муки були жахливі. І крізь це
маячіння білої гарячки я чув голос матері: — Але ж його
мозок. Він збожеволіє. — І знову, впадаючи в маячіння, цей
вигук лунав у моїх кошмарах: мене садовили до дому бо-
жевільних, де мене били наглядачі, навколо мене з галасом
кружляли хворі.

В моїй молодій пам'яті міцно засіли оповідання старших
про злодійські кишіла в китайських кварталах Сан-Фран-
циско. В своєму маячінні я блукав глибоко під землею,
крізь тисячі отих кишел і за замкненими залізними двери-
ма я страждав та помирав від тисячі смертей. А то бачив
я свого батька, що сидів біля столу в цих підземних печерах
та грав із китайцями на золото.

Вся моя лють тоді вибухала найогиднішою лайкою.
Я підводився в ліжку, видирався з рук, що мене утримува-
ли і лаяв батька так, що аж стіни гули.

Я вибухав тою лайкою, що її наслухалась дитина, яка,
живучи в примітивних умовах сільського життя, скрізь
тиняється й бігає. Ніколи я не насмілювався вимовити тих
слів, а тут вони раз у раз злітали мені з язика. Я кляв батька,
що сидів у підземеллі та грав із довговолосими, довгопазу-
рими китайцями.

Превелике диво, що серце або мозок не луснули мені тої
ночі. Як могли витримати артерії та нервові центри семи-
річної дитини той жахливий пароксизм, що корчив мене!
Ніхто не спав в убогій хатині ферми тої ночі, коли Зелений
Змій володів мною. Ларі під своїм мостом не маячив так, як
я. Він спав собі очманілий і не бачив снів. А другого ранку

прокинувся похмурий, із задурманілою головою. І якщо він живий досі, то ледве чи пам'ятає ту ніч — так мало вона для нього важила. Але в моєму мозку вона навіки залишила тавро, і тепер, через тридцять років, пишучи ці рядки, кожне видиво моїх кошмарів у спогадах таке яскраве, наче вирізьблене; ще й тепер кожен жах і біль я відчуваю так виразно, як тої ночі.

Я довго хворів після того, і зайві були застереження матері уникати Зеленого Змія в майбутньому. Мати була страшенно вражена моїм вчинком. Вона казала, що я вчинив дуже, дуже погано, наперекір тому, чого вона мене вчила. І як я міг, я — я, кому інколи не дозволялося суперечити, кому бракувало потрібних слів, щоб пояснити свою психологію — як міг я сказати матері, що саме те, чого вона мене вчила, і спричинилося до мого пияцтва. Якби не її теорія про чорні очі та вдачу італійців, то я б ніколи й уст не вмочив у кисле, гірке вино. І, лише ставши дорослою людиною, я щиро розповів їй, які були внутрішні мотиви мого негарного вчинку.

Після хвороби мені стали незрозумілі деякі моменти і дуже зрозумілі інші. Я почував себе винним, але разом з тим і скривдженим. Вчинок мій був негарний, але не з моєї провини. Тоді я твердо постановив не торкатися алкоголю. Скажена собака так води не боїться, як боявся я алкоголю.

Але навіть і цей жахливий випадок не вберіг мене від близького знайомства із Зеленим Змієм. Усі навколо, навіть тоді, силоміць штовхали мене до нього. Насамперед здавалося мені, що, за винятком матері, завжди сталої у своїх поглядах, усі дорослі поблажливо дивляться на цей випадок. Те, що трапилося, тільки смішний жарт. Не було в цьому нічого ганебного. Навіть хлопці та дівчата крадькома сміялися, згадуючи, як брали участь у цій справі, і, смакуючи, оповідали, як Ларі стрибав мені на груди та спав під мостом, як хтось спав між кучугурами тієї ночі, та що трапилося з тим парубком, який впав до ривчака. І вони зовсім не бачили тут нічого ганебного. Це було щось

веселе, надзвичайне, гарно-блискучий, яскравий епізод у одноманітному житті хліборобів цієї похмурої, туманом вкритої країни.

Фермери-ірландці жартівливо докоряли мені за мій вчинок та плескали мене по плечі. І нарешті я почав думати, що вчинив щось героїчне. Пітер, Домінік та решта італійців пишалися моєю витривалістю в пияцтві. Ніхто не гудив пияцтва, бо, до речі, всі пиячили. В нашій околиці не було членів товариства тверезості. Навіть учитель нашої маленької сільської школи, сивий чоловік, який мав років із п'ятдесят, одпускав нас додому в тих випадках, коли, змагаючись із Зеленим Змієм, почував себе переможеним. Тут не було ніякого психічного впливу. Моя огида до алкоголю була чисто фізіологічна. Я не любив проклятого питва.

V

Ця фізична огида до алкоголю не зникала у мене ніколи. Але я перемагав її. І до останнього часу, п'ючи, я завжди мушу поборювати огиду. Смак ніколи не перестає повставати проти алкоголю, а смакові треба вірити, бо він знає, що є корисне для тіла. Та люди п'ють не тому, що алкоголь на тіло впливає, а тому, що він впливає на мозок. Якщо на цьому терпить тіло, то тим гірше для нього.

До того ж, незважаючи на мою фізичну огиду до алкоголю, найяскравіші спогади мого дитячого життя пов'язані з салуном. Сидячи, бувало, на важкому, картоплею навантаженому возі, ноги тобі затерпали, туман навколо, а коні поволі тюпають грузьким піскуватим шляхом поміж кучугур, — і ось спалахне яскравий образ, і шлях тобі вже не видається таким довгим. Цей яскравий образ був салун у Колмі, куди батько, та й взагалі всі заходили випи-

ти, як доводилося їздити тим шляхом. Я заходив погрітися там біля великої печі та з'їдав содового коржика. Один коржик — це казкова розкіш. Добре, що є на світі салуни. Знов їдучи кіньми, я цілу годину буду гризти того коржика. Я одкушу манюсінський шматочок, не упустивши навіть і крихти, і жуватиму його доти, поки він не зробиться ріденькою смачною кашкою у мене в роті. Але я ніколи зразу не ковтав цієї кашки. Я її поволі смакував і, повертаючи язиком, підгрібав то під ліву, то під праву щоку, аж поки нарешті, крапля за краплею, вона прослизне мені непомітно в горло. Найкраща на світі річ оті содові коржики!

Я любив салуни. І особливо салуни в Сан-Франциско. Там можна було дістати ласощі напрочуд смачні: дивних булочок, коржиків, сиру, ковбаси, сардин, — страву, таку розкішну, якої вдома ніколи не подавали на наш убогий стіл. А одного разу — пригадую — господар салуну дав мені содової води з солодким сиропом. Мій батько нічого за це не заплатив. Господар мене просто почастував, і відтоді він для мене став ідеалом доброї, лагідної людини. Я його згадував цілий рік. Хоч було мені тоді тільки сім років, але ще й досі уявляю собі його чітко й яскраво, дарма, що бачив його в житті лише раз. Салун був на південному кінці Базарної вулиці в Сан-Франциско. Містився він на західному боці вулиці. Як увійти в двері, прилавок був ліворуч, а праворуч, вздовж стінки, стіл із даровою закускою. Це була довга вузька кімната, а в глибині її, поза барилами з пивом, стояли маленькі круглі столи та стільці. Господар салуну мав блакитні очі та ясне шовковисте волосся, що вибивалося з-під чорної шовкової ярмулки. Пригадую також, що був на ньому рудуватий, вовняний плетений жакет, і добре пам'ятаю, звідки він брав пляшку з червоним сиропом: стояла вона серед цілої батареї інших пляшок. Господар та батько довго розмовляли, а я смоктав своє солодке питво та захоплено дивився на нього. Минали роки, а я побожно шанував його пам'ять.

Незважаючи на два нещасливі випадки зі міною, всюди, де я не обертався, був непереможний та привабливий Зелений Змій, що надив та спокушав мене. Порівнюючи з глибоким враженням, що витавровував салун у дитячій душі, всі ті нещасні випадки набували другорядного значіння. Дитина, в якій тільки-но почали формуватися погляди на життя, вважала салун за найкраще, найзвабливіше на світі місце. Ні крамниці, ні громадські будинки, жодні інші приtulки ніколи не відчиняли дверей переді мною, щоб дати погрітися біля їхніх вогнів, ніколи не частували мене їжею богів із вузьких полицок, що тяглися вздовж стін, їхні двері завжди були зачинені переді мною. І тільки двері салунів завжди були навстіж. Будь-якої пори і по всіх усядах, — і на битому шляху, і на вузьких суточках, і на залюдненій діловій вулиці, — скрізь натрапляв я на ті салуни. Ясно освітлені, веселі, теплі взимку та темні й затишно-прохолодні влітку. Так, чудові, прекрасні місця були ті салуни-шинки.

Було мені десять років, як батьки мої кинули хліборобство та переїхали жити до міста. І тут, хлопчисько десяти років, я почав продавати на вулиці часописи. Одна причина була та, що потрібні були гроші. Друга — мені потрібний був рух. Я знайшов шлях до нештатної громадської книгозбірні та почав читати аж до повної нервової перевтоми. На бідному ранчо, де я досі жив, не було книжок. Якимось, справді, дивним способом я дістав чотири книжки, чудові книжки, які я просто проковтнув. Одна — життєпис Гарфілда; друга — мандрівки Африкою Поля дю Шайю; третя — новели Уйда, де бракувало останніх сорок сторінок; та четверта — Ірвінгова «Альгамбра». Цю останню дала мені шкільна вчителька. Я не був сміливою дитиною і не міг так, як Олівер Твіст, попрохати ще книжку. Повертаючи «Альгамбру», я сподівався, що вчителька дасть мені якусь іншу книжку. А як вона цього не зробила, радше недооцінила мене, то я проплакав усю дорогу додому. А від школи до ранчо було три милі. Я все ж таки сподівався та палко

прагнув другої книжки, навіть ладен був попросити в учительки, але так і не зважився.

І ось тепер, опинившись в Окленді, я на полиці безкоштовної книгозбірні знайшов неосяжний широкий світ, що лежав поза моїм видноколом. Тут були тисячі книжок, таких гарних, як і мої чотири чарівні книжки. Були деякі навіть ще кращі. Книгозбірні в ті часи не дбали за дітей, і частенько мені до рук потрапляло не те, що треба. Пригадую, я зацікавився в каталозі нашою «Пригоди Перегріна Пікля» та й занотував цю книжку на аркушику. Бібліотекар дав мені повну збірку творів Смоллета в одному величезному томі. Я читав усе, але переважно історію і пригоди, та всі давні мандрівки. Я читав уранці, вдень і ввечері. Читав у ліжку і за столом. Читав, як ішов до школи та вертався додому; читав під час перерв, коли інші хлопці бавилися. Я читав до того, що почав «зачитуватися», кожному, хто підходив до мене, я казав: «Іди геть. Ти нервуєш мене».

Десяти років мене послано на вулицю продавати газети. Тоді вже ніколи було читати. Я почав захоплюватись боксом: учитися, як робити вибіг, хапати під руку та замірятися не туди, куди хочеш ударити. Мене цікавило все, що робило тіло гнучким та могло мене розвинути фізично. Але не менше я цікавився й салуном. Бував у багатьох. Пригадую, в ті часи на східному боці Бродвея, між Шостою та Сьомою вулицями, від ріжка до ріжка, була ціла низка тих салунів.

У салунах життя було різноманітне. Люди розмовляли дуже гучно, гучно реготали, — і взагалі у всьому почувалася якась широчінь, щось відмінне від звичайного, буденного, на події бідного існування. Це життя було надто жваве, часами навіть жакливе: частенько виникали колотнечі, лилася кров, і тоді з'являвся рослий полісмен, протискаючи собі шлях крізь юрбу. Великі то моменти для мене: в голові моїй роїлися картини диких свавільних боїв та цікавих пригод на морі й суходолі. Не було цих великих моментів, коли

я, тупопаючи вулицею, розносив по хатах газети. Але в салуні тупоокоі пияки, які, хитаючись, падали на стіл або лежали в кутку у тирсі, були для мене повні дивної таємниці.

Салуни ж дозволені законом. Батьки міста санкціонували та дозволяли їх. І не такі вони страшні, як казали мені хлопчачки, яким не траплялося випадку, як мені, взнати їх. Салуни могли бути страшні, але тим-то вони й були страшенно цікаві. А все страшенно цікаве я хотів знати. Розбійники, загибель кораблів, війна, хіба не були страшні? Але хто з нормальних, здорових хлопців не віддав би своєї безсмертної душі, щоб самому взяти участь у тих пригодах?

У салунах я бачив репортерів, видавців, правників, яких знав, як з обличчя, так і на прізвище. Одвідуючи салуни, вони клали штамп громадського визнання на них. Вони виправдували моє власне зачудовання салуном. Може й вони шукали тут чогось іншого, того невиразного, чого й я прагнув. Я й сам не знав, чого. Але якась принада мусила там бути, бо липли ж ці люди до салуну, наче мухи до меду. Я ще не знав лиха, і світ здавався мені радісним. Звідки міг я знати, що ці люди шукають тут забуття після виснажливої праці та важких турбот?

Я ще не випивав тоді. Від десяти до п'ятнадцяти років майже не куштував алкоголю, але був у тісних стосунках із п'яницями та шинками. Не пив же я тільки тому, що мені не подобався алкоголь. За той час я працював підручним, розвозячи кригу, хлопцем при кегельбані та ще підмітав по неділях загородні салуни.

Весела пухка Джозі Гарпер мала шинок на розі Телеграф-авеню та Тридцять дев'ятої вулиці. Я цілий рік носив туди вечірню газету. Перший місяць, коли я розраховувався з Джозі Гарпер, вона налила мені шклянку вина. Я посоромився одмовитись і випив його. Але потому я завжди пильнував нагоди розрахуватися з шинкарем, коли її не було поблизу.

Першого дня, як я почав працювати при кегельбані, господар, згідно зі звичаєм, покликав усіх нас хлопців та запропонував випити, а опісля ми мусили кілька годин працювати біля кеглів. Усі хлопці попросили пива, а я імбирового елю. Хлопці засміялися, а я спостеріг, що господар якось чуйно, допитливо, подивився на мене. Але все ж таки відкрив пляшку імбирового елю. Потім, уже біля кегельбану, хлопці сказали мені, що я образив господаря. Пляшка імбирового елю коштує значно дорожче, аніж шклянка пива. І коли я хочу працювати, то повинен пити пиво. До того ж пиво споживне. Після нього легше працювати, а з імбирового елю нема ніякого наїдку. Коли я не міг викрутитися, то пив пиво, дивуючись, як воно людям смакує. Мені воно не подобалось.

Що я справді любив тоді — це ласощі. За п'ять центів я міг купити п'ять «гарматних набоїв», величезних та надзвичайно смачних, і міг жувати одного цілісіньку годину. Був ще там мехіканець, який продавав величезні тягучки по п'ять центів. Треба було жувати чверть дня, щоб упоратися з одною. І часто траплялося, що така тягучка була мені замість сніданку. З неї справді був наїдок, не то що з пива.

VI

Настав час, коли я розпочав другу низку своїх сутичок із Зеленим Змієм. Мені минав чотирнадцятий рік. У голові моїй повно було оповідань старих мандрівників, а в уяві жили тропічні острови та далекі морські береги. Я придбав собі маленького човна та плавав ним затокою Сан-Францисько та Оклендським лиманом. Хотілося мені плавати по морю. Хотілося мені спекатися свого одноманітного безбарвного оточення. Я був саме у розквіті юності, прагнув

усіляких пригод, мріяв про дике життя у дикому мужньому світі. Я й не здогадувався тоді, що вся тканина цього мужнього світу просякнута алкоголем.

Одного дня, розпускаючи вітрило на човні, я побачив Скоті. Це був юнак років сімнадцяти, юнга, дезертир з англійського корабля в Австралії, як сказав він мені. Він допіру скінчив строк на іншому кораблі, що прибув до Сан-Франциско. Тепер він хоче знайти собі роботу на китолові.

По той бік затоки, там, де заякорились китолови, близько них стоїть яхта-шлюп *Айдлер*. За сторожа там гарпунер, який «має намір їхати з китобійним кораблем *Бонанца*. Чи не перевезу я його, Скоті, своїм човном, до того гарпунера?

Чи не перевезу я?! А хіба це не я наслухався всіляких чуток та оповідань про цього *Айдлера* — величезний шлюп, що прибув із Сандвічевих островів, куди возив контрабандою опіум. А гарпунер, що там за сторожа! Як часто я бачив його й заздрив йому та його волі. Він ніколи не лишав корабля. Він щоночі спав на борту *Айдлера*, тоді як я мусив висаджуватись на берег та йти спати додому. Гарпунерові було лише дев'ятнадцять років. Я не знав, про нього нічого нічого, — тільки, що він гарпунер; але він був такий пишний, такий недосяжний для мене, що я не наслідуювався заговорити до нього і тільки здалека об'їздив навкруги його яхту. Чи перевезу я Скоті, матроса-втікача, щоб побачитися з гарпунером на яхті контрабандного опіуму *Айдлер*? Чи перевезу я!?

На наш оклик гарпунер вийшов на палубу і запросив нас на борт. Я хотів показати, що не гірше за матроса тямлю справу і причалив так, щоб не пошкодити білої фарби яхти. Лишивши човна за кормою, на довгій кодолі, та закріпивши її двома вузлами, ми зішли вниз. Це було перше приміщення на морі, яке я коли бачив. Одяг, що висів на стіні, неприємно дхнув кислим. Але що з того? Хіба це не був справжній морський одяг — шкіряні куртки, підбиті смугастим окса-

митом, блакитні сорочки з грубого сукна, непромокальні капелюхи та плащі, морські чоботи! Вузькі лавки, складні столи, неймовірно малі шахвочки — видно було, що економили місце. Були там і компас, і морські лампи на мідяних кільцях, блакитна мапа, недбайливо загорнута та кинута геть, прапорці, якими подають гасла, складені в абетковому порядку, морський циркуль, встромлений у дерев'яну перебірку, щоб тримати календар. Нарешті я жив. Я вперше за своє життя сидів тут на контрабандному кораблі, як рівний з рівними, з оцим гарпунером та англійським матросом-дезертиром, який сказав, що його звать Скоті.

Дев'ятнадцятирічний гарпунер та сімнадцятирічний матрос хотіли показати себе справжніми чоловіками і поводилися так, як подобає поводитися чоловікам. Гарпунер сказав, що дуже хоче випити, а Скоті почав нишпорити по кишнях, шукаючи грошей. Тоді гарпунер побіг та купив десь з-під поли пива, бо в тій околиці не дозволяли салунів. Ми пили шклянками дешеве, поганеньке пиво. Хіба ж я був не такий дужий та сміливий, як гарпунер та матрос? Вони були чоловіки, доводячи це тим, що пили. Бо хіба ж не пияцтво перша ознака мужності? Я теж пив із ними шклянку за шклянкою, й оком не змигнувши. Прокляте питво й рівняти не можна було до тягучки, або смачного «гарматного набою». За кожним ковтком я аж здригався, й горло мені стискало, але я й знаку не подавав.

Не раз довелося бігати по пиво. Я мав усього двадцять центів і всі їх віддав, як і подобає справжньому чоловікові, хоч думкою пошкодував, бо яку силу-силенну ласощів міг би я на них купити. Хміль усім нам ударив у голови. Скоті та гарпунер розмовляли про далекі мандрівки, про бурі біля мису Горн, про люті південно-західні вітри поблизу берегів Південної Америки, про бризи, про урагани, що лютують в гирлі Ла-Плати, та затерті кригою китобійні кораблі.

Нема аніякої спромоги плисти в крижаній воді, — сказав мені гарпунер. За хвилину тебе скрутить від холоду

вдвоє і ти підеш на дно. Коли кит розіб'є човна, треба зразу ж лягати черевом на весло. Тоді, хоч тебе й скорчить, але ти все ж таки будеш плисти.

— Авжеж, — згодився я, з таким виглядом, ніби теж полював на китів у Північному Льодовитому океані, та мені розбивало човни. Але я справді запам'ятав його дуже цінну пораду та пам'ятаю її досі.

Спочатку я майже не балакав. Мені тільки минав чотирнадцятий рік, і я ніколи не був ще серед океану. Я міг лише слухати розмову двох морських вовків та виявляти своє героїство, сумлінно перехилиючи шклянку за шклянкою.

Алкоголь розібрав мене. Розмова Скоті з гарпунером у тісній каюті *Айдлера*, немов проймала мені мозок поривами вільного вітру просторів. У своїй уяві я жив цим диким, вільним життям, що так і рясніло різноманітними пригодами.

Ми розтанули. Стриманість та мовчазність десь зникли. Ми почували себе так, наче знаємо один одного багато років, і присяглися надалі мандрувати разом. Гарпунер розповів про свої нещастя та таємниці. Скоті плакав та оповідав про свою бідноту, стару матір у Единбурзі. Вона ганського роду, запевняв він. Відмовляла собі в усьому, платила купу грошей судовласникам за його науку. Мріяла бачити його офіцером торговельного судна та джентльменом, а він розбив їй серце, дезертувавши в Австралії з корабля, та пішов іншим шляхом, працюючи за простого матроса. Скоті витяг з кишені її останнього листа і плакав, читаючи його вголос. Гарпунер та я плакали разом з ним та заприсягалися, що ми всі троє наймемося на китобійне судно *Бонанца* і, коли одержимо платню, всі разом поїдемо до Единбурга та віддамо старенькій леді наші гроші.

Зелений Змій розпалив і мою уяву, розтопивши мою стриманість і несміливість, бо це він говорив у мені, мій брат-близнюк, моє друге я, отож і собі я встряв у розмову та почав оповідати, вихваляючись та розводячись про те,

як я човном переїхав затоку Сан-Франциско в таку бурю, коли навіть матроси зі шхун не зважувались на таке. Далі я — або Зелений Змій, бо це однаково, — сказав Скоті, що, може, він і добрий матрос, і знає до останньої всі снасті на великому кораблі, але коли б довелося керувати маленьким вітрильним човном, то тут вже я покладу його на лопатки та ще й об'їду тричі навколо нього.

Вихваляючись так, я, власне, казав правду. Я б ніколи не зважився з моєю мовчазністю та скромністю говорити про це Скоті та порівнюватись до нього. Але це вже властивість Зеленого Змія — розпустити язика та вибалакувати всякі потаємні думки.

Скоті, або Зелений Змій в ньому, звичайно, образився на мої слова. Та я не злякався. Я можу дати чосу всякому матросові-дезертирові, хоч би й мав він сімнадцять років. Ми зі Скоті спалахнули гнівом, наче ті півники, але гарпунер, наливши ще по шклянці пива, помирив нас. Ми обнялися та почали запрягатись у приязні на віки вічні, — нестемно, як Чорний Мат та Том Морісей у кухні ранчо в Сан-Матео! — пригадав я. І пригадуючи, я був певний, що й я тепер чоловік, незважаючи на свої чотирнадцять років. Такий же чоловік, як і ті двоє струнких велетнів, які сварилися того давнього, пам'ятного недільного ранку.

А тоді нам закортіло співати, і я почав підтягувати Скоті та гарпунерові, що в захваті вигукували морських пісень. І це в каюті *Айдлера* я вперше почув: «Людину з ніг збиває», «Хмарки летючі» та «Віскі, Джоні, віскі». О, це було знаменито! Я почав похоплювати зміст життя. Тут не було ні мого безбарвного оточення, ні Оклендського лиману, ні виснажливої біганини з газетами по чужих порогах, ні розвозки криги, ні кеглів. Увесь світ належав мені, всі його стежки були у мене під ногами. Зелений Змій розворушив мою уяву пригодами, яких я так прагнув.

Ми не були звичайні хлопці, а троє молодих п'яних богів, — мудрі надміру, геніальні, безмежно могутні.

— О! — я кажу це й тепер, по багатьох роках, — якби Зелений Змій міг завжди нас вдержати на такій височині, я й однієї хвилини не був би ніколи тверезий. Але у світі невільно нічого брати дурно, — за все треба платити за залізним рахунком. Кожен вибух сили доводиться врівноважувати квалістю. Кожному зльотові відповідає падіння вниз, за кожную химерну мить, що підносить тебе до богів, заплатиш, плазуючи, наче гадюка, в поросі. За одну хвилину божевільно-розкішного буяння духа, яка містить у собі безліч днів і годин, доводиться платити вкороченням життя свого — і часто платити зі скаженою лихварською надбавкою.

Напруження та довговічність такі ж одвічні вороги, як вогонь та вода. Вони взаємно знищують одне одного. Вони не можуть разом ужитися.

І Зелений Змій, могутній чарівник, такий же невільник органічної хімії, як і ми, прості смертні. Ми платимо за все, що здобуваємо, і Зелений Змій не може звільнити нас від цієї розплати. Він може звести нас на високості, але не може нас втримати там, бо інакше ми б усі були богорівні. То не богорівність, а плата за божевільний танок під сурму Зеленого Змія.

Всі ці міркування виникли у мене пізніше. Вони не зринали у свідомості чотирнадцятирічного хлопця, який сидів у каюті *Айдлера* разом із гарпунером та матросом, ніздрями вбираючи в себе п'янки пахощі цвілої морської одяжі та горланячи разом з ними:

Янкi-корабель пливе,
Ой, тягніть, тягніть, тягніть!

Ми, зовсім очманілі, балакали й вигукували всі заразом. Я мав надзвичайно міцну статуру та шлунок, що здолав би перетравити шматки заліза. Тому я міг так енергійно брати участь у змаганні, тоді як Скоті почав слабнути та піддаватися. Мова його ставала незрозумілою. Він губив слова й не

міг знайти їх. Коли ж і знаходив, то не спробував вимовити їх. Отруєна свідомість почала залишати його. З очей йому зник блиск, і погляд його став тупий. Обличчя та тіло йому обважніли, так само як і свідомість. (Людина не може сидіти випроставшись, якщо не напружить волі.) Мозок Скоті, в якому все гойдалося, не міг контролювати м'язів. Зв'язок між нервовими центрами зник. Він намагався вихилити ще склянку, але знесилено впустив її додолу. Тоді, на моє превелике диво, заплакавши гірко, доліз до лави, впав на неї горілиць і одразу ж захріп.

Ми з гарпунером пили вдвох, сміючись зі Скоті, свідомі своєї переваги над ним. О відкрили останню пляшку й розпили її під акомпанемент хропіння Скоті. Тоді гарпунер теж поліз на лаву, і я залишився єдиний непереможений на бойовищі.

Я дуже пишався, і Зелений Змій пишався разом зі мною. Я витримав змагання. Я був чоловіком і довів це, перепивши двох, що напилися до нестями. І я твердо тримався на ногах, виходячи на палубу, щоб набрати свіжого повітря у свої обпалені легені.

Коли ми пиячили на *Айдлері*, я переконався, що маю міцну голову та добрий шлунок. Кілька років я дуже пишався з цього, але зрештою я став це вважати за велике для себе лихо. Щаслива та людина, якій досить двох чарок, щоб сп'яніти. І нещасна та, яка може випити багато і не впитися: вона змушена пити без кінця.

Коли я вийшов на палубу *Айдлера*, сонце вже сідало. Внизу було чимало лав, можна було не їхати додому. Але я хотів продемонструвати самому собі, який з мене бравий чоловік. Мій човен був за кормою. Останні хвили відпливу, шумуючи, котилися протокою назустріч вітрові, що віяв з океану зі швидкістю сорока миль на годину, я бачив піняві білі гребні хвиль, бачив, як у них вирувала течія потоку.

Сівши біля стерна та розпустивши вітрило, я натяг його рукою й скерував човна у потоку. Його сказано гойдало,

і він пірнав. Почали летіти бризки. Але я був аж на штилі своєї екзальтації. Я співав: «Людину з ніг збиває» та керував вітрилом. Я вже не був чотирнадцятирічним хлопцем, який жив звичайнісіньким життям у сонному місті, яке звалося Оклендом. Я був чоловіком-богом, і стихія мені корилася, підвладна волі моїй.

Відплив скінчився. На цілу сотню ярдів, поміж водою та стоянкою човнів, лежав мул. Я зарив човном у той мул, послабив вітрило та, стоячи біля стерна, як це не раз мені доводилося, у низьку воду, став підпихати його веслом. Але сила почала мене зраджувати. Я втратив рівновагу й полетів сторч головою в мул. Тоді, сковзаючи, зі слизькими ногами, з руками, заюшеними кров'ю, — бо я обідрав їх об відкриті мушлями палі, — я вперше зрозумів, що я п'яний. Але що з того? Хіба там, за протокою, не лишилося двоє дужих моряків, які неприємні лежали на лавках, я ж перепив їх... Я — чоловік. Я ще тримаюсь на ногах, хоч і по коліна в муляці. Зневажливо відкинувши думку лізти назад до човна, я почав перебродити муловищем, поникаючи човен поперед себе та на весь світ горланячи пісню про свою мужність.

Але я заплатив за це. Хворів днів зо два. Руки мені гноїлися та боліли, бо я їх вразив об палі. З тиждень нічого не міг робити, навіть, одягатися й роздягатися було для мене цілою мукою.

Я запрягся: більш ніколи! Для такої забави шкода й світла світити. Занадто вже тяжко треба розплачуватись. Я не мав докорів сумління, огида була чисто фізична. Хвилини захоплення не варті годин огиди та страждань.

Почавши знов їздити човном, я обминав *Айдлера*, тримався по той бік протоки. Скоті зник. Гарпунер був ще там, але я його уникав. Одного разу, коли він зліз на берег, де приставали човни, я заховався, щоб він не побачив; боявся, що він запропонує випити, що в кишені у нього, може, повна пляшка віскі.

Пияцтво на *Айдлері* барвистим струмом влилося в моє одноманітне життя, і в цьому чари Зеленого Змія. Я не міг забути цієї гульні. Спогади мої раз у раз поверталися до неї. Я згадував подробиці. Я побачив пружини, що керують вчинками людськими. Згадав, як Скоті плакав над своєю негідністю та лихом, що заподіяв у Единбурзі своїй матері, яка була з панів. Гарпунер оповів мені жахливі й дивні речі про себе. Я довідався, що є сила спокус у житті, досі мені не відомому. Я вже увійшов до того життя, як і ті двоє хлопців, які пили зі мною. Я зазирнув був у людську душу. Зазирнув у свою власну душу і побачив у ній незбагненну велич і потугу.

Так, то був день понад усі дні! Спогад про нього витавровано в моєму мозку. Але ціна, що я заплатив, надто висока. Я відмовився грати й платити та повернувся до тягучок та «гарматних набоїв». Все здорове та нормальне в моєму тілі гнало мене геть від алкоголю. Горілка була мені не до смаку. Питво було гидке. Але, незважаючи на це, обставини раз у раз привертали мене знов до Зеленого Змія, знов і знов; і минуло багато років, аж настав такий час, що я шукав і знаходив Зеленого Змія всюди, де було товариство. Шукав його й радісно вітав, як приятеля й доброчинця. А разом гидував ним і ненавидів його. Так, чудний він приятель, отой Зелений Змій!

VII

Мені тільки минуло п'ятнадцять років, а я вже працював на консервній фабриці. Місяць у місяць я працював щонайменше десять годин на добу. Коли додати до десятих годин тяжкої праці біля машини годину на обід, проходку з дому на роботу та назад, час, потрібний, щоб одягнутися

та поспідати вранці, повечеряти та лягти спати ввечері, то з усіх двадцяти чотирьох годин ледве чи лишиться дев'ять годин сну, потрібного здоровому юнакові. Але коли я вже лежав у ліжку, й очі мені склепалися від втоми, я все ж таки знаходив трохи часу, щоб почитати.

Та часто бувало так, що я кінчав роботу опівночі, а то працював без перерви по вісімнадцять і по двадцять годин. Одного разу я проробив біля машини поспіль тридцять шість годин. А бувало, що цілими тижнями я не кінчав праці раніш одинадцятої години вечора, приходив додому та лягав спати о пів на першу, і мене будили о пів на шосту вранці, щоб міг встигнути одягнутися, попоїсти та бути біля машини до гудка, о сьомій годині.

Тоді я не міг урвати й хвилинки для любих моему серцю книжок. І що спільного мав Зелений Змій з юнаком, якому ледве минуло п'ятнадцять років та який завзято й стоїчно працює? О, багато спільного! От зараз я поясню вам. Я питав тоді сам себе: та невже ж увесь зміст життя в тому, щоби бути робочою худобою? Жодна коняка в Окленді не працювала стільки, як я. Таке життя зовсім не цікавить мене. Я згадав за мого човна, що стояв без діла біля пристані, обростаючи мушлями. Згадав свіжий морський вітер, який щодня подував над затокою; схід та захід сонця, якого я тепер ніколи не бачив; солоні пахощі моря, що лоскотали мені ніздрі; кусючий дотик солоної води до мого тіла, коли купався; згадав усю дивну красу багатого, заказаного мені тепер світу. Був єдиний шлях спекатися моєї убивчої праці: податися на море. Здобувати там собі хліб. Але шляхи, що ведуть до моря, ведуть неминуче й до Зеленого Змія. Тоді я не знав цього. Але коли дізнався, у мене вистачило мужності не вертатися знову до скотячої праці біля машини.

Я хотів бути там, де віє вітер пригод. А вітер пригод надимає вітрила шлюпам устричних піратів у затоці Сан-Франциско. Він жене їх від устричних лігвищ на мілинах, на які вони нападають вночі, до набережної міста, куди

сходяться вранці, щоб закуповувати, торговці та власники салунів. Кожний наскок на устричне лігвище вважається за карний злочин, і карають за нього ув'язненням, смугастою одежею та кайданами. Але що з того? Люди у смугастій одежі працюють далеко менше, ніж я біля машини. І незрівнянно більше романтики в тому, щоби бути устричним піратом та в'язнем, аніж рабом машини. А поза всім у мені говорила юність та любов до романтики й пригод.

Я побалакав з Мамі Джені, моєю старою мамкою, яка годувала мене своїми чорними грудьми ще немовлям. Вона була заможніша за нашу родину, бо доглядала хворих, отримуючи за це досить добру тижневу платню. Чи не позичить вона грошей своїй «білій дитині»?

Чи не позичить вона? Все, що вона має — моє.

Тоді я пішов до француза Франка, устричного пірата, який, як я чув, хотів продати свій шлюп *Резл Дезл*. Він стояв на якорі з Аламедського боку лиману, поблизу мосту на вулицю Вебстер. У нього були гості, й він частував їх вином. Він вийшов на палубу поговорити про справу. Продасть охоче, але сьогодні неділя. До того ж у нього гості. Завтра ж ми зможемо скінчити справу, і шлюп буде мій.

А тим часом я можу зійти вниз та зазнайомитися з його приятелями. Там були дві сестри — Мемі і Тес, місіс Гедлі, яка прийшла разом із ними, молодий устричний пірат Віскі-Боб, шістнадцяти років, та портовий щур Павук-Гілі з чорними бакенбардами, років двадцяти. Мемі, небогу Павукову, звали Королевою устричних піратів. При okazji вона завжди була на їхніх учтах. Франк був у неї закоханий, хоч я тоді цього ще не знав. Вона рішуче відмовлялася одружитися з ним.

Француз Франк налив шклянку червоного вина з великої оплетеної сулії, щоб покропити нашу згоду.

Я згадав червоне вино на італійському ранчо й здригнувся. Віскі та пиво були мені не такі гидкі. Але Королева устричних піратів дивилася на мене з недопитою шклянкою

в руці. Я був гордий. Мені було лише п'ятнадцять років, але я не хотів виявити менше мужності, ніж вона. До того ж тут і сестра її, і місіс Гедлі, і молодий устричний пірат, і портовий шур з чорними бакенбардами, і всі зі шклянками в руках. То хіба я мокра курка? Ні, тисячу разів ні! На тисячу шклянок, ні! Отже, я перехилив свою шклянку, як і подобає чоловікові.

Француз-Франк був задоволений з продажу, і я дав йому завдатку двадцять доларів золотом. Він налив ще вина. Я знав, що у мене міцна голова, і я був певний, що зможу пити з ними хоч тиждень. Вони мене не переп'ють; до того ж вони вже перед тим чимало вихилили.

Ми почали співати. Павук проспівав: «Бостонський злодій» та «Чорна Лулу». Королева проспівала: «Хотіла б я бути маленькою пташкою», а її сестра Тес: «Вітайте гарно мою дочку». Веселість зростала й робилася бурхливою. Я спробував проминути кілька шклянок, і це пройшло непомічене. Потім, стоячи та східцях, висунувши голову та плечі на палубу, зі шклянкою в руках, я вихлюпував вино за борт.

Я міркував приблизно так: цим людям подобається це гідке вино. Добре, хай собі. Я не можу сваритися з ними із-за цього. Моя чоловіча гідність примушує мене погоджуватися та удавати. Але я не вип'ю більше, як треба.

Королева почала кокетувати зі мною, останнім рекрутом піратського флоту і не якимось підручним, а господарем і власником. Вона вийшла на палубу подихати повітрям і потягла мене із собою. Мені й не снилось, а вона, безперечно, знала, що Француз-Франк від ревнощів аж лютує там, унизу, в каюті. Швидко до нас пристали Тес, і Павук, і Боб, і місіс Гедлі та Француз-Франк. І ми сиділи тут за шклянками в руках та співали тоді, як сулія з вином ходила навколо, а я був єдиний тверезий поміж них.

Я почував таку насолоду, якої ніхто з них не в силі відчути. Тут, у цій атмосфері богеми, я не міг не бачити контрасту між цим днем та вчорашнім, коли я стояв біля своєї

машини, задихаючись у спертому повітрі та повторюючи, без кінця повторюючи, з максимальною швидкістю, низку механічних рухів. А тут я сиджу зі шклянкою в руці в затишній атмосфері товариства, з устричними піратами, які не хочуть бути рабами рутини, що глузують з обмежень та законів, що важать своє життя та волю у своїй руці. І це завдяки Зеленому Змієві я попав до блискучого гурту вільних душ, які не визнають ані страху, ані сорому.

Передвечірній морський вітерець освіжав мені легені та кучерявив хвилями середину протоки. Повз нас пройшла пласкоденна шхуна, сурмлячи, щоб відкрили розвідного моста. *Резл Дезл* загойдалася на хвилях, що пішли за баржею, яку шхуна вела на буксирі. Від комори тягли в море баржу з цукром. Сонце ховалося в кучеряву воду, і життя було прекрасне. Павук співав:

— Лулу, чорна Лулу!
Де ти пропадала?
— Я в тюрмі сиділа
Та й чекала,
Все тебе, коханця, виглядала.

Ось вони — прояви духу протесту, пригод та романтики, заборонених вчинків, сміливих та величних. Я знав, що завтра вже не вернуся до машини на консервній фабриці. Завтра я буду устричним піратом, вільним, оскільки за сучасних умов може бути вільний пірат у затоці Сан-Франциско. Павук уже згодився їздити зі мною. Він мав мені бути за екіпаж й за кухаря, тоді як я мав виконувати всю роботу на палубі. Вранці ми наберемо їжі та води, розпустимо велике головне вітрило (такий величезний шмат парусини, під яким я ще зроду не плавав), та як скінчиться відплив, з першим бризом, побіжимо із затоки. Тоді послабимо вітрило і на перших хвилях припливу попливемо до Спаржевих островів, де й заякоримося за кілька миль від берега. І тоді здійсняться мої мрії: я ночуватиму на морі. А другого

ранку я прокинуся на морі. І відтепер усі дні та ночі я проведитиму на воді.

Коли надвечір Француз-Франк почав лагодитись одвозити своїх гостей на берег, Королева попросила мене відвезти її моїм човном. Я не зрозумів, чому Француз-Франк раптом перемінив свій намір і передав весло Віскі-Бобу, а сам залишився на борту шлюпа. Не зрозумів я й посмішки Павука та його уваги до мене: — Ну-ну! Ти тут не ловиш гав! — Як міг я розумом п'ятнадцятирічного хлопця збагнути, що сивий чоловік п'ятдесятьох років ревнує до мене?

VIII

У понеділок рано-вранці ми зустрілися в салуні Джоні Гейнгольда «Остання Пригода», щоб скінчити нашу справу. Я заплатив гроші, одержав розписку, а Француз-Франк почав нас частувати. Я це зрозумів, як звичайний вчинок, і навіть логічний. Продавець, який одержав гроші, витрачає частину їх в установі, де переведено продаж. Але я здивувався, коли Француз-Франк став частувати й інших. Те, що пив він та я, було зрозуміло, але нащо частувати Джоні Гейнгольда, власника салуну, який стояв собі за прилавком? Він же й так має прибуток із того, що в нього п'ють. Я розумів, нащо він частував Павука та Віскі-Боба, — то були його товариші. Але навіщо він запросив вантажників Біла Келі та Супа Кенеді?

З нами був ще Пат, брат королеви, — отож усіх було восьмеро. Було ще дуже рано. Всі замовили віскі. Що мені лишалося робити в цьому товаристві чоловіків, де всі пили віскі? — Віскі! — сказав я з таким недбалим виглядом, немов вимовляв це слово в тисячний раз. І яке віскі! Я проковтнув його одним духом. Але, бр-р-р! Я й досі згадую його смак.

Мене вразила сума, яку заплатив Француз-Франк — вісімдесят центів. Вісімдесят центів. Це було образою моєї ощадності. Вісімдесят центів — платня за вісім довгих годин праці біля машини — в одну мить зникла в горлянці, лишивши після себе тільки поганий смак у роті. Нема сумнів, цей Француз-Франк марнотрат.

Я горів бажанням піти швидше геть, до сонячного світла, до моря, до мого розкішного човна. Але всі чогось барилися. Навіть Павук, мій екіпаж, і той не поспішав. А мені, у моїй недосвідченості, й на думку не спадало, чого вони чекають. Я потім часто думав, яким оком мусили вони дивитися на мене, новака, якого вони прийняли до свого гурту, який стояв з ними біля прилавку й не почастивав їх навіть ні одною чаркою.

Француз-Франк затаїв свою злість на мене з учорашнього дня, і тепер, коли гроші за *Резл Дезл* були у нього в кишені, він почав якось чудно поводитись зі мною. Я помітив якусь відміну в ньому, побачив недобрий блиск у нього в очах і здивувався. Чим більше я дивився на всіх, тим більш дивувався. Джоні Гейнгольд нахилився через прилавок і прошепотів мені на вухо: — «Щось він заповзявся на вас. Бережіться!».

Я, ніби розуміючи, потакнув головою. Чоловік завжди повинен розуміти все, що до інших чоловіків стосується. Але потай я чудувався. Господи! Як міг я знати, я, хто так тяжко працював, читав книжки про різні пригоди, мав тільки п'ятнадцять років і зовсім не думав про Королеву устричних піратів та й не знав, що Француз-Франк божевільно закоханий у неї, — як міг я догадуватися, що зробив йому прикрість. Звідки мені було знати, що в порту всі дзвонили про те, що, тільки-но я з'явився, Королева дала одкоша Французові-Франку? Звідки було мені знати, що задирливість її брата Пета треба чимсь іншим пояснити, а не його похмурою вдачею?

Віскі-Боб на хвилинку відвів мене убік.

— Слухай, ти стережись! — прошепотів він мені. — Француз-Франк злий на тебе. Ми збираємося з ним їхати проти води, купувати шхуну. Коли ми повернемося — стережись. Він каже, що хоче тебе втопити. Як стемніє — ні хвилини не лишайся поблизу нього. Зараз же кидай кітву в іншому місці. Та погаси сигнальні вогні! Зрозумів?

Звичайно, я зрозумів. Потакнувши головою, подякував йому та вернувся до гурту біля прилавку. Ні, я не почастував їх. Я зовсім не думав, що мені припадає їх частувати. Я пішов геть із Павуком, і мені й тепер горять із сорому вуха, коли я тільки подумаю, що вони мусили говорити про мене.

Дорогою я спитав Павука, що це укусило Француза-Франка.

— Він, як божевільний, ревнує до тебе, відповів той.

— Ти думаєш? — сказав я й облишив розмову, як не варту уваги.

Але як я пишався! До мене, п'ятнадцятирічного хлопця, ревнує цей Француз-Франк, чоловік п'ятдесяти років, який бував у добрих бувальцях. Матрос, який плавав по всіх морях та скрізь по світу, ревнує до мене дівчину з найромантичнішим ім'ям Королеви устричних піратів. Щоправда, я читав про таке в книжках, але вважав, що воно можливе лише у зрілому віці. Я почував себе цього ранку як молодий непереможний демон, коли ми розпустили головне вітрило, підняли кітву та попливли геть за три милі, проти вітру, затокою.

Так я спекався убійчої праці біля машини та почав життя устричного пірата. Щоправда, почалося воно з пияцтва, та й на далі мусила бути гульня та пияцтво. Але чи міг я кинути його через те? Усюди, де життя вільне й змістовне, люди п'ють. Романтика та пригоди завжди йдуть попліч із Зеленим Змієм. Сказавши «два», я мушу сказати «три». Інакше мені доведеться вернутися до невільницької праці, за десять центів погодинно біля машини на консервній

фабриці, та читати в книжках про пригоди інших людей і ніколи самому тих пригод не зазнавати.

Ні, я не покину цього сміливого життя на воді, дарма, що всі, хто живе на воді, мають отой чудний потяг до пива, вина та віскі. Що з того, що їм подобається напувати й мене п'яного? І коли вони змусять мене пити — що ж, я питиму. Це буде платня за товаришування з ними. Але не буду напиватися п'яний. Я ж не був п'яний тоді у неділю, як ходив купувати *Резл Дезл*, дарма, що там не було й одного тверезого. Так, я починаю нове життя; питиму, коли це буде приємно іншим, але дбатиму за те, щоб не перепиватися.

ІХ

Живучи серед устричних піратів, я втягався в пияцтво поступово, але справжнє пияцтво прийшло якось раптово і було воно наслідком не алкогольної спраги, а переконання.

Що більше я пізнавав оте життя, то дужче захоплювався ним. Ніколи не забуду, як я весь тремтів із захвату, коли вперше взяв участь у змові гуртом напасти на устричні лігвища. Темної ночі зібралися всі на борту *Ені* — похмурі, великі та сміливі люди. Були тут і «портові щури», виснажені та пронозливі. Дехто колишні каторжани, всі вороги закону, і на всіх чигала в'язниця. В морських чоботах та морській одежі, вони розмовляли грубими низькими голосами. Був там і Великий Джордж з пістолями за поясом, щоб показати, що тут ідеться про справжнє «діло».

О, тепер, озираючись назад, я знаю, що вся та справа була брудна й погана. Але я не озирався назад у ті дні, коли йшов пліч-о-пліч із Зеленим Змієм і починав уже звикати до нього. Життя було дике й потужне, і я жив пригодами, що про них так багато начитався.

Нельсон, Дряпун Молодий, як звали його, щоб відрізнити від Дряпуна Старого, його батька, плавав на шлюпі *Північний Олень* разом з товаришем, якого звали Мушля. Мушля був надзвичайно сміливий, але Нельсон мав якусь божевільну відвагу, тіло Геркулеса, і був щось років двадцяти. Коли його через два роки застрелили в Беніші, слідчий казав, що він ніколи за своє життя не бачив такого здорового, плечистого чоловіка.

Нельсон не вмів ані читати, ані писати. Батько навчив його морської справи в затоці Сан-Франциско, і відтоді човен став його за другу натуру. Сила його була надзвичайна, і скрізь у затоці йшла недобра слава про його бурхливу жорстоку вдачу. Скажено-лютий, він робив божевільні, жакливі вчинки. Я познайомився з ним, коли вперше вийшов у море на *Резл Дезл*. Я бачив, як він під час бурі плавав на *Північному Олені* й згрібав устриці, тоді як ми стояли на двох кітвах та не зважувалися до берега причалити.

Неабиякий чоловік був з нього, Нельсона, і коли, проходячи повз салун «Остання Пригода», він заговорив до мене, я дуже цим запишався. Але спробуйте уявити мою гордість, коли він приязно запропонував мені зайти до салуну випити. Я став з ним біля прилавку, пив пиво та поважно розмовляв про устриці, про човни, і ми дивувалися, хто б то міг прострелити головне вітрило *Ені*.

Ми розмовляли, стоячи біля прилавку. Мені було дивно, що ми затримуюємось. Ми ж уже випили пиво. Але як міг я піти, коли сам славетний Нельсон волів стояти біля шинквасу. Дивним мені здалося, коли через кілька хвилин він запропонував ще випити. Але я погодився. І ми знов балакали, і Нельсон не виявляв наміру залишити салун.

Тепер з'ясую, як саме я тоді міркував у своїй недосвідченості. Насамперед я дуже пишався, що був у товаристві самого Нельсона, — найгероїчнішої постаті з-поміж устричних піратів та інших пройдисвітів затоки. На лихо моєму шлункові та моїй селезінці Нельсон мав якусь дивну прим-

ху: йому приємно було частувати мене пивом. Моральних міркувань у мене не було, і мені просто не подобався смак пива та почуття обважнілості після нього. Але не хотів же я через оті дрібниці позбутися його товариства. Коли він має примху пити пиво та частувати мене — то гаразд, я питиму і вже якось подолаю огиду свою.

Ми стояли, розмовляючи, біля шинквасу та пили пиво, що його замовляв і платив за нього Нельсон. Тепер, на минуле озираючись, я думаю, що Нельсон просто цікавився. Він хотів дізнатися, що з мене за дивак; скільки разів я дозволю частувати себе, сам не пропонуючи йому випити.

Вихиливши шосту шклянку, я згадав свою постанову не перепивати й зважив, що цього разу з мене досить. Тоді я сказав, що мушу вернутися на *Резл Дезл*, яка стоїть біля міської пристані за сто ярдів звідси.

Сказавши «до побачення» Нельсонові, я пішов до пристані. І Зелений Змій в тих шести шклянках пива, що я випив, пішов зі мною. В голові мені шуміло, але думки були виразні. Мене приємно хвилювала свідомість моєї мужності. Ось я, справжнісінький устричний пірат, іду на борт власного судна, випивши в «Останній Пригоді» з Нельсоном, найвидатнішим устричним піратом з-поміж усіх нас. В моїй уяві виразно поставало видовисько, як ми, спершись на шинквас, п'ємо пиво. — І яка вона чудна, — думав я, — ота примха, що спонукає людей витратити гроші на пиво та частувати ним, хоч би й мене, якому того пива зовсім і не треба.

Так міркуючи, я раптом згадав, що не раз бачив, як люди заходили вдвох до «Останньої Пригоди» та частували один одного. Я згадав гульню на *Айдлері*, коли Скоті, гарпунер та й я вишкрібали гроші, щоб купити у складчину віскі. Потім пригадав наш звичай поміж хлопчиків. Коли один хлопець дав другому «гарматного набою» або тягучку, колись іншим разом, то цей другий, своєю чергою, купував йому «набою» або тягучку.

Так ось чого Нельсон затримувався біля прилавку! Заговоривши пива, він чекав, щоб і я, своєю чергою, почастивав його. А я *дозволив шість разів почастивати себе, ні разу не почастивавши його*. І це був сам Нельсон. Я почував, що червонію від сорому. Сів на дошки й закрит обличчя руками. А гаряча хвиля сорому заливала мені обличчя, шию та чоло. Мені не раз доводилося червоніти, але ніколи не почував я такого сорому, як тоді.

І сидючи там, на дошках, захищаючись у соромі, я багато передумав та зробив переоцінку цінностей. Народився я в неможливій родині. Зростав у злиднях. Мені доводилося голодувати. Ніколи не мав ані цяцьок, ані інших забавок, що їх мали інші діти. Мої перші спогади в житті — це спогади про невсипущі злидні. Ті злидні не припинялися. Восьми років я вперше надяг на себе спідню сорочку, куплену в крамниці. Це була однісінька сорочка у мене. І коли її треба було прати, я знов одягав жахливе шмаття домашнього виробу. Я так пишався тою сорочкою, що не хотів носити поверх неї ніякого іншого вбрання. Навіть повстав проти матери, розплакавшись до істерії, поки вона не дозволила мені носити її так, щоби бачили всі.

Лише та людина, яка терпіла голод, може оцінити їжу; лише моряки та мешканці пустелі знають, що то є гожа вода. І лише дитина з буйною уявою може зрозуміти значення речей, що були їй заказані. Я рано дізнався, що можу посідати лише те, що здобуду собі сам. Моє злиденне дитинство зробило мене скупим. Перші речі, які я собі сам здобув, то були малюнки з цигаркових коробочок, оповістки про цигарки та альбоми. Я не міг витратити тих грошей, що заробляв, бо віддавав їх родині. Щоб заробити щось для себе, я продавав додаткові випуски часописів. Я обмінював у інших хлопців однакові малюнки, коли вони мені траплялись, а бігаючи по всьому місту, мав нагоду отак торгувати та збирати колекції.

Не так давно я зібрав колекцію всіх малюнків, що випустили цигаркові підприємства. Там були і породисті коні, і паризькі красуні, і жінки всього світу, і прапори всіх держав, і відомі актори, премійовані борці та інше. І кожну серію малюнків я мав у трьох різних відмінах: малюнки з коробочок, плакати та альбоми.

Тоді я почав збирати другі екземпляри та міняти їх на інші речі, що їх хлопці звичайно купують за гроші, які дістають від своїх батьків. Вони не розумілися на вартості тих речей так, як розумівся я, хто ніколи не мав грошей на те, щоб купити собі щось. Я вимінював поштові марки, камінчики, всякі дивнички, пташині яйця, шматочки мармуру. У мене була розкішна колекція камінців, найкраща з усіх, що я коли бачив у інших хлопців, та колекція круглячків, що найменше коштували три долари. Я одержав її, як заставу, за тих двадцять центів, що позичив хлопчику-розсильному; але його одіслали до будинку дефективних дітей, раніш ніж він спромігся викупити її.

Я починав міняти якийсь мотлох та без кінця міняв його, поки до мене не потрапляла річ, що мала якусь вартість. З мене був знаменитий гендляр та надзвичайний скнара. Я навіть тандитників доводив до поту, торгуючись з ними. Інші хлопці звертались до мене, коли їм треба було продати старі пляшки, ганчір'я, старе залізо, рогожі, всякі бляшанки та інший мотлох. Я їм продавав, а вони платили мені відсотки.

І цей хлопець-скнара, цей раб машини, що звик працювати за десять центів погодинно, сидів тут на дошках та міркував, що шклянка пива, вартістю в п'ять центів, безслідно зникає в одну мить. Ось я жив з людьми, які викликали в мене захоплення. Я пишався тим, що товаришую з ними. І чи дала мені моя ошадність хоч одне з таких переживань, що ними рясніє моє життя з того часу, як став я устричним піратом? А коли так, то що має більшу вартість: чи гроші, чи переживання? Ці люди не бояться тринькати грішми. Вони

зовсім не знають ціни грошам і частують за раз по восьмеро душ отим віскі, яке коштує десять центів шклянка. Ось, до прикладу, Француз-Франк. А хіба Нельсон не витратив допіру шістдесят центів на пиво для нас обох?

Що ж тепер робити? Я розумів, що важу неабияку справу. Мушу вибирати поміж людьми та грішми, поміж ощадністю та романтикою. Або мушу відкинути геть мій старий погляд щодо грошей та витратити їх, як витрачають інші, або не товаришувати більше з людьми, які мають такий чудернацький нахил любити міцні напої.

Я повернув назад до «Останньої Пригоди». Нельсон досі стояв за дверима. — Ходімо, вип'ємо пива, — запропонував я. І знову ми стояли біля шинквасу, пили й розмовляли, але цього разу заплатив десять центів я. Цілу годину моєї праці біля машини віддав я за непотрібне та огидне питво. Та байдуже. Я мушу довести справу до кінця. Гроші не мають тепер значення для мене. Товариство — от що має значення. — Вип'ємо ще по одній? — спитав я. — І ми випили ще, і я заплатив. Нельсон із розважністю досвідченого п'яниці сказав господареві: — Мені маленьку, Джоні. — Джоні хитнув головою й налив йому тільки третину шклянки. Але вартість була та сама — п'ять центів.

Тим часом я вже був напідпитку й не звернув великої уваги на це. До того ж я спостерігав. Спостеріг, що в частуванні кількість не має значення. Тут, у цих взаємних частуваннях, виявлялася приязнь та почуття товариськості. І ще одне: Я теж можу замовляти неповні шклянки й таким чином на дві третини зменшити важкий обов'язок, що лежить на мені.

— Я мусив збігати на борт по гроші, недбайливо сказав я, коли ми пили; сподівався, що Нельсон побачить у цьому пояснення, чому я дозволив себе почастувати шість разів, ні разу не почастувавши його.

— Не варто цього робити, — зауважив він. — Такому хлопцеві, як ти, Джоні повірив би наборг. Правда, Джоні?

— Звичайно, — відповів усміхаючись Джоні.

— А скільки там записано на мене? — запитав Нельсон.

Джоні дістав боргову книжку, яку держав за прилавком, знайшов Нельсонову сторінку й назвав суму в кілька доларів. Мене теж охопило бажання мати й свою сторінку в цій книзі. Це я вважав за остаточну прикмету мужності.

Коли ми випили ще по дві склянки, Нельсон наважився йти. Ми дуже приязно попрощалися, і я пішов до пристані на *Резл Дезл*. Павук саме розпалював огонь варити вечерю.

— Де це ти так насмоктався? — спитав він, усміхаючись мені крізь одчинені двері каюти.

— Це я був із Нельсоном, — сказав я недбайливо, намагаючись заховати свою радість.

Раптом мені спала нова думка. Він теж був їхнього гурту. А як я вже зважився йти новим шляхом, то треба робити це як слід.

— Ходімо до Джоні та вип'ємо, — сказав я.

Ідучи набережною, ми здибали Мушлю. Мушля плавав разом із Нельсоном. Це був гарний, сміливий, вродливий чоловік, років на тридцять, з великими вусами — все, що можна сказати про нього, окрім його прізвиська.

— Ходімо та вип'ємо, — сказав я. Він прилучився до нас. Коли ми заходимо в «Останню Пригоду», звідти саме виходив Пет, брат Королеви.

— Куди це ти квапишся? — привітався я до нього. — Ми саме зібралися випити. Ходімо з нами.

— Та я оце допіру випив, — нерішуче відповів він. — Ну, то що з того? Ще з нами вип'єш, — сказав я. І Пет вернувся з нами та утопив свою неприязнь до мене у двох склянках пива. О, я багато дізнався того дня про Зеленого Змія! Задля того, що він давав, можна було знехтувати й поганий смак отого питва. Ось тут за дурничку, що коштувала десять центів, похмурий суворий чоловік, який вважав мене за ворога, зробився щирим приятелем. Він навіть пожвавішав, очі йому зробилися ласкаві, і наші голоси зливалися до купи,

коли ми базікали про новини: в порту та на устричних лігвищах.

— Мені маленьку, Джоні, — сказав я, коли інші замовили собі по великій шклянці пива. І я сказав це, ніби звиклий п'яниця, звичайним, недбайливим тоном, ніби це вийшло у мене само собою. Озираючись назад, я певен, що єдиний, хто догадався, що я новак у справі пиятики, був Джоні Гейнгольд.

— Де це він нажлуктився? — спитав у Джоні Павук.

— О, вони тут дудлили пиво з Нельсоном цілісінський день, відповів Джоні.

Мене розпирало з гордощів. Навіть шинкар виставляв мене як бувальця.

«Вони тут дудлили пиво з Нельсоном цілісінський день». Магічні олова! Посвята в лицарі, яку дав отой шинкар зі шклянкою пива в руках!

Я пригадав, що Француз-Франк частував Джоні того дня, як я купив *Резл Дезл*. Шклянки були повні, й ми збиралися пити. — Призволяйтеся й ви, Джоні, — сказав я, з таким виглядом, ніби весь час маю намір це сказати, але зайнятий цікавою розмовою з Петом та Мушлею.

Джоні скинув на мене швидким уважним поглядом, захоплений моїми успіхами у новій освіті, та налив собі віскі з окремої пляшки. На мить це вразило мою ошадність. Він налив собі десятицентового питва, тоді як всі ми пили п'ятицентове. Але це була тільки мить. Згадавши свою постанову, я відігнав оту нешляхетну думку.

— Запишіть на мене! — сказав я, коли ми скінчили пити. І я відчув задоволення, коли побачив, що він записав на чистій сторінці моє прізвище та борг, що доходив тридцяти центів. І я бачив крізь золотий туман майбутнє: коли цей борг збільшиться, тоді його викреслять, а потім запишуть новий.

Я ще раз почастував усіх, а тоді диву дався, бо Джоні поквитався за десятицентове питво, яким я його частував.

Він почастивав нас усіх від себе, і я вирахував, що він з лихвою заплатив за те, що випив.

— Ходімо тепер до *Сент Луїс Гавс* — запропонував Павук, коли ми вийшли на вулицю. Пет, який цілий день вантажив вугілля, пішов додому, а Мушля на *Північного Оленя* готувати вечерю.

Павук та я пішли до *Сент Луїсу*. Я вперше потрапив до цього величезного бару, де зібралося душ з п'ятдесят, переважно вантажників. Тут я удруге здивався з Супом Кенеді та Білом Келі. Сміс з *Ені* з величезними пістолями, що стирчали йому за поясом, теж був тут. Прийшов і Нельсон. Побачив я там і інших, і братів Вайджі, які тримали бар, і, що найголовніше, Джо Гуза, зі злими очима, скривленим носом та квіткою в камізельці, який грав на гармонії, наче бунтівничий янгол, доводячи своїх слухачів до сліз грою, що навіть тут, в Оклендському порту, захоплювала і була зрозуміла.

Коли я купував напої — інші теж купували — у мене промайнула думка, що з мого тижневого заробітку на *Резл Дезл* я не зможу багато дати Мамі Джені в рахунок свого боргу. — Але що з того? — подумав я, або швидше Зелений Змій подумав за мене. — Ти чоловік і мусиш товаришувати з чоловіками. Мамі Джені так нагально не потрібні гроші. Вона не помирає з голоду. Ти це знаєш. У неї ще є гроші в банку. Хай собі почекає, а ти платитимеш потрохи.

Тут я дізнався ще про одну властивість Зеленого Змія. Він принижує моральність. Негарний вчинок, неможливий для тверезої людини, дуже легко зробити людині нетверезій. Справді, коли є обов'язок щось виконати — заборона Зеленого Змія муром встає поміж віддавна виплеканим почуттям морального обов'язку та бажанням виконати його.

Я відігнав думки про борг Мамі Джені та все заводив нові знайомства, марнуючи час і гроші. Неприємне почуття після випитого все зростало. Хто приставив мене на борт та поклав у постіль цієї ночі — я не знаю. Мабуть, Павук.

Так я заробив свої остроги — признаку дозрілого віку. Серед устричних піратів моє становище враз зміцніло. На мене дивилися, як на доброго товариша, не боягуза. З того часу, як я зробив певні висновки, сидючи на дошках Оклендського порту, я ніколи не дбав про гроші. Ніхто не називав мене тепер скнарою. Навпаки, я так легковажно ставився до грошей, що це стало причиною турбот та неприємності для близьких.

Так рішуче порвав я з ощадністю минулого, що навіть написав додому матері, щоб вона покликала сусідських хлопців та віддала їм мої колекції. Я ніколи не поцікавився дізнатися, кому з хлопців припала яка колекція. Я був тепер чоловік і геть розірвав усе, що мене єднало з віком хлопчачим.

Слава моя зростала. Коли по всьому порту відомо стало подію, як Француз-Франк намагався потопити мого шлюпа своєю шхуною, та як я, стоячи на палубі *Резл Дезл* з зарядженою двоцівкою в руках, стернив ногами та тримав правильно курс, як я примусив француза повернути колесо та піти геть, — увесь порт вирішив, що в мені, незважаючи на мою юність, щось є. А я все показував, що в мені є. Бувало, привезу на *Резл Дезл* таку силу-силенну устриць, як ні одне з суден, що мали тільки по двоє людей. Якось ми робили наскок у далекій Нижній Затоці, і тільки я єдиний повернувся ранком своїм судном до Спаржевих островів та зякорився там. Якось у четвер уночі ми наввипередки гнали до торгу, і я привіз *Резл Дезл* без стерна, але першим із усіх та зняв вершки з ранішньої торгівлі у п'ятницю. А то ще я проскочив із Верхньої Затоки під самим клівером тоді, як Скоті спалив головне вітрило. (Так, це був той Скоті, з яким ми пиячили на *Айдлері*.

Ірландець заступив Павука на борту *Резл Дезл*, а Скоті, повернувшись, став на місце ірландця.)

Але мої подвиги на воді тільки почасти важили. Усе перевершило, давши мені прізвисько Принца Устричних Піратів, те, що я був добрий товариш на березі та сипав грішми, частуючи всіх напоями, мені ніколи й не снилося, що настане час, коли в Оклендському порту ті, хто спочатку обурювалися моїм невмілим поводженням з ними, вражатимуться та обурюватимуться моїми дикими вчинками.

Але завжди життя було зв'язане з пияцтвом. Салун був клубом для бідних людей, місцем для зборів. Ми призначали побачення в салуні. Святкували тут наші перемоги та оплакували невдачі. Заводили тут нові знайомства.

Ніколи я не забуду того дня, коли зустрівся з Дряпуном Старим, батьком Нельсона. Це трапилося в «Останній Пригоді». Джоні Гейнгольд зазнайомив нас. Цей Дряпун Старий, Нельсонів батько, вартий уваги. Він був господарем та власником великої шхуни *Ені Майн*, і колись я мріяв плавати з ним за матроса. Та це не все: він так багато мав у собі романтичного. Блакитноокий, жовтоволосий, ширококостий вікінг, дарма, що старий, а з великим міцним тілом та дужими м'язами, він плавав по всіх морях на кораблях усіх національностей у давні суворі часи вітрильної плавби.

Я чув силу оповідань про нього, що зачаровували мене, і здалека побожно дивився на нього. А салун звів нас до купи. Проте наше знайомство певно обмежалося би рукостисканням та кількома словами, — бо він був не говіркий стариган, — якби не благословенний алкоголь.

— Вип'ємо, — запропонував я після паузи, якої вимагав добрий тон, що існує поміж п'яниць. Звичайно, поки ми пили пиво, за яке я заплатив, йому вважалося за обов'язок слухати мене та говорити зі мною. Джоні, як спритний господар, зробив кілька влучних зауважень, що допомогли

нам знайти цікаву для обох тему розмови. І звичайно, випивши моє пиво, капітан Нельсон мусив тепер почастувати мене. Це спричинилося до довшої розмови, і Джоні облишив нас та заходився біля іншого клієнта.

Чим більше ми з капітаном Нельсоном пили, тим краще знайомилися. Він знайшов у моїй особі уважного слухача, який розумів його, бо почасти знав із книжок те життя, яким він жив. Він згадав свою дику свавільну молодість і оповів мені кілька дивних, барвистих пригод; а тим часом ми пили шклянку за шклянкою, а день був такий погожий, літній. І тільки Зелений Змій міг зробити довгою цікаву розмову зі старим морським вовком.

Джоні Гейнгольд непомітно застеріг мене через прилавок, що я вже, мовляв, нахлестався, й що він мені радить замовляти неповні шклянки. Але поки капітан Нельсон пив великі шклянки пива, моя пиха не дозволяла мені пити малі. І коли шкіпер замовив собі першу неповну склянку пива, тоді зробив це саме і я. А коли ми почали довго та приязно прощатися, я був уже п'яний. Але я мав повне задоволення, бо Дряпун Старий був такий же п'яний, як і я. Моя скромність юнака не дозволяла мені припустити, що старий морський розбишака оп'янів навіть більше.

Після цього Павук, Пет, Мушля, Джоні Гейнгольд та інші казали, що я дуже сподобався старому, і він завжди згадував добрим словом «бравого юнака», як він мене назвав. Це було дуже дивно, бо його знали за дикого, відлюдного старого, якому ніколи ніхто не подобався. (Його прізвисько Дряпун пішло від його скаженої лютості: б'ючись він дряпав обличчя супротивникові.) І я здобув його приязнь, дякуючи Зеленому Змієві. Я подаю всю подію в цілому, як зразок того, які різноманітні й численні ті принади та послуги, що ними Зелений Змій привертає до себе нових прихильників.

XI

І все ж таки у мене не було ще ні бажання пити, ані потреби. Цілі роки тяжкого пияцтва не породили у мене цього бажання. Я пив, мені треба було пити, бо пили люди, з якими я жив. Випливаючи в затоку, я ніколи не брав з собою алкогольних напоїв і за весь час плавби мені й на думку не спадало випити. Спадало лише тоді, як я, прив'язавши *Резл Дезл* біля пристані, йшов на берег, туди, де збираються люди, й де річкою течуть напої, бо обопільне частування було громадським обов'язком, обрядом, що його вимагала чоловіча гідність.

Бували також часи, коли я стояв біля міської пристані або біля піскової коси через лиман, і до мене на борт приходила Королева, її сестра, її брат Пет та місіс Гедлі. Це було моє судно, я тут був господарем і мусив їх вітати та частувати так, як це годилося. Отже, я посилав Павука, або ірландця, або Скоті, або когось іншого, хто був тоді моїм екіпажем, щоб приніс бідон пива та сулію червоного вина. А то бувало й так. Я стояв біля берега, продаючи устриці. Насувався густий присмерк, і на борт прокрадалися гладкі поліцаї та «люди в цивільному одязі». А як ми могли існувати тільки під захистом поліції, то й відкривали устриці, поливали їх перчаним соком та частували своїх гостей, тоді як хтось щодуху гнав по пиво, або по інше міцніше питво у пляшках.

П'ючи так, я все ж таки не любив Зеленого Змія. Я дуже високо цінував його, але не за смак, а за товариство, яке він збирав. Увесь той час я намагався бути чоловіком поміж чоловіків і увесь час ховав у собі бажання ласощів, якого страшенно соромився. Я б швидше згодився вмерти, аніж дозволити комусь здогадатися за це. Я мав звичай дозволяти собі самотні балювання в ті ночі, коли знав, що мій

екіпаж подасться спати на берег. Я заходив до книгозбірні, обмінював книжки, купував на чверть долара різних ласощів, які можна довго жувати та смоктати, вертався на борт *Резл Дезл*, зачинявся в каюті, лягав у постіль і лежав там довгими блаженними годинами, читаючи та смокчучи ласощі. І лише тоді я почував, що справді використав свої гроші. Всі ті долари, що проходили через бар, не могли мені дати того задоволення, як ці двадцять п'ять центів, витрачені в крамниці на ласощі.

Хоч моє пияцтво гіршало, я щоразу більше помічав у ньому яскравих моментів. Випивки завжди надовго лишалися в пам'яті. Завжди щось траплялося. Такі люди, як Джо Ґуз, жили лише тоді, як випивали. Вантажники тільки й чекали своєї суботньої п'ятики. Ми всі, з устричних човнів, не могли дочекатися, коли позбудемося свого вантажу, щоб почати п'ятику. Випадкова зустріч із товаришем іноді давала нагоду для позачергової п'ятики.

Такі позачергові п'ятики були найкращі, бо тоді траплялися найцікавіші події, як, наприклад, то неділі, коли Нельсон та Француз-Франк із капітаном Спінком украли теж краденого рибальського човна у Віскі-Боба та Нікі-Ґрека. Отож завелася сварка. Нельсон якимось побився з Білом Келі на *Ені*, і йому прострелено ліву руку. Потім посварившись з Мушлею та розірвавши з ним товариські стосунки, виїхав на *Північному Олені* з рукою на перев'язі та з екіпажем з двох матросів. Але плавба була така скажена, що матроси втекли від нього на берег. Вони розповідали неможливі речі про його відчайдушність, і ніхто з моряків не зважувався плисти з ним. І *Північний Олень*, не маючи екіпажа, стояв біля піскової коси за лиманом. А біля нього стояла *Резл Дезл* зі спаленим головним вітрилом, а Скоті та я були на борту. Віскі-Боб посварився з Французом-Франком та поплив проти води річкою зробити наскок разом із Нікі-Ґреком.

Наслідком цього наскоку був новісінький рибальський човен, що вони вкрали в італійців-рибалок. Шукаючи чов-

на, італійці відвідали нас, устричних піратів, і розповіли подію. Ми знали, що винуваті в цій крадіжці Віскі-Боб та Нікі-Грек. Але де ж вони поділи човна? Сотні рибалок, греків та італійців, об'їздили затоку та річку, обшукали кожну калюжу та кожний закуток в очеретах. Тоді, втративши надію, власник човна запропонував п'ятдесят доларів нагороди тому, хто його знайде. Наш інтерес до човна збільшився, та збільшилась і таємниця: де його заховано?

Якось у неділю вранці до мене завітав старий капітан Спінк. Розмова була конфіденційна. Він допіру ловив рибу біля давнього Аламедського перевозу. Коли почався відплив, він помітив прив'язану до палі кодола, що йшла вниз. Даремно він намагався підняти її та дізнатися, що прив'язано до другого кінця. Далі, біля другої палі, була така сама кодола, що теж ішла вниз і яку теж неможливо було підняти. Поза сумнівом, там заховано вкраденого рибальського човна. Якщо повернемо його власникові — то матимемо п'ятдесят доларів нагороди. Але я визнавав етику і чесність навіть поміж злодіїв і тому відмовився брати участь у цій справі.

Але Француз-Франк посварився з Віскі-Бобом, Нельсон теж з ним ворогував. (Сердешний Віскі-Боб! Зовсім не зіпсований, добрий, щирий, він народився кволим, ріс хирлявим, з непереможним органічним потягом до алкоголю, що все зростав. Згодом біля доку знайдено його настріляне тіло.) За годину по тому, як я відмовився від пропозиції капітана Спінка, я побачив, що він пливе лиманом на *Північному Олені*, разом з Нельсоном. Француз-Франк теж поплив своєю шхуною.

Вони швидко повернулися назад, пливучи якось чудно поруч. Коли вони повертали до коси, можна було побачити під водою човна. Шкафут на рівні з водою, а підтримувала його кодола, закріплена до шхуни та шлюпу. Почався відплив, і вони врізались у пісок та стали там поруч, з човном посередині.

Не гаючи часу, один із матросів Француза-Франка, Ганс, сів у човен та швидко поплив до північного берега. Велика сулія на кормі яскраво промовляла, по що його послано. Вони не могли чекати й хвилини та хотіли відсвяткувати виправу, на якій вони так легко заробили 50 доларів. Так роблять усі, хто шанує Зеленого Змія. Коли їм щастить, — вони п'ють. Коли не щастить — теж п'ють, бо сподіваються, що згодом пощастить. Коли трапиться яке лихо — вони п'ють, щоб забути його. Коли зустрінуться з приятелями — п'ють. Коли посваряться з приятелями та втратять їх — теж п'ють. Коли їм пощастить у коханні — вони такі щасливі, що треба випити. Коли зрадить кохана — вони п'ють з інших міркувань. Коли не мають чого робити — п'ють, певні, що, як вип'ють, то їм здаватиметься, що у них повно роботи. Коли вони тверезі — то хочуть випити, а коли напилися — їм хочеться ще пити.

Звичайно, мене та Скоті теж покликали як товаришів на учту. І ми помогли витратити ці п'ятдесят доларів, що їх ще й не одержано. Звичайнісінький літній день став розкішним, барвистим днем. Ми всі балакали, співали, кричали та вихвалялися. Француз-Франк та Нельсон не посилали по напої. Ми стояли так, що нас бачив увесь Оклендський порт, і гамір нашої гульні принаджував усе більше гостей. Човен за човном переїздили лиман та врзувались в піскову косу, а Гансові тільки й було роботи без кінця постачати нам напої.

Потім приїхали Віскі-Боб та Нікі-Грек. Обоє тверезі та розгнівані й ображені тим, що їхні ж товариш і пірати геть зіпсували їм справу. Француз-Франк за допомогою Зеленого Змія проголосив промову про всякі чесноти, але не витримав і, незважаючи на свої п'ятдесят років, витяг Віскі-Боба на пісок та відлупцював. Нікі-Грек вискочив із короткою лопаткою на допомогу товаришеві, але йому дав духу Ганс. Кінець кінцем, коли скривавлених Боба та Нікі було відправлено їхнім човном додому, решта вирішили, що подію треба відзначити, гарненько приливши.

Людей зібралось чимало. Всі це люди різної національності та різної вдачі, обурені Зеленим Змієм, геть одкинули всяку стриманість. Відновилися давні сварки, згадалася давня ворожнеча. Бійка зависла в повітрі. То якийсь вантажник згадає якусь кривду від матроса, то навпаки. Або устричний пірат згадає щось йому заподіяне, а чи йому хтось що пригадає. І ходять кулаки, і знов починається бійка. Після кожної бійки ще більше пили, а вояки, яких ми під'юджували, всі тоді обіймалися та присягалися в довічній приязні.

І Суп Кенеді обрав саме цей час, щоб прийти по свою давню сорочку, яку залишив був на *Північному Олені*, ще як їздив на ньому Мушля. У сварці з Нельсоном він став на бік Мушлі. Оце допіру пив у *Сент Луїс Гавс*, і Зелений Змій привів його сюди, на косу, в справі старої сорочки. Кількох слів було досить для бійки. Вони зчепилися з Нельсоном на кубрику *Північного Оленя*, і Суп Кенеді ледве-ледве одхилився, щоб йому не розтрощила черепа залізна підойма, якою запустив у нього Француз-Франк, розгніваний, що людина з двома здоровими руками напала на однорукого. (Якщо *Північний Олень* ще цілий, то на дебелий дерев'яній огорожі кубрику залишився слід від залізної підойми.)

Але Нельсон витяг свою забинтовану, прострелену кулею руку перев'язати, хоч ми його й утримували, і, плачучи, ревів у скаженій люті, що розчавить Супа Кенеді й однією рукою. Ми пустили їх помірятися силою на піску. Коли Нельсонові стало скрутно, Француз-Франк та Зелений Змій встряли й собі в бійку. Скоті запротестував і кинувся на Француза-Франка. Вони покотилися разом, але той навалився зверху й почав гатити кулаками та проволік футів з двадцять піском. Звичайно, щоб розняти цих двох, ми розпочали з півдесятка нових бійок. Так чи сяк ці бійки закінчилися, й ми знов повернулися до пиятики, але Нельсон та Суп Кенеді все ще змагалися, час від часу

ми верталися до них та давали поради. А як вони лежали знесилені на піску, неспроможні вже битися, ми порадили: «засипай йому очі піском». І вони кидали один одному піском межі очі, а тоді знов починали битися — і так до цілковитого знесилення.

Тепер усе це здається мені брудним, смішним та скотячим. Але спробуйте уявити, яке значення мало це все тоді для мене, юнака, якому ще не було й шістнадцяти років; я весь горів жаданням пригод, голова мені повна була всіляких оповідань про розбишак, морських піратів, про плюндрування міст та збройні сутички вояків, а мозок до божевілля збурений алкоголем. Суворе, неприкрашене, дике та вільне життя! І тільки такого життя моє соціальне становище та доба, в яку я народився, давали змогу мені досягти. Навіть більше: це життя подавало надії, то був тільки початок. З піскової коси шлях веде через Золоту Брану в безмежний світ пригод, де змагаються не за старі сорочки та крадені рибальські човни, а за високі, романтичні ідеї.

А коли я почав глузувати зі Скоті, що він піддався такому старому чоловікові, як Француз-Франк, то ми теж побилися на піску й додали цим веселощів святу. Але Скоті скинув із себе обов'язки мого екіпажу та й пішов собі вночі, взявши із собою двоє ковдр, що належали мені. Усю ніч, поки устричні пірати лежали очманілі на лавках, шхуна та *Північний Олень* плавали на високій воді, гойдаючись, прип'яті на кітвах. Рибальський човен, повний каміння та води, був на дні.

Рано-вранці я, почувши дикі вигуки з *Північного Оленя*, вискочив нагору. В холодному світанку я побачив видовисько, з якого довго реготав увесь порт. Розкішний рибальський човен лежав на піску, розчавлений, наче млинець, шхуною Француза-Франка та «Північним Оленем», що опинилися зверху його. На лихо, товстий дубовий форштевень човна пробив дві дошки *Північному Оленю*. Коли здійнявся приплив, вода полилася крізь пробоїну і, досягши лавки, на

якій спав Нельсон, розбудила його. Я допоміг Нельсонові викачати воду та залатати відтулину.

Тоді Нельсон приготував сніданок і за їжею ми обмірковували становище. Він був пригнічений, я теж. Ніхто ніколи не заплатить п'ятдесяти доларів нагороди за жалюгідні уламки на піску під нами. У нього поранена рука та нема екіпажу. У мене спалене головне вітрило, і нема екіпажу.

— Що ти скажеш, коли ми візьмемося разом, — спитав Нельсон.

— Я поїду з тобою, — відповів я.

І так я зробився спільником Нельсона, Дряпуна Молодого, найдикішого, найбожевільнішого з усіх. Ми позичили грошей на харч у Джоні Гейнгольда, налили водою барила і цього ж таки дня виїхали на устричні лігвища.

XII

Під час плавання з Нельсоном кілька шалено-диких місяців я ніколи не нарікав. О, він умів керувати судном, хоч і доводилося тремтіти з жаху кожному, хто плавав із нами. Жартувати завжди з небезпекою давало йому радість. Робити те, на що ніхто не зважиться, підносило його пиху. Він ніколи не зарифлював вітрил і весь час, що я плавав з ним, *Північний Олень*, хоч би який був вітер, ні за що не забирав рифів. Наша палуба ніколи не висихала. Завжди, в будь-яку погоду, ми плавали під усіма вітрилами. Залишивши Оклендський порт, ми поїхали далі в море шукати пригод.

Ця блискуча сторінка мого життя можлива була лише завдяки Зеленому Змієві. І в цьому мій жаль. Я так палко прагнув сваволі і цікавих пригод, але міг знайти їх лише через посередництво Зеленого Змія. Це шлях усіх людей, які люблять життя. І якщо я любив його, то мусив іти цим

шляхом. П'ючи, я заприятелював із Нельсоном та взяв участь у його роботі. Якби я тільки випив пиво, за яке він заплатив, або зовсім одмовився пити — він ніколи не обрав би мене за свого товариша, бо він хотів товариша, який не лише працював би з ним, а й пив.

Мене захопило це життя. Помилково я думав, що весь зміст його в божевільному пияцтві, що треба послідовно пройти всі стадії, які витримує тільки залізна статура, і, кінець кінцем, дійти до скотячої безтямності. Мені не до смаку був алкоголь, і я пив, аби бути п'яним, безтямно, беспорядно п'яним. І я, хто колись ховав та беріг усякий непотріб, що торгувався наче Шерлок Голмс, доводячи до поту тандитників; я, хто аж занімів здивований, коли Француз-Франк за одну хвилину витратив вісімдесят центів на віскі, на вісім чоловік, — я так нестримано та недбайливо тринькав грішми, як ніхто з них.

Пригадую, як одного вечора ми з Нельсоном пристали до берега. В кишені у мене було сто вісімдесят доларів. Я хотів, по-перше, купити дещо з одежі, а по-друге — випити. Мені бракувало одежі. Все, що я мав, було на мені: пара морських чобіт, що, на щастя, так само швидко випускали воду, як і набирали, пара шароварів за п'ятдесят центів, бавовняна сорочка за сорок центів та зюйдвестка. У мене не було бриля, і тому я носив зюйдвестку. Треба зазначити, я не згадав ні про білизну, ні про шкарпетки. У мене їх не було.

Щоб дійти до крамниць з одежею, треба було проминути з десяток салунів. Тому я наважився спочатку випити. Але так і не дійшов до крамниць з одежею. Вранці, розбитий, отруєний, але задоволений, вернувся на борт, і ми знов від'їхали. Я мав стільки ж одежі, як і перед цим, і ні цента зі ста вісімдесяти доларів, що були у мене вчора. Може здатися неймовірним тому, хто не має в цьому досвіду, як за дванадцять годин молодий парубок міг пропити цілих сто вісімдесят доларів. Але воно було так.

Та я не шкодував. Навпаки, пишався. Я показав, що можу потягатися з найкращими з них.

Поміж дужих чоловіків я виявив себе дужчим. Я довів знов, як і не раз доводив, своє право на титул «Принца». Мою поведінку почасти можна зрозуміти як реакцію після злиденного дитинства та надмірної праці. Можливо, я міркував так: краще бути принцом поміж п'яниць, аніж працювати дванадцять годин на добу біля машини, дістаючи по десять центів за годину. Праця біля машини не давала блискучих подій. Але коли ця витрата ста вісімдесяти доларів за дванадцять годин не блискуча подія — тоді я не знаю, чи є вони взагалі.

О, я проминаю багато подробиць мого товаришування із Зеленим Змієм за той час. Я беру тільки випадки, що висвітлюють шляхи, якими він іде. Три речі рятували мене в цьому жажливому пияцтві: перше — чудова, далеко краща за пересічну статура; друге — здорове життя на вільному повітрі, на воді; і третє — що я пив не регулярно. Пускаючись у плавбу, ми ніколи не брали із собою алкогольних напоїв.

Переді мною був одкритий світ. Я вже знав місцевість на кількасот миль по воді, міста, містечка та рибальські слободи на березі. Але мене тягло далі. Я ще так багато не бачив. А для Нельсона був занадто широкий і цей обмежений світ. Він нудився за своїм любим Оклендським портом. І коли повернувся туди, ми розлучилися з ним, як найкращі приятелі.

Тепер я обрав собі за штаб давнє місто Беніша на Каркінезькій протоці. У рибальських ковчегах, що стояли в очеретах біля берега, жила артіль бродяг та п'яниць, і я пристав до них. Тепер я більше бував на березі, коли не ловив лососів та не плавав угору й униз річкою, як учасник рибальського дозору. Але пив далеко більше й багато дізнався про пияцтво. Ніхто не міг мені дорівняти. Я пив, аби пити, і часто пив більше, ніж мені припадало, щоб довести свою

силу. Якось уранці мене непритомного виплутали з петель рибальської снасті, куди, без пам'яті п'яний, я заліз увечері, і всі на березі тільки й говорили про мене, сміючись та випиваючи. Я справді пишався. Це був геройський вчинок.

І коли якось цілих три тижні я й одного дня не був тверезим, то гадав, що дійшов уже краю. Справді, далі вже нікуди було мені йти. Прийшла пора робити щось інше. Завжди, чи то я був п'яний, чи тверезий, поза моєю свідомістю якийсь голос усе говорив мені, що п'яна гульня та п'яні вибрики в порту це ще не все в житті. Голос цей була моя добра доля. Випадково я вдався такий, що міг почути цей поклик, а він завжди кликав мене кудись далеко, ген-ген у інший світ. Тут не було обережності, а швидше цікавість, бажання все знати та шукати чогось іншого, дивного, якихось речей, про які, здавалося, я тільки здогадувався, які невиразно ввижалися мені. Бо що ж таке життя, — питався я, — коли це все? Ні, є ще на світі щось інше, але не тут. І цей голос, цю обітницю ще чогось у житті треба взяти на увагу, бо згодом це відіграло чималу роль у моїм змаганні із Зеленим Змієм.

Але безпосередньо вплинула на мій намір вирватися звідси одна штука Зеленого Змія, яку він утяв мені — жаклива, неймовірна пригода, яка показала, куди веде пияцтво, показала безодні, що досі й не снилися мені. Близько першої години ночі, після доброї п'ятики, я хитаючись йшов палубою шлюпа, що стояв у кінці пристані; я збирався лягти спати. Відплив ринув до Каркінезької протоки, наче вода у млинових лотоках. Я оступився й впав через борт. Ні на пристані, ні в шлюпі не було нікого. Мене понесло потоком. Але я не злякався. Я навіть вважав подію за цікаву. З мене був гарний плавець, а що кров моя пойнялася вогнем, то дотик води до шкіри був приємний, наче дотик холодного полотна.

І тоді ж то й утнув мені Зелений Змій свого божевільного жарту. Мою уяву раптом посіло непереможне бажан-

ня упливти геть за потоком. Я не був хворобливий. Думка про самогубство ніколи не виникала в моїй голові. І тепер, коли вона виникла, то здалася мені гарною, надміру розкішною, блискучим кінцем мого короткого, змістовного життя. Я, хто ніколи не зазнав кохання з дівчиною або жінкою, ані любові до дітей, ні разу не відчув великої радості, що дає мистецтво, не досягав зоряно-холодних верховин філософії, а бачив лише манісінький клаптик розкішного світу — я вирішив, що це вже все, що я бачив усе і всього на світі зазнав, і що час усьому покласти край. Це була погана витівка Зеленого Змія, що поборов мою уяву і в отруйному сні волік мене до смерті.

О, він умів переконувати. Я вже всього зазнав у житті й мені лишилося дізнатися ще небагато. Кілька місяців скотячої очманілості від пияцтва (цей спогад викликав у мене почуття приниження та стару свідомість гріха) — це останнє й найкраще, чого я досяг, і я сам бачив, чого воно варте. Я згадав старих зледащилих п'яниць та волоцюг, яких, бувало, частував. Ось що залишилося мені від життя! Чи хочу я бути таким, як вони? Ні, тисячу разів ні! І я лив сльози солодкого суму за своєю пишною юністю, що пливла за водою. (Хто тільки не бачив меланхолійних п'яниць, які ллють сльози? Їх можна зустріти по всіх шинках. Якщо вони не можуть знайти когось, кому б повідали своє лихо, то повідають його шинкареві, бо йому ж платять, щоб слухав.)

Вода здавалася такою приємною, а смерть такою мужньою. Зелений Змій змінив мелодію, що наспівував у мій до божевілля п'яний мозок. Геть сльози, геть жаль! Це смерть героя, геройськи заподіяна власною рукою, з власної волі. І я бадьоро заспівав свою лебедячу пісню, а бризки та оплески води нагадали мені, в якому я становищі.

Нижче міста Беніша, де виступає пристань Солано, протока ширшає, і її тут називають «Затокною Тернерської Корабельні». Я був у береговій течії, що проходить понад

Солано та йде до затоки. Здавна я знав, з якою силою вирує там течія, минаючи острів Мертвої Людини та ринучи просто до пристані. Я не хотів, щоб мене знесло на палі. Мені це не подобалося, бо довелося б згаяти з годину в затоці, що лежить на шляху потоку.

Роздягнувшись у воді, я поплив, вміло та спритно розсікаючи воду руками та перепливаючи потік під прямим кутом, поки не побачив огні на пристані. Тепер я знав, що мене вже не знесе течією. Перевернувшись на спину я став відпочивати. Небезпека минула, я міг трохи віддихати.

Гордий, що зміг вибитися з течії, я знову заспівав свою лебедячу пісню — якусь безглузду імпровізацію юнака, який допився до нестями! — «Не співай» — прошепотів мені Зелений Змій — «На Солано рух триває цілу ніч. Залізничники на березі. Вони почують тебе, під'їдуть човном і врятують. Ти ж не хочеш, щоб тебе врятували?» Звичайно, я не хотів. Як? Щоб мене позбавили героїської смерті? Нізащо! Пливучи горілиць, під сяйвом зірок, я дивився на добре знайомі портові вогні, що пливли повз мене, червоні, зелені та білі, й посилав сумне, сентиментальне «прощай» кожному з них.

Допливши до середини каналу, я знов заспівав. Коли-не-коли я бив по воді руками, але здебільше мене несло течією, й мені ввижалися довгі, п'яні сні. Перед світанком я протверезився, бо вже довго був у холодній воді, та подумав, у якій же це частині протоки я пливу. Потім подумав, що це буде диво, коли поворотна течія припливу не схопить мене та не понесе назад раніш, ніж я випливу в затоку Сан-Пабло.

Далі я відчув, що дуже стомився, що мені холодно, що я зовсім тверезий і не маю ані найменшого бажання вмерти. Я бачив гамарню Сельбі на березі Контра-Коста та маяк на Кобилячому острові. Почав плисти до берега Солано, але занадто виснажився та дуже змерз. Я плив так повільно, ви-

трачав стільки зусиль, що облишив і віддався на волю течії, коли-не-коли змахуючи руками, щоб додержати рівноваги на хвилях, які все більшали. І тут я злякався. Тепер, зовсім тверезий, я не хотів помирати. Знайшов двадцять причин, щоб жити. І чим більше причин знаходив, тим певнішим ставало, що я потону.

На світанку, пробувши чотири години у воді, я опинився в небезпечному місці, на хвилях поблизу Кобилячого острова. Тут швидка течія припливу з протоки Вальехо зустрічалася з течією протоки Каркінез, і там, де вони, вируючи, зливалися до купи, до них прудко ринув приплив із затоки Сан-Пабло. Віяв дужий бриз та кучерявив воду маленькими хвилями, що уперто заливали мені рота, і я почав уже ковтати солону воду. Як досвідчений пловець я знав, що кінець мій близько. Але тоді саме наспів човен з грецькими рибалками, що йшов до Вальехо. І знов я врятувався від Зеленого Змія завдяки своїй фізичній силі.

І, до речі, дозвольте мені зауважити, що ця божевільна витівка Зеленого Змія зі мною не є щось виняткове. Статистика самогубства дає жахливий відсоток, що треба поставити на карб Зеленому Змієві. Випадок зі мною, коли здоровий, нормальний юнак, повний радості життя, наважився вкоротити собі віку, не був звичайний. Але треба взяти на увагу, що цей намір виник після довгої п'ятики, коли мозок та нерви були цілком отруєні. Уява моя мала великий нахил до романтизму та драматизму, і коли я під впливом алкоголю майже дійшов божевілля, думка про самогубство здалася мені чудовою. Але й старіші, хронічні п'яки, пригнічені життям та зневірені в ньому, якщо вкорочують собі віку, то здебільше після довгої п'ятики, коли їхній мозок та нерви наскрізь просякнуті й отруєні алкоголем.

XIII

Отож я залишив Бенішу, де Зелений Змій мало не занастив мене, та пішов у широкий світ на поклик голосу, що з самих глибин життя кликав мене прийти та знайти його. Але де б я не блукав, усі шляхи, що лежали переді мною, просякли алкоголем. Люди все ще збиралися у салунах. Це були клуби злидарів, і тільки ці клуби були мені доступні. Я міг заводити знайомства в салунах, зайти туди і розмовляти, з ким хотів. У чужому місті чи містечку, де мені доводилося блукати, єдиним місцем, куди я міг зайти, був салун. Я не почував себе чужинцем у тому місті з моменту, як ходив до салуну.

І саме тут дозвольте мені навести приклад не далі, як тогорічний. Я запряг четверо коней у легку бричку, взяв із собою Чармейн, і ми поїхали на три з половиною місяці в найбільш дикі місця Каліфорнійських та Орегонських гір. Щоранку я виконував свою регулярну денну працю — писав твори. Скінчивши опівдні, решту дня ми їхали далі. Але не однакова відстань поміж місцями, де можна було спинятися, а також поганий стан шляхів примушували напередодні складати план праці й подорожі. Я мусив знати, коли виїдемо, щоб почати вчасно писати та скінчити до від'їзду своє завдання. На випадок, якби переїзд був довгий, я мав встати та почати роботу о п'ятій годині. При легких перегонах міг не починати до дев'ятої години.

Але як скласти план? Тільки я приїздив до міста та розпрягав коней, то, вертаючись із стайні до готелю, заходив у салун. Насамперед випити! Так, я хотів випити, але не треба забувати, що я пив тому, що в такий спосіб хотів довідатися про багато речей. Так, насамперед випити!

«Призволяйтеся й ви», закликаю господаря. І коли ми п'ємо, в першу чергу ставлю запитання, які там шляхи та де зручно спинитися.

— Дайте мені подумати, — каже господар. — Є шлях через Тарвотерський Хребет. Він мусить бути добрий. Я проїздив там років зо три тому. Але цією весною були завали. Знаєте, що я вам скажу? Я запитаю Джері... — І господар повертається та запитує якогось чоловіка, який сидить біля столу, або стоїть схилившись над прилавком, — якогось там Джері, або Тома, чи Біла...

— Слухайте, Джері! Як цей Тарвотерський шлях? Ви їздили ним до Вількінза минулого тижня.

І поки той Біл або Джері, чи Том починає ворушити своїм негнучким мізкувальним та мовним апаратом, я пропоную йому призволятися. Тоді постає дискусія щодо того чи іншого шляху та які можуть бути найкращі місця, де спинятися, за скільки часу можна проїхати, в яких струмках найкращі пестрюги і таке інше. До нас пристають ще інші люди, і ми п'ємо та обговорюємо подробиці.

Ще два або три салуни — і у мене шумить у голові та я набираю цілу копицю відомостей про місто, передмістя та околиці. Я знаю правників, видавців, ділових людей, місцевих політичних діячів, найджих хуторян, мисливців та копачів і коли увечері ми з Чармейн гуляємо головною вулицею, вона дивується, яка в мене купа знайомих у цьому зовсім чужому місті.

Це показує, у якій великій пригоді стає нам Зелений Змій і як він отаким способом зміцнює свою владу над людьми. І де я цими роками не перебував на світі — скрізь однаково. Це може бути кабаре в Латинському Кварталі, кафе в якомусь похмурому італійському селі, шинок у портовому місті клуб, де подають віскі з содою, — скрізь Зелений Змій об'єднує людей, і я можу зразу ж зазнайомитись з усіма, розпитувати та дізнаватися. І коли настане той щасливий час, що Зеленого Змія витрують із нашого життя ра-

зом з іншими варварськими звичаями, якісь інші інституції заступлять салуни, якісь інші місця, де збиратиметься люд, і де зустрічатимуться чужинці.

Але вернімося до мого оповідання. Коли я наживав п'ятами з Беніші, мій шлях лежав через салуни. Я не мав моральних засад проти пияцтва, але ненавидів, як і завжди, смак алкоголю і перестав довіряти Зеленому Змієві. Я не міг забути його витівки зі мною — зі мною, що так не хотів умирати. Отож, хоч мені й доводилося пити, але я пив, не спускаючи з ока Зеленого Змія та не піддаючись надалі думкам про самознищення.

У чужих містах я зразу ж заводив знайомства в салунах. Коли я блукав по всіх усядах, не маючи чим заплатити за ночівлю, салун був єдиним місцем, де мене приймали та дозволяли сісти біля вогню. Я міг зайти до салуну вмитися, почистити одяг та зачесати волосся. І салуни, такі збіса зручні, скрізь були в моїй рідній країні, на Заході.

Я не міг так вільно зайти до оселі невідомих мені людей. Їхні двері не відчинялися для мене. Не було мені місця біля їхнього вогню. Церков та попів я ніколи не знав. І не знаю, чому мене не вабило до них. До речі, не було в них нічого привабливого. Ні туману романтики, ні обітничі пригод. З цими людьми ніколи нічого не трапляється. Вони живуть завжди на одному місці, — слухняні створіння, вузькі, обмежені, стримані. Вони не мали розмаху, не мали уяви, не мали почуття товариськості. Мене тягло до товаришів веселих, сміливих, щирих із руками щедрими, з серцями шляхетними, а не полохливими, заячими.

І тут друга моя скарга на Зеленого Змія. Він пригортає до себе цих добрих товаришів, оцих людей з вогнем у душі, що мають і велич, і тепло, і найкращі з людських хиб. І Зелений Змій гасить, вогонь та придушує всі почуття, і коли він не вбиває їх зразу та не доводить до божевілля, то поволі калічить їм душу, роблячи їх грубими, тупими, вбиваючи всі найкращі їхні властивості.

О, я кажу все це на підставі свого пізнішого досвіду — хай небо рятує мене від звичайних, пересічних людей, які ніколи не бувають добрими товаришами, у кого холод на серці і холод у голові, хто не курить, не п'є, не присягається, не робить сміливих вчинків, не мститься за кривди і ніколи не зачепить нікого гострим словом, бо в його кволій душі життєва сила ніколи не була через край та не викликала сміливих, нерозважних вчинків. Ви не зустрінете цих людей в салуні, але й не зустрінете там, де інші гинуть за ідею. Вони не ходять блискучими шляхами пригод та не кохають до нестями, як уміють кохати лише боги. Вони занадто дбають, щоб у них не промокли ноги, рахують удари свого серця та мляво посуваються наперед у своєму одноманітному животінні.

Це моє обвинувачення Зеленому Змієві. Бо якраз гідних людей, кволих від надмірної сили, із надто великими духовними здібностями, з вогнем відваги, підманує та нищить Зелений Змій. Звичайно, він руйнує й нікчемних. Але про них, про цю нічого не варту людську породу, я не хочу тут і говорити. Моя мова про найкращих людей, яких губить Зелений Змій. А причина, чому найкращі так руйнуються та, що Зелений Змій чигає і на великому шляху, і на стежці, доступний всім, під охороною закону, під захистом поліції. Він звертається до кожного, бере його за руку й веде туди, де сміливі люди гуртуються за чаркою. Якби не було Зеленого Змія, ці люди, однак народившись, виявляли б себе у вчинках і не гинули б.

Завжди я зустрічав оце почуття товариськості за чаркою. Іду, наприклад, шляхом до водокачки, щоб діждатися там вантажного поїзда, і бачу гурток «алкістифів». Алкістиф — це бродяга, що п'є денатурат. Негайно зі мною вітаються й кличуть до гурту. Мені пропонують алкоголь, уміло розведений водою, й мене теж охоплює загальний, буйно-веселий настрій. В голову лізуть усякі химери, а Зелений Змій шепоче, що життя прекрасне, що всі ми сміливі

та хороші, вільні душі, безтурботні, як ті боги. А той обмежений світ, де все поділено, поміряно та зважено — хай його чортяка вхопить.

XIV

Повернувшись після своїх блукань до Окленда, я знов опинився в порту та поновив приятелювання з Нельсоном, який тепер жив на березі. Цей період його життя був божевільніший, ніж будь-коли. Я теж проводив увесь час на березі разом з ним і тільки тимчасово виїздив на кілька днів у затоку з якоюсь зі шхун, де бракувало робітників.

Живучи так, я не поновляв своїх сил, як раніш, буваючи на чистому повітрі та працюючи. Напивався і щодня, а коли-не-коли, при okazji, напивався до нестями. Я все ще був тоді під владою тої облудної думки, що вся таємниця Зеленого Змія в тому, щоб напиться до скотячого отупіння. За той час я наскрізь просяк алкоголем і фактично жив у салунах. Зробився якимсь салунним волоцюгою, навіть гірше.

І саме тоді Зелений Змій хотів перемогти мене, знищити не менш зрадливо, як тоді, коли я мало не втонув у морі. Мені без кількох місяців було сімнадцять років. Зневажливо відкидаючи навіть думку про сталу працю й почувуючи себе добрим бувальцем серед гурту інших бувальців, я пив, бо пили ці люди, а я хотів жити по доброму з ними. Ніколи я не мав справжнього дитинства, а в своїй скорозрілій мужності був занадто черствий та жалюгідно мудрий. Хоч я і не зазнав дівочого кохання, але пройшов крізь такі безодні, що був певний, ніби знаю все, до останнього слова про кохання та життя. І свідомість ця не давала радості. Не будши песимістом, я переконався, що життя дуже дешева, звичайна річ.

Як бачите, Зелений Змій зробив мене тупим. Колишнього буяння духа вже не було. Цікавість теж покинула мене. Хіба не однаково, що там на другому кінці світу? Чоловіки та жінки, поза сумнівом, скидаються на тих чоловіків та жінок, що я знаю. Одружуються та роблять інші дрібні справи свого дрібного життя. Звичайно, й п'ють. Але кінець світу занадто далеко, щоб іти туди пити. Я краще піду за ріжок вулиці і дістану все, що схочу у Джо Вайджі. Джоні Гейнгольд теж ще держить «Останню Пригоду». І так багато салунів на всіх ріжках, та й поміж ріжками.

Той голос, що завжди кликав мене, ставав невиразним, бо моє тіло й розум пригасали. Колишня непосидючість заснула. Я міг з таким же успіхом померти й згнати тут, в Окленді, як і в усякому іншому місці. І вмер би та згнів незабаром, якби це цілком залежало від Зеленого Змія, бо він сумлінно вів мене просто до загибуні. Я вже знав, що то таке не мати апетиту, знав, як вранці прокидатися знесиленому з тремтінням у шлунку та з паралізованими пальцями, а також знав цю потребу п'яниці в шклянці віскі, щоб похмелитися. (О, Зелений Змій мудрий отруйник! Тіло та мозок, обпалені, знесилені та отруєні алкоголем, він знов повертає до тієї самої отрути, що заподіяла лихо.)

Це ще не край був витівкам Зеленого Змія. Спочатку він спробував спокусити мене думкою про самогубство. Потім намагався привести мене до смерті цим коротким і певним шляхом. Але не задовольнившись тим, вжив ще інших хитрощів. Він був близько до того, щоб спіймати мене, але я теж за цей час багато дізнався про нього, зробився розумнішим, досвідченішим п'яницею. Я дізнався, що є певні межі й для моєї міцної статури, але немає меж Зеленому Змієві. Знав, що за одну або дві короткі години він може опанувати мою міцну голову, мої широкі плечі, мої дужі груди, покласти мене на спину і чортячою хваткою за горло вичавити з мене життя.

Ми з Нельсоном сиділи в «Оверленд Гавсі». Тільки починався вечір, і єдина причина, що ми сиділи тут, це брак грошей у нас, а були саме вибори. Як бачите, під час виборів місцеві політичні діячі, бажаючи бути обрані, мають звичай обходити салуни та збирати там собі голоси. Сидить собі хтось біля столу, — в роті ще не було ані краплиночки, — та й гадає, чи не зайде хто та не почастує його. Або, якщо має ще кредит у якомусь іншому салуні, думає, чи не піти йому поки що туди спробувати щастя. А тут раптом двері салуну відчиняються навстіж і заходить, гурт добре одягнених людей. Всі вони відгодовані, оточені атмосферою статків і приязні.

У них напоготові посмішка та привітання для кожного, дарма що, може, у того немає в кишені й кілька центів на шклянку пива, — навіть для боязкого волоцюги, який ховається за різком і, безумовно, не має права голосу, хіба що може зареєструватися в «номерах». І знаєте, коли розчиняються навстіж двері, та заходять ці панове з широкими плечима та опуклими грудьми, із здоровими шлунками, що роблять їх оптимістами та панамі життя, — що ж, ви підбадьорюєтесь. Поза всім, має бути приємний вечір, а найменше — ви промочите горлянку. І хто знає? Може, боги будуть зичливі, і надіспіє друга випивка, і ніч закінчиться пишним святом.

А потім ви стоїте біля шинквасу, вихиляєте чарку по чарці й намагаєтесь затамити наймення джентльменів та посади, які вони сподіваються одержати.

Саме в той час, коли панове політичні діячі обходили салуни, я скуштував уже гіркого в своєму житті і багатов чому зневірився — я, хто зачитувався колись «Теслею» та «Від човняра до президента», вже знав чесноти політичних діячів та політики.

Отже, цього вечора без шеляга в кишені, щоб промочити горлянку, але з твердою вірою п'яниць у несподівану випивку, Нельсон та я сиділи в «Оверленд Гавсі», чекаючи, чи

не повернеться хто, хтось, може, з політичних діячів. Коли раптом приходять Джо Гюз зі своєю невгамовною згагою, злоокий, кривоносий, у квітчастій камізельці.

— Ходімо, хлопці! — випивка на дурничку — пийте, скільки влізе. Я не хочу, щоб ви втратили нагоду.

— Де? — поцікавились ми.

— Ходімо! Я розповім дорогою. Ми не можемо гаяти й хвилини. І коли ми поспішали до міста, Джо Гюз пояснив:

— Це Генкокське Пожежне Товариство. Все, що вам треба зробити, — це одягти червону сорочку, шолом та взяти в руки смолоскип. Вони повезуть нас замовленим поїздом до Гейворда на парад.

(Здається, це місто звалось Гейвордом. Воно також могло бути Сан-Леандро або Найлзе. І хоч вбийте мене, я не можу згадати, чи Генкокське Пожежне Товариство було республіканською організацією, чи демократичною. Але хоч там як, а політичним діячам, які проводили це свято, бракувало людей, і кожний, хто згоджувався нести на параді смолоскипа, міг, скільки хотів, пити.)

— Місто навстіж одчинило двері для нас, — говорив Джо Гюз. — Напої литимуться наче вода. Вони закупили все питво в салунах. Нам це нічого не коштуватиме. Тільки й діла, що ходи та випивай. Ми так зап'ємо, що у пеклі всі заворушаться.

У помешканні пожежників на Восьмій вулиці близько Бродвея ми одяглися в сорочки та шоломи й узяли смолоскипи. Нарікаючи, що нам не дали ані краплиночки випити, ми вирушили до поїзду й упхалися туди. О, ці діячі були не в тім'я биті! Вони не дали нам хмільного і в Гейворд. Спочатку парад, а тоді вже, заробивши цим на випивку, можна було пиячити.

Ми відбули парад. Тоді відчинилися салуни. Закликано зайвих буфетників, і всі, хто бажав випити, товпилися в шість лав перед кожним, залитим питвом та не витертим шинквасом. Не було часу витирати його, або мити шклян-

ки, або робити щось інше, опріч як наливати, без кінця наливати. Оклендський порт почував неабияку згагу.

Цей спосіб шикуватися біля шинквасу був нам не до смаку. Занадто вже загайно. Адже напої усі наші. Їх купили виключно для нас. Ми відбули парад, заробили їх, адже так? І ми кинулись у наступ з флангу, обійшли прилавок, одштовхнувши тих, хто чинив опір, і буфетників та допалися до пляшок.

На вулиці ми одбивали шийки у пляшок об край цементового тротуару та пили. Джо Іуз та Нельсон мали досвід щодо нерозведеного віскі й пили його помірно. Я цього досвіду не мав. Я все ще був переконаний, що пити треба, скільки влізе, особливо, коли воно нічого не коштує. Ми поділилися пляшками та й почати пити, кожному припало чимало алкоголю, але я випив найбільш за всіх. Усе ж таки він був мені не до смаку. Я пив його так, як пив пиво у п'ять років та вино у сім. Поборовши огиду, ковтав його, наче ліки. І коли ми захотіли ще пити, ми пішли до іншого салуну, де так само річкою лилось питво, та допались до хмільного знов.

Я невиразно уявляю, скільки саме випив — може дві четвертини, може п'ять. Я знаю, що почав оргію з пів пінти і не запивав водою, щоб не одігнати смак віскі та не ослабити його.

Але організатори свята були занадто розумні, щоб залишити місто, повне п'яних оклендських портовиків. Коли наблизився час вирушення поїзда, вони послали по салунах облаву. Я вже почав відчувати вплив віскі. Нельсона та мене винесло натовпом із салуну, і ми опинилися в найостанніших лавах безладної юрби. Я геройськи просувався вперед, але моя кореляція підупала. Ноги мені тремтіли, голова йшла обертом, серце наче хотіло вискочити з грудей, а легеням бракувало повітря.

Слабість опанувала мною так швидко, що мій очманілий мозок сказав мені, що я впаду й ніколи не дійду до поїз-

да, коли залишусь у тилу процесії. Я вийшов з лав і почав їх випереджати, біжучи стежкою, над якою буйно розрослись дерева.

Нельсон, сміючись, біг слідом за мною. Деякі спогади виринають у мене з цього кошмару. Особливо виразно я пригадую дерева та як розпачливо я біг під ними. Весь час я чув, як ревів та реготав п'яний натовп. Вони вважали це за п'яні вибрики з мого боку. Їм і не снилося, що Зелений Змій мертвою хваткою душить мене за горло. Але я це знав. І згадую, яке гірке почуття охопило мене, коли я подумав, що змагаюся зі смертю, а інші цього навіть не знають. Так наче б я потоптав перед юрбою глядачів, а ті думали б, що я викидаю трюки їм на потіху.

Біжучи так під деревами, я впав непритомний. Що трапилося потім, я знаю тільки зі слів інших. Нельсон, який був надзвичайно дужий, схопив мене на оберемок, доніс до вагона й упхнув туди. Коли він уместив мене на лавці, я так жакливо задихався та відбивався, що навіть він, незважаючи на свою тупість, зрозумів, що я в поганому стані. Тепер я знаю, що якраз тоді я міг щохвилини вмерти. І часто думаю, що саме тоді був найближче до смерті.

Але знаю тільки зі слів Нельсона про свою тодішню поведінку.

Я весь горів живцем, горів в агонії огню та задухи, і жадав повітря, божевільно жадав повітря. Та даремно намагався відчинити вікно, бо всі вікна у вагоні пригвинчено. Нельсон думав, що я одурів від алкоголю й хочу вистрибнути у вікно. Він силкувався вдержати мене, але я відбивався. Схопив чийогось смолоскипа й розбив скло.

В Оклендському порті частина людей була за Нельсона, а частина проти. І тепер у вагоні повно було і тих, і других і таких п'яних, що від них нічого доброго не можна було сподіватися. Я розбив скло, і це було гаслом для тих, хто вважав себе за Нельсонових ворогів. Один із них кинувся на мене й повалив додолу. Почалася бійка. Я був непритом-

ний і знаю тільки, що розповідали мені потім. Та ще другого дня біль у щелепах від удару, що збив мене з ніг, нагадував мені про бійку. Чоловіка, який вдарив мене, Нельсон кинув додолу й почав бити. Кажуть, що залишилося дуже мало нерозбитих вікон і ні одної цілої лавки або переборки у тому вагоні, коли скінчився бій.

Я впав непритомний, і може це було найкраще, що могло зі мною трапитися. Різкі рухи, які я робив, гнали тільки швидше кров до серця, а воно й так уже билосся небезпечно швидко; збільшувалася також потреба в кисні для моїх легенів.

Коли бійка скінчилася і я трохи очунав — я все ще почував себе зле. Був не більше притомний, ніж потопельник, який вже втратив свідомість, але все ще механічно робить рухи. Не пам'ятаю своїх вчинків, знаю тільки, що вперто кричав: — Повітря! Повітря! — Нельсон аж нарешті зрозумів, що я не маю наміру вкоротити собі віку. Повиймавши з вікна уламки скла, щоб я не порізався, він допоміг мені просунути у вікно голову й плечі. Нельсон почасти зрозумів, що мені дуже погано й піддержував за стан, щоб я не висунувся далеко. І до самого Окленда я держав голову й плечі за вікном, одбиваючись, наче божевільний, коли він намагався втягти мене назад.

Тут у мене з'явився проблиск свідомості. З тої миті, як я впав під деревами, аж поки не очунав другого вечора, я тільки й пам'ятаю те, що сидів, вистромивши голову у вікно: в обличчя мені дме вітер, який піднімається від руху поїзда й засипає мене жаринами, обпалюючи і засліплюючи очі, тоді як я з усієї сили дихаю. Вся моя воля зосереджена на тому, щоб дихати. Дихати, якомога глибше, вдихаючи в найкоротший час якнайбільше повітря. Або дихати — або вмерти. Я був досвідченим пловцем і знав, що то таке. В нестерпній агонії повільної задухи я був притомним певний час. Виставив обличчя на вітер, під палючі жаринки, і дихав, щоб не вмерти.

Далі я нічого не пам'ятаю. Очутився я другого вечора в своєму помешканні в порту. Я був сам. Лікаря до мене не кликали. Я міг так і вмерти, бо Нельсон та інші вважали, що мені тільки треба «проспатися», й залишили мене лежати сімнадцять годин у коматозному стані. Кожний лікар знає, як багато людей помирає від того, що хильнули за раз четвертину, або й більше віскі. Доводиться читати, що навіть звиклі п'яниці, побившись у заклад, хто кого переп'є, не витримують і помирають. Але тоді я цього не знав. Тепер я знаю, що врятувався не через якісь свої чесноти або сміливість, а дякуючи щасливому випадкові та міцній статури. І ця моя статура знову перемогла Зеленого Змія. Я вдруге уник смерті, вдруге виліз із багна, що вже засмоктувало мене. Коштом великої небезпеки я здобув собі досвід, як треба пити, й мудро використовував його ще не один рік.

Господи! Це трапилося двадцять років тому, а я ще й досі живий. І я так багато бачив, так багато зробив, так багато пережив за ці двадцять років! Я весь тремчу, коли згадаю, як близько був до загибелі, як легко міг втратити два десятки розкішних років, до сьогодні прожитих.

Та Зелений Змій не винний, що не переміг мене того вечора на параді Генкокської Пожежної Бригади.

XV

На початку зими 1892 року я зважився податися на море. Випадок на святі Генкокських пожежників мало вплинув на цей намір. Я все ще пив і не вилазив із салунів — фактично жив у салунах. На мою думку, віскі було небезпечно, але не погане. Воно небезпечно, як багато іншого є небезпечного у світі. Люди помирають від віскі,

але й рибалка може перекинутись у човні та утопнути, і бурлака може попасти під потяг, і його поріже на шматки. Щоб змагатися з вітром, хвилями, поїздами та шинками, треба мати розум. Пити так, як п'ють усі люди, непогано, але треба пити обережно. І звичайно, не випивати зразу четвертини віскі.

Я поклав собі податися на море тоді, коли я вперше побачив, яку смертельну дорогу готує Зелений Змій своїм жертвам. Я невиразно уявляв це, моє видіння мало дві відміни, і вони іноді у мене переплутувалися. Мене вражало, коли я придивлявся до людей, з якими мав стосунки, що життя, яким живемо ми, п'яниці, більш руйнує, аніж життя звичайних людей.

Зелений Змій, понижуючи моральність, підбиває на злочин. Я завжди бачив, що п'яні люди робили таке, що їм би й на думку не спало, якби вони були тверезі. Але це ще не було найгірше. Найгірша була розплата. Злочин завжди руйнує. Товариші, з якими я разом пив, — сумирні, добрі хлопці, коли були тверезі, — напившись, допускалися неймовірно жорстоких, божевільних вчинків. І тоді поліція забирала їх, і вони зникали з нашого обрію. Іноді я відвідував їх там, за ґратами, щоб сказати останнє «прощай», поки вони ще не переїхали затоки, щоб одягнути смугасте вбрання в'язня. І знов я чув ті самі нарікання: «Якби я не був п'яний — я не зробив би цього». Іноді під чарами Зеленого Змія вони робили такі жахливі вчинки, що вражали навіть мою зачерствілу душу.

Друга відміна цієї дороги смерті — це звичайний шлях усіх хронічних п'яниць. Вони були такі невитривалі, що не могли навіть зігнути пальця без видимого зусилля. Захворівши навіть на незнану хворобу, від якої інші люди дуже легко видужували — вони помирали. Іноді їх знаходили мертвих у ліжках, де вони вмерли самотні, занедбані всіма. Або їхні мертві тіла витягали з води. Траплялися з ними й незначні випадки, як з Білом Келі, якому одірвало пальця,

коли він, п'яний, розвантажував корабель. Але при нагоді йому так само могло й голову відірвати.

Отже, я обмірковував своє становище і побачив, що стою на поганій стежці. Вона надзвичайно швидко вела до смерті, незважаючи на мою юність та життєздатність. І був один лише спосіб вирватися з цього небезпечного життя — це кудись податись звідси. В затоці Сан-Франциско зимував мисливський флот, і я бачив у салунах шкіперів, їхніх помічників, мисливців стерничих та гребців. Я зазнайомився з мисливцем на котиків Пітом Голтом і згодився бути його гребцем та найнятися на ту саму шхуну, де буде й він. І ми разів з шість випили, щоб покропити нашу згоду.

І тоді прокинулися давні пориви, приспані Зеленим Змієм. Я побачив, що мені страшенно остогидло п'яне життя в Оклендському порту. Я дивувався, що міг колись так захоплюватись ним. Дороги смерті так відштампувались у мене в голові, що я почав боятися, щоб зі мною не сталося чого, поки виїду. А виїхати мав десь у січні. Я став жити обережніше, пити менше та ходити частіше додому. Коли п'яна гульня робилася надто буйною — я йшов геть. Коли Нельсон запивав до нестями — я намагався уникати його.

Дванадцятого січня року 1893 року я дійшов сімнадцяти років, а 20 січня найнявся у корабельного агента на трищоглову котикову шхуну *Софі Сезерленд*, що йшла до берегів Японії. Звичайно, ми випили. Джо Вайджі розміняв мені чека, одержаного авансом. Піт Голт частував, і я частував, Джо Вайджі частував, і решта мисливців частували. Такий був звичай у цих людей, і чи міг я, хлопець, який ледве дійшов сімнадцяти, уникати звичаю цих гарних, широкогрудих, дорослих людей?

На *Софі Сезерленд* не було напоїв. Ми п'ятдесят один день пливли під вітрилами. Плавба була розкішна. Ми плили під північно-східним пасатом на південь до Бонінських островів. Ця ізольована група островів, що належить Японії, була місцем, де зустрічаються Канадійська та Американська промислові флоти. Тут вони набирали в барила воду та лагодили судна перед тим, як вирушити в стоденну плавбу, щоб полювати на котикові табуни, вздовж північних берегів Японії, аж до Берингового моря.

П'ятдесят один день гарної плавби та цілковитої тверезості освіжили мій організм і вигнали з нього всі алкогольні випари. Відколи почалася подорож я не почував і найменшого бажання випити. Навіть ні разу не згадав про алкоголь. Правда, на баку часто розмовляли про пияцтво, згадували найцікавіші та найкумедніші випадки, згадували їх частіше й з більшим інтересом, аніж інші випадки свого багатого на пригоди життя.

Найстарішим з-поміж матросів на баку був огрядний Луїс п'ятдесяти років. Колись він був шкіпером, але Зелений Змій зле пожартував з ним, і він кінчав свою службову кар'єру там, де почав її — на баку. Його доля дуже мене вразила. Зелений Змій не тільки вбиває людей, він робить ще й інше. Він не вбив Луїса, а зробив йому гірше, украв у нього силу, посаду та статки; убив його пиху і засудив на важку працю звичайного матроса, що триватиме доти, доки він тільки живий та теплий. А цьому й кінця-краю не видно.

Ми перепливали Тихий океан і побачили зарослі лісом вулканічні шпилі Бонінських островів. Пропливши поміж рифів, до закритої гавані, ми закинули кітву там, де вже стояло з двадцятєро, а то й більше таких же морських

циганів, як і ми. З берега долинали якісь дивні пахощі тропічної рослинності. Тубільці на химерних човнах та японці в не менш химерних сампанах плавали по затоці й приходили до нас на борт. Я вперше попав до чужої країни. Досяг «кінця світу». І переконався, що все те, що я читав у книжках — правда. Я горів диким бажанням зійти на берег.

Віктор та Аксель (швед і норвежець) та я вирішили триматися одного гурту. (І ми так ретельно це виконували, що решта екіпажу прозвали нас «тройнятами».)

Віктор показав стежку, що ховалася в дикому каньйоні, виходила на стрімкий голий лавовий схил і, то зникаючи, то знов з'являючись, крутилася поміж пальм та квітів. — Ми підемо тією стежкою, — сказав він, і ми згодилися; ми побачимо розкішні краєвиди, дивні чужоземні села і, кінець кінцем, натрапимо на якусь цікаву пригоду. Аксель, своєю чергою, запропонував надити рибу. І всі ми троє знову згодилися. Ми можемо взяти сампану та двох японців-рибалока, які знають рибні місця, і матимемо силу-силенну риби. Я з однаковою цікавістю хапався за все.

Виробивши план, ми попливли до берега через міліну з живих коралів і витягли човна на білий кораловий пісок. Пішли витким берегом попід кокосовими пальмами до маленького міста й побачили там кількасот моряків з усіх країн світу. Вони бешкетували, надміру пили, надміру співали й надміру танцювали — і все це на головній вулиці, на сором безпорадній жменьці японської поліції.

Віктор та Аксель сказали, що перед тим, як іти в таку далеку дорогу, треба випити. Чи міг я відмовитися випити зі своїми товаришами? Ми випили й покропили нашу приязнь. Висміяли на всі заставки нашого капітана за те, що він зовсім не вживав хмільного. У мене не було ані найменшого бажання пити, але я хотів бути добрим товаришем. Пригода з Луїсом мене не злякала, і я пив міцне питво, що обпалювало горлянку. Правда, Зелений Змій утнув погану

штуку Луїсові, але я молодий. Гаряча, червона кров бігла у мене в жилах, статура наче із заліза. Кінець кінцем, юність завжди зневажливо глузує з немічної старості.

Ми пили якесь чудне, надзвичайно міцне питво. Важко було сказати, з чого та як його зроблено — найімовірніше якийсь місцевий виріб. Гаряче, як вогонь, прозоре, як вода, воно впливало швидко, наче смерть. Налите у чотирикутні пляшки з-під голландського джину, на яких ще збереглися старі наліпки зі знаком фірми «Якір». І ми справді заякорились. Так і не вийшли з міста і не їздили сампанною та не ловили риби. І хоч простояли там десять днів, так і не ходили стежкою поміж лавових скель та квітів.

Ми зустрілися з давніми знайомими з інших шхун, з товаришами, з якими випивали в салунах Сан-Франциско ще перед тим, як виїхати. А кожна зустріч викликала чергове пияцтво.

Треба було багато про що поговорити, а ще більше випити, та й пісень поспівати, та й жарту якогось утнути. І ми йшли, поки в голові зашуміло, і все почало здаватися величним та дивним.

Ось вони, могутні та суворі морські розбійники, зібралися тут на учту, на цьому кораловому острові. І я теж з ними. Ось лицарі сіли біля столу у величезній бенкетній залі. Поміж ними стародавня межа — хто сидить на покуттю, хто в кінці столу. Всі оповідання про бенкети та війни вікінгів сплили мені на пам'ять. Я почував, що давні часи не вмерли, що ми самі належимо до цього могутнього коліна.

Надвечір Віктор допився до божевілля й поліз битися з усіма та трощити усе. Мені доводилося бачити буйних хворих у палатах психіатричних лікарень, і різниці між їхньою та Вікторовою поведінкою майже не було. Хіба що Віктор був ще буйніший. Аксель та я намагалися втихомирити його, і нам теж перепало вкупі з усіма. Врешті, з безмежною обережністю та хитрощами, нам пощастило

занадати нашого товариша до човна, й ми його відвезли на шхуну.

Та ледве Віктор торкнувся ногами палуби, як знову почав бешкетувати. Він був дужчий за кількох людей і бігав по палубі, змітаючи все на своєму шляху. Я пригадую, як він загнав одного матроса в ящик із ланцюгом, але не зробив йому шкоди, бо не міг дістати його. Чоловік викручувався та ухиявся, і Віктор геть порозбивав собі кулаки об величезні ланки якірного ланцюга.

Поки ми відтягли його звідти, його божевілля набуло іншої форми.

Маючи себе за славетного пловця, він миттю опинився за бортом та продемонстрував свої здібності, борсаючись, наче хвора морська свиня, і ковтаючи солону воду.

Ми витягли його і поки знесли вниз, роздягли та поклали на лавку, то зовсім знеслилися. Але ми з Акселем хотіли більше побачити, а тому попливли до берега, облишивши Віктора, що захріп. Чудно було слухати зауваження Вікторових товаришів у плавбі, теж п'яниць. Вони докірливо хитали головами й бубоніли: «Такій людині не треба напиватися!». Віктор був найспритнішим матросом та найкращим товаришем на баку, прекрасний тип моряка на думку кожного. Товариші цінували його, поважали і любили. Але Зелений Змій зробив з нього буйного божевільного. І в цьому бачили різницю. Вони знали, що пиятика — і особливо пиятика матросів, бо вона завжди буває надмірною, — робить і їх божевільними, але тільки тихо-божевільними. Буйне божевілля заслуговувало на осуд, бо воно псувало іншим веселість і часто кінчалось трагедією. На їхній погляд, тихе божевілля було гарне. Але чи ж з погляду цілої людської раси всяке божевілля не є зло? І хто найбільш доводить до нього, як не Зелений Змій.

Але вернімось назад. На березі, заховавшись у затишному японському будиночку, ми з Акселем, випиваючи, рахували синці та балакали про подію. Нам припало до вподоби

випивати тут, у затишку, й ми покликали ще інших. Зайшли кілька товаришів та прилучилися до нас. Але тільки ми покликали японський оркестр, й забриніли струни «сямісєнів» та звуки «тайко» коли з вулиці, крізь папіряні стіни, дійшов дикий лемент. Ми впізнали його. Все ще лементуючи, з налитими кров'ю очима, дико розмахуючи мускулястими руками, Віктор, проминувши двері, удерся крізь тендітні стіни. На нього найшла стара лють, і він жадав крові, чиєїсь крові. Музики повтікали, ми теж. Ми вискакували й дверима, й крізь папіряні стіни, все змітаючи геть.

Ми згодилися заплатити збитки за наполовину зруйнований будинок, залишивши напівзнеможеного Віктора, який подавав ознаки, що має впасти в коматозний стан. З Акселем ми пішли блукати, шукаючи затишного місця, де б могли собі випивати. На головній вулиці люди дійшли до сказу. Сотні матросів вешталися то туди, то сюди. Шеф поліції не міг нічого вдіяти, а тому губернатор колонії віддавав усім капітанам наказ після заходу сонця забрати на борт своїх людей.

Як? То це з нами так будуть поводитись? І не встигла новина обійти всі шхуни, як вони, спорожніли. Всі пішли на берег. Люди, які досі зовсім не мали наміру сходити на берег, сідали в човни. Нещасний губернаторський наказ спричинив до величезного дебошу. Вже минула не одна година після заходу сонця, і люди хотіли, щоб хтось спробував приставити їх на борт. Вони швендяли всюди, запрошуючи адміністрацію спробувати відіслати їх на борт. Перед будинком губернатора зібралася найбільша юрба. Там вигукували морських пісень, чотирикутні пляшки переходили з рук до рук, а дехто безладно витанцьовував популярний віргінський танок на кілька пар та інші старосвітські танці. Поліція, включаючи і резерв, стояла осторонь маленькою беспорядною купкою, чекаючи розпоряджень від губернатора. Але він, цілком слушно, ніякого розпорядження не давав. Мені ця сатурналія видавалася величною. Ніби

повернулися стародавні часи іспанського панування. Це була сваволя та пригоди. І я брав у них участь, могутній морський корсар, разом з іншими корсарами поміж папірних будівель Японії.

Губернатор так і не дав наказу звільнити вулиці, і ми з Акселем тинялися від шинку до шинку. Через якийсь час, після якоїсь п'яної витівки, що я сам вже її не пам'ятаю, я його десь загубив.

Тоді почав блукати сам, заводячи нові знайомства, ще більше п'ючи та щоразу дужче дуріючи. Я пригадую, що опинився у колі японських рибалок. Там сидів канак, стерничий з нашого судна та молодий матрос-данець, який ще недавно був ковбоєм в Аргентині. Він кохався в усяких місцевих звичаях та церемоніях. І ми, ретельно виконуючи всі дрібниці складного японського церемоніалу, пили з манесеньких порцелянових чарок «сакі» — бліде, слабке, теплувате питво.

Далі я пригадую юнг-дезертирів, хлопців по вісімнадцять та двадцять років, які належали до середніх верств людності в Англії. Вони дезертували в різних портах світу, а тепер опинилися на баку котикових шхун. Це були здорові, з чистою шкірою та ясними очима, молоді люди, такі ж юнаки, як і я. Вони теж училися ходити власними ногами у цьому мужньому світі. І це були справжні чоловіки. Геть із слабким «сакі!». У них є чотирикутні пляшки, знов наліті гарячим, як вогонь, питвом, що полум'ям розливається у жилах і запалює пожежею мозок. Я згадую зворушливу пісню, що вони співали, приспівуючи:

Цього персня золотого
Я тобі дарую радо:
Пливучи далеким морем,
Рідну матінку спогадуй!

Вони, ці безсовісні молоді негідники, що обманули горді сподіванки своїх матерів, плакали, співаючи цю пісню.

І я співав і плакав разом з ними і з перебільшеним пафосом переживав їхню трагедію, намагаючись дати якесь невиразне, п'яне пояснення цьому життю і пригодам. І ось воно, те останнє, що чітко та яскраво вимальовується з туману, який спочатку застилав усе, та з абсолютно темрявою, що потім огорнула все: це ми, — юнги та я, — йдемо коливаючись та чіпляючись один за одного. Над нами мерехтять зорі, а ми співаємо загонистих матроських пісень. Усі, за винятком одного, що, сидячи на землі, плаче. В ритм співу вимахуємо чотирикутними пляшками. З обох кінців вулиці чути хор грубих голосів, що ніби вторять нам. І життя здається величним, прекрасним, романтичним та божевільно-розкішним.

Далі темрява зникає, я розплющую очі, у світанковому світлі я бачу стурбовану японку, що дбайливо нахилилася наді мною. Вона жінка портового лоцмана, а я лежу біля її порогу. Я хворий і тремчу на похмілля. Почуваю, що легко зодягнений. О, ці пройдисвіти, дезертири-юнги! Вони таки справді призвичаїлись дезертувати. Цього разу вони дезертували з моїми речами. Годинник зник, зникли й кілька доларів разом із курткою. Нема пояса. На жаль, нема й черевиків.

Усе це може бути прикладом, як я прожив свої десять днів на Бонінських островах. Віктор очунявся після переполою і знов пристав до мене й до Аксея. Після цього ми ще пили, але обережніше. Так і не довелося нам піти стежкою з лави поміж квітів. Місто та чотирикутні пляшки було все, що ми бачили.

Хто опікся на вогні, той про вогонь тільки й говорить. Я міг багато побачити і мати стільки здорових розваг на Бонінських островах, якби робив так, як треба. Але річ не в тому, як треба чи не треба робити. Річ у тому, як робиться. Це факт, якого не можна заперечувати. Я робив те, що робив. Я робив те, що робили всі люди на Бонінських островах. Робив те, що робили мільйони людей в усьому світі, саме

в цей час. Робив так тому, що до цього вели мене обставини, тому, що я був лише хлопчак, продукт свого оточення, — не квота істота, і не бог. Я був тільки звичайна людина і йшов тими стежками, якими йдуть люди, що мені подобалися та що ними я захоплювався. Повнокровні, здорові, породисті, широкогруді люди; вільні душі, а не скнари, які не вміють користатися з життя.

Знову той же шлях простягся переді мною. Так наче незакритий колодязь у дворі, де граються діти. Мало було б користі застерігати маленьких сміливців, які ступили нетвердими ніжками на стежку пізнання життя, щоб вони не гралися біля розкритого колодязя. Всі батьки це знають. І ми знаємо, що певний відсоток дітей, найжвавіші та найсміливіші, впадуть у колодязь. Що треба зробити — ми всі добре знаємо: закрити колодязь. Саме так і з Зеленим Змієм. Всі застереження та попередження неспроможні вдержати чоловіків та юнаків, що доходять зрілого віку, бо Зелений Змій такий доступний для всіх: він ознака мужності, відваги та величі духа.

Єдине, раціональне для людей двадцятого віку — це закрити колодязь. Зробити двадцятий вік справжнім двадцятим віком і зректися того, що належить дев'ятнадцятому та всім іншим минулим вікам, як спалення відьом, нетолерантність, фетишизм і пережиток не менш варварський з-поміж усіх Зелений Змій.

XVII

З Бонінських островів ми поїхали на північ полювати котиків. Цілих сто днів полювали ми там, в люті морози та тумани, що ховали від нас сонце часом на цілий тиждень. Праця була дуже важка. Не тільки пити, але й думати про це

ніколи було. Потім, здобувши багато шкірок, ми попливли до Йокогами. Настав день виплати грошей.

Я палко прагнув зійти на берег та побачити Японію, але перший день ми, матроси, працювали на кораблі і до вечора не могли зійти на берег. І от, завдяки віддавна усталеному життєвому ладові та навичкам людським, Зелений Змій знов, зустрівши мене, пішов зо мною обрuch. Капітан видав мисливцям гроші, щоб розплатитися з нами. Мисливці чекали на нас, як водиться, в шинку, на цей раз в японському, щоб ми прийшли й одержали, що нам належить. Ми поїхали туди в «рікшах», двоколесих візках, що їх тягнуть люди. Наші моряки запосіли весь шинок. Напої текли рікою. Кожний мав гроші і кожний частував. Після ста днів тяжкої праці та тверезого життя ми почували себе на силі. Здоров'я так і пашіло з нас, а енергія, яку так довго стримувала дисципліна, клекотіла й біла через край. Звичайно, треба ж випити по шклянці й по другій. А тоді вже підемо дивитися місто.

Сталася стара історія. Так багато треба було випити, а коли магічний напій вогнем розлився у жилах та загрів наші почуття, ми знали, що не годилося робити якихось там меж: з одним пити, а з другим — ні. Ми всі товариші. Всі однаково терпіли негоду та бурі, всі однаково ставили вітрила та тягли талі, заступали один одного біля стерна, плече з плечем висували утлегаря, коли палуба поринала у воду, і разом шукали очима, кого з нас бракує, коли вона виринала. Тому ми пили з усіма, і всі частували, гомоніли дужче і згадували з товаришами безліч гарних вчинків, забуваючи бійки та галасливі сварки, й вважали один одного за найкращих людей у світі.

Тільки починався вечір, як я попав до цього шинку, але минула й ніч, а все, що я бачив у Японії, був цей шинок, що так скидався на шинки у нас дома, та й взагалі на шинки всього світу.

Два тижні стояли ми в гавані Йокогами, і все, що ми бачили в Японії, були різні шинки, де збиралися матроси.

Траплялося, хтось із нас порушував одноманітність інтенсивнішою п'ятикою. Пригадую, дуже напившись, я зробив справді геройський вчинок: вплав дістався шхуни темної ночі та й заснув там мертвим сном. А портова поліція шукала тимчасом моє тіло у воді, виставивши одяг, щоб опізнали.

Можливо, що люди напиваються, щоб чинити таке, — думав я. В маленькому нашому колі мій вчинок звернув на себе загальну увагу. Весь порт говорив про мене. Кілька днів я впивався своєю славою серед японських човнярів та на березі по шинках. Це була червона сторінка життя. Подія, яку можна з гордістю згадувати й розповідати. Я згадую її й сьогодні, через двадцять років, з таємним почуттям гордості, бо це блискуча подія, як і та, коли Віктор вломився в чайний будиночок на Бонінських островах, або коли мене п'яного пограбували юнги-дезертири.

Я так і не розумів насолоди з пияцтва. Не будучи від природи алкоголіком, не почував потреби в ньому. Хімічна реакція, що відбувалася після алкоголю, не давала мені задоволення, бо я не відчував потреби в таких реакціях. Я пив, бо пили люди, з якими я водився, а моя вдача не дозволяла мені пасти задніх, чи то в пияцтві, чи в чому іншому. Я все ще лишався ласуном і при нагоді, коли ніхто не бачив, купував собі ласощі та з насолодою їв.

З веселою піснею підняли ми кітву й попливли з Йокогами до Сан-Франциско. Ми попали в північну течію. Дужий західний вітер надимав нам вітрила, й за тридцять сім днів ми переплили Тихий океан. Ми мали дістати добрі гроші й усі ці тридцять сім днів з не запамороченим від алкоголю мозком безперестанку розмовляли про те, як витратимо наші гроші.

Першою постановою, яку завжди і здавна можна почути на баку корабля, що йде додому, була: «Геть усіх акул, власників готелю!». Далі, в дужках, жаль за грішми, витраченими в Йокогамі. Після цього кожний малював

свою улюблену мрію. Віктор, наприклад, говорив, що ледве зійде на берег у Сан-Франциско, то, не спиняючись, пройде порт та Барбарійський берег і дасть оповістку до часописів. Оповістку, що шукає кімнати в скромній робітничій родині. «Тоді, — сказав Віктор, — я запишусь до якогось танцкласу на тиждень або два, щоб зазнайомитися з хлопцями та дівчатами. А коли я з ними зазнайомлюся, то мене запросять завітати до них і таке інше. На ті гроші, що я дістану, я проживу аж до того січня. А торі знов піду в море».

Ні, пити він не буде! Він знає, що то означає, особливо для нього. Вино входить у голову, а розум тікає з голови. А з грішми прощайся! Він зробив уже свій вибір, базуючись на гіркому досвіді. І безперечно, він волітиме не три дні гульні поміж акул та гарпій Барбарійського берега, а цілу зиму корисних розваг та приємне товариство.

Аксель Гуннерсон, що мало зважав на танці та товариство, сказав: «Я маю одержати чималі гроші. Тоді я поїду додому. Вже п'ятнадцять років, як я не бачив матері та рідних. Коли я дістану гроші, то пошлю їх додому та й напишу, щоб там чекали на мене. Тоді наймусь на гарне судно, що йде до Європи; і коли приїду додому, в мене ще добавиться грошей. Це буде чимало грошей, більше аніж я коли мав. Дома я житиму, наче принц. Ви навіть уявити не можете, як усе дешево в Норвегії! Я зможу зробити всім подарунки й так сипати грошима, що мене вважатимуть за мільонера. Я зможу прожити так цілісінький рік, поки знов подамся на море.

— Те саме, що й я збираюся зробити! — гукнув Червоний Джон. — Уже три роки, як я одержав останнього листа з дому, та десять років як був там. У Швеції все так само дешево, Акселю, як і в Норвегії, а моя рідня — справжні селяни-фермери. Я так само пошлю свої гроші додому і наймусь на один корабель з тобою, щоб об'їхати Горн. Ми виберемо гарний.

І Аксель Гуннерсон та Червоний Джон почали змальовувати сільські радощі та веселі звичаї своїх країн. Кожний закохався в домівку другого, і вони урочисто запряглися поїхати разом у Швецію та пожити шість місяців у одного, а тоді поїхати в Норвегію та пожити шість місяців у другого. І решту подорожі їх важко було одтягти одне від одного, — так вони захоплено обговорювали свій намір.

Джон-Довгаль не мав нікого дома. Але він так стомився на баку. Ні, акули готельні не про нього! Він теж знайде кімнату в спокійній родині та вступить до навігаційної школи і вивчиться на капітана.

Так минав час. Кожний присягався, що тепер він буде розумніший і не тринькатиме грішми. «Геть акул готельних, геть матроські міста, геть пияцтво!» — було гаслом у нас на баку.

Всі поробилися скупі. Ніколи ще не було такої ощадності. Відмовлялися купувати одяг у корабельній крамниці. Носили рам'я й нашивали латку на латку, вивертаючи свої мішечки з так званими найрізнішого розміру «латками шляху поворотного». Заощаджували навіть сірники, чекаючи, поки двоє або троє захочуть палити, й тоді запалювали люльки одним сірничком.

Тільки ми приплили до порту Сан-Франциско, і нас пропустив портовий лікар, як уже посланці з номерів чекали біля борту на своїх білих човнах. Вони дряпалися на борт, кожний галасливо вихваляючи свій готель і кожний з дармовою пляшкою віскі в кишені. Але ми велично одмахувалися від них і лаючись прогнали їх геть. Не треба нам ні їхніх номерів, ні їхнього віскі. Ми тверезі, ощадні моряки і краще використаємо свої гроші.

Одержавши гроші від корабельного комісонера, ми вийшли на тротуар, кожний з повною кишенею. Біля нас, наче круки, кишили акули й гарпії. Ми глянули один на одного. Сім місяців були вкупі, а тепер наші стежки розхо-

дяться. Лишився останній обряд товариського прощання. (О, це був звичай!)

— Ходімо, хлопці, — сказав наш шкіпер. Поруч був неминучий салун, а навколо ще з десяток їх. І коли ми увійшли до одного з них разом зі шкіпером, акули юрбою залишилися на тротуарі. Дехто з них навіть насмілювався зайти в середину, але ми на це не зважали.

Ми стали всі біля довгого шинквасу — шкіпер, штурман, шестеро мисливців, шестеро стерничих та п'ятеро гребців. Гребців було тільки п'ятеро, бо одного з нас пустили за борт з мішком вугілля в ногах, трапилося це між двома сніговицями, у люту хугу, біля мису Джерімо. Нас було дев'ятнадцятеро, і це востаннє ми пили разом. Після семи місяців спільної роботи, чи то в добру годину, чи в негоду, ми востаннє дивилися один на одного. Ми знали це, бо стежки моряків широко розходяться. Всі дев'ятнадцятеро прийняли частування шкіперове. Тоді штурман скинув на нас красномовним поглядом і теж почастував. Ми любили штурмана так само, як і шкіпера. Ми любили їх обох. Чи могли ж, випивши з одним, не випити з другим?

Тоді почастував Піт Голт, мій мисливець (наступного року він загинув на *Мері Томас* разом з усім екіпажем).

Час минав, ми пили, голоси наші дужчали, а в головах почало шуміти. У нас було шестеро мисливців, і кожний прохав заради святого почуття товарищескості випити і з ним раз, лише один раз. Було шестеро стерничих та п'ятеро гребців, і всі думали однаково. У всіх у кишнях були гроші, і наші гроші були теж не щербаті, і наші душі були теж щедрі та вільні.

Ми випили дев'ятнадцять разів. Чого ще треба було Зеленому Змієві, щоб виявити свою владу над людьми? Ми вже забули свої наміри, що їх любовно плекали в серці. Ми вийшли із салуна й прямісінько потрапили в обійми акул та гарпій. Це не тривало довго. Хто в два дні, а хто

в тиждень прогайнував свої гроші, а власники номерів позаписували їх на судна, що йшли в плавбу. Віктор був гарної статури чоловік, і йому пощастило улаштуватися через приятелів на рятувальну станцію. Він так і не побачив танцкласу, не помістив оголошення, що шукає кімнату в робітничій родині. Не вступив і Джон-Довгаль до навігаційної школи. Наприкінці тижня він став за тимчасового вантажника на річному пароплаві. Червоний Джон та Аксель не послали своїх грошей додому. Ні, вони разом з іншими, порозлазилися по різних вітрильних шхунах, що пливли у всі чотири сторони світу. Власники номерів позаписували їх туди та одержали собі їхні аванси. А ті відробляли гроші, яких не тільки ніколи не витрачали, але й ніколи не бачили.

Що врятувало мене, це те, що я мав батьків, до яких міг піти. Я переїхав Оклендську затоку і, між іншим, кинув погляд на «дорогу смерті». Нельсон помер, його п'яного застрелили за опір поліції. Товариш його у цій справі сидів у в'язниці, Віскі-Боб помер. Старий Коль, старий Смудж і Боб Сміс померли. Інший Сміс із *Ені*, який носив завжди пістоль за поясом, потонув. Француз-Франк, казали, переховувався десь поблизу річки, боячись об'явитися, щоб його не заарештували за те, що він вчинив. Інші носили смугасту одягу в Сан-Квентині або Фольсомі. Алек-Здоровило, король греків, якого я добре знав за часів у Беніші, та з яким не раз прогулював цілісіньку нічку, вбив двох дітей та втік за кордон. Фітцімонса, з яким я плавав у рибальському дозорі, хтось поранив ножом у спину, зачепивши легені, і він помер від туберкульозу. «*Дорога смерті*» була дуже людна, і я знав, що Зелений Змій приклав тут своїх рук, не рахуючи тільки одного Сміса з *Ені*.

XVIII

Мое зачарування Оклендським портом розвіялось геть. Не подобався мені ні його вигляд, ні його життя. Не тягло вже ні до пияцтва, ні до бурлакування. Я вернувся знов до Оклендської книгозбірні й читав, уже з більшим розумінням, книжки. Мати казала, що я вже переказився, і час мені ставати до постійної праці. Родині теж було скрутно на гроші. Отож я почав працювати на джутовій фабриці, себто десятигодинний робочий день, по десять центів за годину. Хоч я й став дужчий, а одержував не більше, ніж коли працював на консервній фабриці кілька років тому; проте обіцяли через п'ять місяців набавити до одного долара з чвертю в день.

Тепер, коли Зелений Змій був далеко, почався для мене період тверезості. Місяцями я не знав, що то означає випити. Мені ще не було й вісімнадцяти років, був я здоровий парубок з добре розвиненими та не надірваними фізичною працею м'язами. Як і всякій молодій істоті, мені потрібна була розвага, щось інше крім книжок та одномаїтної праці.

Я потрапив випадково до Товариства Християнської Молоді. Вони жили здоровим життям і віддавалися спорту, але були надто молоді для мене. Попри свої теж дуже молоді літа, я був не хлопець, і не юнак. Чимало я водився з дорослими. Знав жорстокі таємниці. Ціле життя відділяло мене від цієї молоді, яку я зустрів у ТХМ. Я говорив іншою мовою, мав сумніший та жахливіший досвід. Міркуючи тепер над цим, я бачу, що ніколи не мав дитинства. Ця молодь була надто недосвідчена, надто молода для мене. Не думаю, щоб вони могли стати мені в допомозі духовно, бо я далеко більше вичитав з книжок, ніж вони. Їхній бідний життєвий досвід плюс убогий інтелект давали таку

величезну негативну сукупність, що переважила й здорову моральність, і спорт.

Коротко кажучи, я не міг гратися з учнями нижчої групи. Їхнє чисте, розкішне молоде життя заказане було мені, бо занадто рано попав я під опіку Зеленого Змія, занадто багато зазнав ще дуже молодим. Як настануть кращі часи, коли люди не вживатимуть алкоголю, то існуватимуть як не Товариства Християнської Молоді, то якісь незрівнянно кращі й розумніші гуртки, — зборища для того люду, який вештається тепер по салунах, шукаючи товариства.

Але, поки ми живемо сучасним, я про нього й говоритиму.

Працював я по десять годин на добу на джутовій фабриці. Це була важка, виснажлива праця. А я так хотів жити! Так хотів виявити себе в чомусь іншому, а не в тяжкій праці біля машини по десять центів за годину. Мене не тягло до салунів. Мені хотілося чогось нового. Я був уже дорослий. Щось незрозуміло-турботне, якесь невідоме прагнення охопило мене. На щастя, саме тоді я зустрів Луїса Шатека, з яким і потоваришував.

Страшений паливода, хоч і не шкідливий для інших, без жодної риси зіпсованості, Луїс Шатек називав сам себе зледащилим городянином. Тоді як я зовсім не вважав себе за городянина. Вродливий, зграбний Луїс палав коханням до дівчат. На них зосередилася вся його увага. Я ж не мав ніякого досвіду в цій справі, будучи надто зайнятий, щоб жити, як живуть дорослі. І цей бік життя якось обминув мене. Але коли одного разу Луїс, попрощавшись зі мною, підійшов, піднявши капелюха, до своєї знайомої дівчини та пішов поруч з нею тротуаром, мене це схвилювало, та охопила заздрість. Я теж хотів погратися в цю гру.

— Добре, — сказав Луїс. — Але тоді треба познайомитися з підхожою дівчиною.

Легко сказати. Ось я розповім, як воно все відбувалося. Луїс не знайомий був з родинами дівчат і до них додому не

ходив. Зустрічі призначалися поза домом. Звичайно, я, зовсім тут чужий, був у такому самому стані. Тепер далі. Ні Луїс, ні я не могли ходити до танцкласу або на якісь вечірки, де найлегше знайомитися, бо ми не мали грошей. Він був учнем у коваля і заробляв тільки трошки більше за мене. Обидва ми жили дома, але за це платили. Діставши платню, віддавши своїм за харч, купивши цигарок і необхідний одяг та взуття, кожному з нас лишалося на дрібні витрати від сімдесяти центів до долара щотижня. Ми складали ці гроші до купи й разом витрачали їх. Іноді траплялося, що комусь із нас потрібна була вся сума для якоїсь надзвичайної гулянки з дівчиною, — наприклад, поїхати до Блерського парку, туди й назад двадцять центів, чи там ще кудись; на морозиво на двох — тридцять центів; або тамаль* у крамниці, де він продається. Це вже коштувало дешевше — тільки двадцять центів на двох.

Мене турбував нестаток грошей. Зневага, з якою я звик ставитися до них, буди устричним піратом, лишилась у мене назавжди. Я не журився за грішми для себе. У своїй філософії я завершив повне коло. Був однаковим і тоді, як мені бракувало на щось десяти центів, і тоді, як гайнував десятки доларів, частуючи напоями і товаришів, і всяких заволок, які чекають у барах аби випити на дурничку.

Але як познайомитися з дівчиною? Луїс не міг повести мене в гості до якоїсь родини та познайомити там. Я не знав нікого. Познайомити мене з якоюсь зі своїх дівчат він боявся, щоб я не «одбив» її, а поступитися він не міг, бо така вже була його вдача. Він просив своїх знайомих привести якусь подругу для мене, але вони здавалися мені надто блідими та не цікавими поруч з дівчатами Луїса.

— Ти зроби так, як я, — порадив він мені якось. — Я просто підходжу й знайомлюся. Ти можеш зробити так само.

* Мехіканська страва з кукурудзи. — *Прим. пер.*

І він почав учити мене, як це найкраще зробити. Треба сказати, що Луїсові та мені саме тоді було дуже скрутно. Ми ледве стяглися заплатити за наше утримання та с'як-так держати пристойним наш одяг. Ми зустрічалися ввечері після роботи на ріжку вулиці або в маленькій крамничці, єдиному місці, де ми сходилися. Тут ми купували цигарки і, коли дозволяли кошти, на п'ять центів «червоногарячих» цукерок. (О так! Ми з Луїсом без сорому їли ласощі — все, що ми могли собі дозволити. Ніхто з нас не пив і не ходив ніколи до салуну.)

Але щодо дівчини! В цілком примітивний спосіб, як порадив мені Луїс, я мусив обрати собі якусь і самому познайомитися з нею. Рано ввечері ми походжали вулицею. Дівчата, так само, гуляли парами. І гуляючи, крадькома скидали очима на хлопців, які теж на них зиркали. (І по цей день, в якому б місті, містечку чи селі я не був, — тепер уже середнього віку людина, — я завжди ловлю досвідченим оком цю ніжну, невинну гру очей поміж хлопців та дівчат, що блукають вулицями, що мусять ними блукати, коли їх кличуть весняні чи літні вечори.)

Лихо було в тому, що в цей аркадський період свого життя я, побувавши вже в бувальцях, став боязкий та соромливий. Знову й знову Луїс піддавав мені духу. Та я не знав дівчат. Вони здавалися мені такими чудними та дивними після мого скороздрого чоловічого життя. Мені бракувало сміливості та певної настирливості, коли надходив рішучий момент.

Тоді Луїс навчив мене, як це робиться: красномовний погляд, посмішка, сміливо наблизитися, зняти кашкета, сказати слово, деяке вагання, боязкий сміх, хвилювання — і дивись, Луїс уже познайомився й киває мені, щоб і я підходив. Але коли ми потім ідемо парами, хлопець з дівчиною, я помічаю, що Луїс вибере собі гарненьку, а мені залишить кривеньку сестричку.

Звичайно, після численних спроб, я навчився вітатися до багатьох дівчат та ходити з ними поруч ранніми вечора-

ми. Але я не швидко зазнав дівочого кохання. Мені тільки було цікаво й приємно гаяти з ними час. І ніколи я навіть не подумав про те, щоб випити. Роблячи потім соціологічні узагальнення, я довго спинявся над своїми та Луїсовими пригодами. Все це було таке гарне й таке невинно-молоде. І я зробив ще одне узагальнення, швидше біологічне, аніж соціологічне: «І пишна панянка, і проста селянка — рідні сестри у різній одежі».

Але незабаром я зазнав кохання дівочого в усій його ніжності, зазнав його дивних розкошів. Я назву її Гейді. Їй було років п'ятнадцять-шістнадцять, вона була в куценькій спідничці. Ми сиділи поруч на зборах Армії Спасіння. Вона не була там членом, як і тітка її, яка сиділа поруч неї з другого боку. Тітка її приїхала із села, де ще не було Армії Спасіння, і з цікавості на півгодини завітала на це зібрання. Луїс теж сидів біля мене й спостерігав. Я певний, що він тільки спостерігав, бо Гейді не була дівчиною в його стилі.

Ми не балакали в ці величні півгодини. Ми боязко поглядали одне на одного і також боязко відверталися, коли наші погляди кілька разів зустрічалися. У неї було ніжне овальне обличчя і розкішні карі очі. Гарні, трохи примхливі уста. Ніс — якась мрія. Вона носила капелюха з широкими крисами, а її каштанове волосся було найкращого відтінку, що мені коли доводилося бачити. І ці півгодини переконали мене, що можна покохати з першого погляду.

Незабаром тітка й Гейді пішли. (На зборах Армії Спасіння кожному можна вільно виходити, коли він схоче). Я більше не цікавився зборами. Почекавши для годиться хвилин зо дві, ми з Луїсом пішли теж. Коли ми доходили кінця зали, якась жінка, глянувши на мене, встала й пішла за мною. Я не буду тут говорити про неї. Вона була з мого давнього товариства у порту. Коли Нельсона підстрілили, він умер у неї на руках, а вона знала, що я його товариш. І вона хотіла розповісти мені, як помирав Нельсон, а я теж

хотів це знати. І я пройшов з нею через усю широчінь життя, починаючи з хлопчачого кохання до русоволосої дівчини у капелюсі з широкими крисами, що тільки почало зароджуватися, і назад до похмуро-дикого життя, яким я жив колись.

Дослухавши оповідання, я мерщій кинувся шукати Луїса, боячись, що загублю своє перше кохання, ледве відчувши подих його. Але Луїс зробив усе, що від нього залежало. Її звуть Гейді. Він довідався, де вона живе. Щодня вона проходить повз кузню, де він працює, ідучи до школи Лафайєта та вертаючись звіти. Далі, він бачив її випадково з Рут, іншою школяркою. Ще далі, Ніта, яка продає цукерки в крамничці, подруга Рут. Тепер треба піти до крамнички й запитати Ніту, чи візьметься вона передати записку через Рут для Гейді. Коли з цим пощастить, все, що мені лишається зробити — це написати записку.

І це трапилось. І за півгодини краденого побачення я пізнав солодке божевілля юнацького кохання. Це не найбільше у світі кохання, але можу запевнити, що найніжніше. О, як я його згадую! Жодна дівчина у світі не мала невиннішого за мене хлопця-коханця. За мене, що бачив так багато поганого й жорстокого в житті. Я не знав навіть найпростіших речей про дівчат. Я, кого прозвали Принцом Устричних Піратів, хто усюди у світі вмів поводитись, як подобає чоловікові поміж чоловіків, хто вмів керувати вітрильником, міг, вчепившись у снасть, висіти високо в повітрі, в темряву та бурю, міг зайти до найстрашнішого кишля в приморському масті і встряти у бійку, чи покликати всіх присутніх до шинквасу та почастивати їх віскі — я не знав найпростішого, не знав, що мені робити та що казати цій ніжній маленькій дівчинці-жінці в куценькій спідничці, дівчинці, якої безмежна необізнаність з життям дорівнювала моему, — безмежному, на мою думку, — досвідові.

Пам'ятаю, ми сиділи на лавці на добрий фут одне від одного, а над нами мерехтіли зорі. Ми сиділи боком, спи-

раючись ліктями на спинку лавки. Раз чи двічі наші лікті зустрілися. І весь той час, — щасливий, як можна бути щасливим лише у мріях, вживаючи найделікатніших виразів, щоб не вразити її чутливого вуха, — я все сушив голову, силкуючись здогадатись, як мені треба поводитися. Чого сподівається дівчина від хлопця, який сидить на лавці й намагається зрозуміти, що таке кохання. Чого вона чекає від мене. Чи поцілувати мені її? Чи сподівається вона, що я поцілую її? І коли вона сподівається, а я цього не зроблю, то що вона подумає про мене?

О, вона була розумніша за мене — я знаю це тепер — маленька, невинна дівчинка-жінка в куцій спідничці! Вона вже знала хлопців! І вона підбадьорювала мене, оскільки це зручно для дівчини. Знявши рукавички і держачи їх в одній руці, вона жартівливо докоряючи мені за якісь мої слова, легесенько, але сміливо вдарила мене цими рукавичками по губах. Я майже знепритомнів із радості.

Це була найдивніша подія, що коли траплялася зі мною. Я пригадую легкий аромат цих рукавичок; пам'ятаю, як мені забило дух, коли вони доторкнулися моїх уст.

Тоді прийшли муки сумніву й вагань. Чи повинен я схопити рукою маленьку рученьку, що розмахує пахучими рукавичками, які щойно доторкнулися вуст моїх? Чи насмілитися мені поцілувати її, або обійняти рукою за стан? Чи наважитися ближче до неї підсісти?

Та я так і не насмілювався. Я нічого не зробив. Я тільки сидів, закоханий усією душею. Прощаючись цього вечора, я навіть не поцілував її. Пригадую, як другого вечора я вперше її поцілував — великий момент, коли, зібравши всю свою мужність, я зважився. Було в нас не більше, як десяток крадених побачень та, може, разів з десять ми поцілувалися, як цілуються підлітки — коротко, невинно, самі собі дивуючись. Ми ніколи нікуди не ходили вкупі — навіть на денну виставу. І тільки один раз з'їли на п'ять центів цукерок. Але я завжди був цілком певний, що вона кохала

мене. І знаю, що я її кохав. Я мріяв про неї більше року, спогад за неї ще досі мені дорогий.

XIX

Коли мені доводилося бувати разом з людьми, що не пили, — мені й на думку не спадало випити. Луїс не пив. Ні він, ні я не мали на це коштів. Але найважливіше те, що ми й не мали бажання пити. Ми були здорові, нормальні хлопці, а не алкоголіки. Якби ми були пияки, то пили б, незалежно від того, чи маємо кошти чи ні.

Щовечора, після праці, умившись, перемінивши одяг та повечерявши, ми зустрічалися на ріжку вулиці або в нашій крамничці. Та тепла осіння година минула й почалася негода. Вечорами або дощуляв мороз, або туман, або дощ, і на ріжку вулиці було вже не зручно зустрічатися. Крамнички не опалювалися. Ніта, або хтось інший, хто торгував за прилавком, ховалися в теплу кімнату за крамничкою, коли не було покупців. Ми не мали доступу до тої кімнати, а в крамниці було так само холодно, як і надворі.

Обміркувавши з Луїсом становище, ми побачили, що вихід лишався один — салун, місце, де збираються люди на бесіду із Зеленим Змієм. Я добре пригадую мокрий, пронизливий вечір, коли ми з Луїсом, тремтячи з холоду, без пальт, бо ми не мали за що купити, пішли шукати собі салуна. В салунах завжди тепло й затишно. А ми з Луїсом ішли до салуну не тому, що хотіли випити. Знали ми й те, що салун не благодійна установа. Люди не могли робити з салуна місця відпочинку, а мусили обов'язково купувати якісь напої біля шинквасу.

З грошима у нас було скрутно. Ми так мало могли витрачати, бо гроші потрібні були, щоб поїхати трамваєм

з дівчатами. (Ми ніколи не витрачалися на трамвай для себе, воліючи ходити пішки.) Отож у цьому салуні ми хотіли якнайбільше мати за свої гроші. Ми попросили колоду карт і сіли біля столу та щось із годину грали в покер. За весь час Луїс почаствував раз пивом, та я раз. Найдешевше питво, що коштувало десять центів на двох. Але ж яке марнотратство! І як ми шкодували цих грошей!

Ми роздивлялися на людей, які заходили до салуну. Це все були робітники середнього віку, а то й старі, переважно німці. Знайомі поміж себе, вони збиралися гуртками. З ними у нас було дуже мало спільного. Ми забракували цей салун і вийшли з нього з почуттям, що у нас пропав вечір, і прогайновано двадцять центів на непотрібне нам пиво.

Ми зробили ще кілька спроб іншими вечорами і нарешті натрапили на «Національ», салун на розі вулиць Десятої та Франкліна. Тут були підхожі люди, Луїс побачив одного чи двох своїх знайомих хлопців, я теж зустрів товаришів, з якими вчився разом у школі, коли ще бігав у коротких штанцях. Ми згадували минулі часи, розпитували один одного про спільних товаришів: де дівся той, або що робить той. І, звичайно, балакаючи ми випивали. Вони частували, а ми пили.

Потім, згідно зі звичаєм, ми теж частували. Але така бесіда коштувала сорок або п'ятдесят центів.

Ми почували, що якимось пожвавшали після цього короткого вечора, проте витратили всі гроші, яких нам мусило вистачити на тиждень. Ми зовсім збанкрутували. Але все ж таки вирішили, що цей салун саме для нас, лише треба, обережніше витрачатися на частування. Доведеться також заощаджувати, щоб якимось прокрутитися тиждень. Ми не мали навіть грошей на трамвай. Тепер не вийде поїхати погуляти з двома дівчатами із Західного Окленда, яких ми вже запросили, маючи намір у них закохатися. Вони повинні були зустрітися з нами у місті наступного вечора,

але ми не мали тепер потрібних грошей, щоб одвезти їх трамваєм додому. Як це трапляється з іншими людьми у фінансовій скруті, ми мусили зникнути на якийсь час з очей людських — принаймні, до суботньої виплати. Отже, ми з Луїсом зустрічалися в порожній стайні та, застібнувшись на всі гудзики й з холоду зубами цокотівши, грали в покер та казино, щоб згаяти час нашого вигнання.

Тоді ми знов повернулися до салуну «Національ» і витрачали не більше, ніж треба було, щоб мати тепло і затишок. Іноді нам не щастило, так, одного разу ми поспіль двічі програли у Санчо Педро — грі на п'ять рук — на випивку. Цей програш визначав втрату від двадцяти п'яти до вісімдесяти центів, залежно від того, скільки грачів замовлять десятицентовий напій. Але в таких випадках ми тепер могли уникати поганих наслідків, бо нам дали в салуні кредит. Звичайно, це тільки відсувало далі день розрахунку і спокушало нас на більші витрати, ніж бувають при платі готівкою. Пам'ятаю, коли я потім на другу весну раптово залишив Окленд, щоб кинутись у вир життя, то лишився винний цьому власнику салуна один долар і сімдесят центів. Коли я, не швидко після того, повернувся — його вже не було. Я ще й досі винний йому цього долара та сімдесят центів, і якщо йому доведеться прочитати ці рядки — то хай знає, що я заплачу йому за першою його вимогою.

Оцей випадок із салуном «Національ» я навів, щоб показати, як спокушає, як вабить, як силоміць тягне Зелений Змій, коли суспільство так організоване, що на кожному ріжку вулиці стоїть салун. Ми з Луїсом були здорові юнаки. Ми не хотіли пити, та й не мали коштів на це. Але настав для нас скрутний час, і холод та дощ загнали нас у салун, де ми мусили витратити частину наших злиденних заробітків на напої. Деякі критики скажуть нам, що ми могли піти до Спілки Християнської Молоді, до вечірньої школи, або ще до якихось гуртків молоді. Відповідь тільки одна — ми не пішли. Це факт, якого не можна відкинути. Ми не пішли.

І сьогодні, в цю саму хвилину, є сотні тисяч хлопців, таких як Луїс та я: їх так само Зелений Змій вабить теплом та за-тишком, приязно вітає їх, бере за руку та починає виводити на свою облудну стежку.

XX

Джотова фабрика не виконала умови збільшити мені платню до долара з чвертю на день, і я, вільний з народження американський хлопець, якого предки брали участь у всіх війнах, починаючи з дореволюційної з індіями, використав своє суверенне право на вільний контракт і покинув роботу.

Я все ще мав намір осісти на одному місці й почав шукати нової праці. Було ясно мені, що некваліфікована праця не оплачувала себе. Я мушу вибрати якийсь фах і я спинився на електротехніці. Потреба в електротехніках раз у раз зростала. Але як зробитись електротехніком? Я не мав грошей, щоб вступити до технічної школи або університету. До речі, я про школу багато й не думав. З мене була практична людина, яка жила у практичному світі. І я ще вірив у давні міти, що за моїх часів у спадок діставалися кожному американському хлопцеві.

Хлопець-човняр може зробитися президентом. Всякий хлопець, що дістане посаду в якійсь фірмі, коли він буде ошадливий, енергійний та тверезий, може, вивчивши своє діло й піднімаючись з шабля на щабель, зробитися врешті співучасником підприємства. Згодом він може стати й головою підприємства — це лише питання часу. Дуже часто — так оповідав міт — працюючі, місці хлопці одружувались з дочками господарів. Я користувався таким успіхом у дівчат, що був цілком певний, що колись

одружся з донькою власника. Це поза всяким сумнівом. Усі хлопчачки в давніх американських мітах так одружувались, коли доходили віку.

Отже, я попрощався з усіма шляхами, що вели до пригод, і сміливо пішов до дирекції Оклендського трамваю. Я побачив самого директора у його власному кабінеті, так пишно вбраному, що ця пишнота мало не приголомшила мене. Але я розповів йому все щиро. Сказав, що хочу стати електротехніком, що я не боюся роботи, звик тяжко працювати, що йому досить лише глянути на мене, щоб побачити, який я дужий та зграбний. Сказав йому, що хочу засвоювати науку із самого початку і що хочу вкласти все своє життя в цю тільки справу, в цій тільки установі.

Директор зрадів, вислухавши мене. Він сказав, що я певно народився щасливим, і він вірить в мужність американського юнака, який прагне успіху в житті. Що ж, підприємці завжди раді таким юнакам, як я, але, на жаль, їх дуже мало. Моє бажання гідне й варте уваги, і він подбає, щоб у мене була змога здійснити його. (Слухаючи, серце мені калатало, і я думав, чи не з його дочкою одружуся.)

— Перед тим, як вийти на дорогу та вивчати найскладніші та найважчі деталі професії, — сказав він, — ви будете, звичайно, працювати в депо з робітниками, які ставлять та лагодять мотори. (Я вже був певний, що одружуся саме з його дочкою і міркував, скільки ж він має власних акцій в підприємстві.)

— Але, — сказав він, — ви й самі добре бачите, що не можете зразу стати помічником електротехніка. Треба раніше добре попрацювати. Ви, справді, мусите засвоїти; всю науку із самого початку. В депо вашою першою роботою буде підмітати помешкання, мити вікна та взагалі дбати про охайність. І коли ви виявите себе задовольняюче, ви зможете стати за помічника електротехніка в депо.

Я не розумів, як це, підмітаючи та прибираючи помешкання, можна підготуватися на фах помічника електротех-

ніка, але знав: у книжках написано, що всі хлопці починають з найбруднішої роботи та, на добрий кінець, робляться власниками підприємства.

— Коли виходити на працю? — опитав я, палко бажаючи якнайшвидше розпочати свою блискучу кар'єру.

— Але, — зауважив директор, — як ми з вами вже погодились, ви мусите починати з самого початку. Зразу ви не можете попасти в депо ні на яку роботу. Раніш ви мусите пройти через машиновий відділ як мастильник.

Серце мені тьохнуло, і на хвилинку я побачив, що просторінь поміж мною та його дочкою робиться завеликою. Та знов підбадьорився. Я буду кращим електротехніком, знаючи парові двигуни. Як мастильник у величезному машиновому відділі, я знатиму до найменших частин усі машини. Моя кар'єра знов засяяла — іще блискучіше аніж раніш.

— Коли мені виходити на працю? — спитав я.

— Але — казав директор — ви не можете сподіватися, щоб вас зразу прийняли до машинового відділу. До цього треба підготувитися. І, звичайно, пройти через кочегарку. Я певний, ви й самі це розумієте. І ви побачите, що навіть така дрібна справа, як підкидати в пічку вугілля, поставлена науково, що це не жарт якийсь. Чи ви знаєте, що ми зважуємо кожний фунт вугілля, яке випалюємо. Так ми дізнаємось про якість його. Ми знаємо до останньої пені витрати на кожну галузь продукції, знаємо, який кочегар найбільше витрачає палива, а який, з дурного розуму або недбайливості, найменше використовує вугілля, яке ми випалюємо. — Директор знов повеселішав. — Ви бачите, наскільки важлива оця маленька справа з вугіллям. Добре спізнавши її, ви станете кращим робітником, — ціннішим і для нас, і для себе. Тепер коли ви можете почати?

— Коли хочете, — хоробро відповів я. — Чим швидше, тим краще.

— Добре, — сказав він. — Приходьте завтра о сьомій годині ранку.

Мене прийняли й показали, що робити. Сказали також, скільки я мушу робити — десять годин на день, працювати щодня, у неділю і свята теж, і один день на місяць відпочинку. Платня тридцять доларів на місяць. Не було чого радіти. Рік перед цим, у консервній фабриці я одержував по долару за десятигодинний робочий день. Я потішав себе думкою, що причина такого малого заробітку, не зважаючи на мої роки та на мою силу, була в тому, що я все ще лишився некваліфікованим робітником. Але тепер інша справа. Я почав робити, щоб набути знання, мати фах, зробити собі кар'єру, здобути крашу долю та директорову дочку.

І я зразу пішов вірним шляхом — з самого початку. В цьому й була вся суть. Я возив вугілля кочегарам, а вони кидали його в пічку, де його енергія перетворювалася на пару, а пара в машиновому відділі перетворювалася на електричну енергію, яку й використовували. Ця розвозка вугілля й була початком, коли тільки директорові не спаде на думку послати мене до копалень, де здобувають вугілля, щоб я краще уявив собі, як здобувається електрична енергія для міських трамваїв.

Робота! Я побачив, що досі і не уявляв собі, що то є справжня робота, дарма, що колись працював нарівні з дорослими. Десятигодинний день! Я возив вугілля для денної та нічної зміни, працював і під час обіденної перерви, а проте ніколи не кінчав праці раніш, як о восьмій вечора. Працював від дванадцяти до тринадцяти годин на день, але мені не платили позачергових, як на консервній фабриці.

Можу зразу ж і виявити таємницю. Я справлявся за двох. До мене один дорослий, здоровий робітник працював у денній зміні, а другий такий же дорослий, здоровий робітник працював у нічній зміні. Вони отримували по сорок доларів на місяць. Директор, дбаючи за ощадність, переконав мене виконувати працю обох чоловіків за тридцять доларів у місяць. Я думав, що він зробить з мене електро-

техніка, а він ощаджував п'ятдесят доларів на місяць для підприємства.

Та я не знав, що заступаю двох чоловіків. Ніхто цього не казав мені. Навпаки, директор застеріг усіх, щоб хтось не проговорився. Як хоробро брався я до праці цього першого дня! Я працював із максимальною швидкістю, насилаючи залізну тачку вугіллям, везучи її до терезів, щоб зважити, а тоді до кочегарки, де перекидав її на залізний лист біля печі.

Робота! Я працював більше за тих двох чоловіків, яких заступав. Вони тільки возили вугілля та висипали його біля печі. Те саме й я робив для денної зміни, а для нічної мусив зсипати вугілля у купу під стінкою кочегарки. Кочегарка була надто мала. Її будували так, щоб і вночі підвозити вугілля. Тому я нагортав купу вугілля для нічної зміни все вище та вище, підпираючи її товстими дошками. Зверху цієї купи я мусив класти ще вугілля, підкидаючи його лопатою.

Я обливався потом, але не переставав працювати, хоч і почував себе знесиленим. До десятої години ранку, я витратив так багато енергії, що відчув голод і витяг два товсті шматки хліба з маслом зі своєї обіденної пайки. Стоячи, похапцем з'їв його, весь засипаний вугільним порошком; коліна мені тремтіли від втоми. До одинадцятої години я, в такий спосіб, з'їв увесь свій обід. Але що з того! Я побачив, що це дасть мені змогу працювати в обіденну перерву. І я працював так цілий день. Посутеніло, і я працював при електриці. Денна зміна кочегарів пішла, й пришла нічна зміна. Я пішов додому.

О пів на дев'яту я вмився, переминив одягу і, голодний, весь тремтячи, ледве вліз до вагона трамваю. Додому мені було три милі. Я дістав дармового квитка з умовою, що можу сидіти, поки нема платного пасажира, який потребуватиме місця. Я сів у куточок на площадці і молився, щоб не було пасажира на моє місце. Але у вагоні швидко набилося

повно людей, на півдорозі зайшла жінка, якій не було де сісти. Я хотів устати, але, на своє здивування, відчув, що не можу цього зробити. На мене весь час віяв холодний вітер, і моє виснажене тіло так і закростеніло у сидячій позі. За решту дороги я трохи розім'яв кістки та м'язи й став на приступці вагона. Та коли трамвай спинився на нашому ріжку, я ледве не впав на землю, сходячи.

Дошкандибавши додому, я зайшов у кухню. Поки мати лагодила вечерю, я допався до хліба з маслом. Але навіть не наївшись і не дочекавшись, поки мати засмажить м'ясо, я міцно заснув. Даремно мати намагалася розбудити мене вечеряти. Так і не добудилася. Разом з батьком вони втягли мене в кімнату, поклали на ліжку, роздягли та вкрили, і я, знеможений, спав мертвим сном. Уранці мене ледве добурилися. Я був страшенно вимучений, а найгірше дошкуляло те, що попухли зап'ястки. Та я з'їв учорашню вечерю, з'їв збільшений сніданок, а шкандибаючи до трамваю, ніс із собою їжі удвоє більше, ніж напередодні.

Робота! Хай спробує юнак, який ледве дійшов вісімнадцяти, попрацювати лопатою за двох дорослих досвідчених робітників! Робота! Задовго до півдня я з'їв останню крихту свого величезного сніданку. Але я наважився показати їм, що може зробити спритний юнак, який хоче вийти в люди. Найгірше було те, що мої зап'ястки попухли й відмовлялися мені служити. Кожен знає, як болить кісточка в носі, коли, оступившись, ступаєш на ногу. Уявіть же, як боляче насипати та возити вугілля, коли розтягнуто жили в обох зап'ястках.

Робота! Не раз я сідав доли на вугілля, де мене ніхто не бачив, і плакав з розпачу люті, образи й знесилення. Цей другий день моєї праці був найтяжчий. Одне лише дало мені спроможність після тринадцятигодинного робочого дня витримати й дотягти до нічної зміни, а саме: кочегар з денної зміни обкрутив мої обидва зап'ястки широким шкіряним ременем. І ремінь так туго їх охоплював, що

швидше скидався на тонку, гнучку гіпсову пов'язку. Це надавало сили моїм рукам і не пускало далі набряку й запалення.

Так я вчився на електротехніка. Щовечора: я ледве долазив додому й засинав раніше, ніж з'їдав вечерю: мене укладали до ліжка й роздягали. Щоранку, завжди з величезним запасом харчу на сніданок, я шкандибав з дому на роботу.

Я вже не читав більше книжок з книгозбірні. Не призначав побачення дівчатам. Я зробився справжньою робочою твариною. Працював, їв та спав; спав і мій мозок. Це був якийсь кошмар. Я робив щодня, робив у свята і все чекав свого єдиного дня відпочинку наприкінці місяця, наперед вирішивши лягти тоді в ліжку і гарненько виспатися.

Дуже дивно, що за весь той час я ні разу не доторкнувся до хмільного. Навіть не думав про те, щоб випити. Хоч і знав, що, тяжко працюючи, люди майже завжди п'ють. Я бачив, як вони це робили, та й сам часто робив так у минулому. Та я був такий далекий від алкоголізму, що мені ніколи навіть не спадало на думку, як добре було б випити. Наводжу це, щоб показати, як мало мене тягло до чарки. Але пізніше, по багатьох роках приятелювання із Зеленим Змієм, у мене кінець кінцем таки з'явилася спрага алкогольна.

Я часто спостерігав, що кочегар із денної зміни якимось чудно на мене дивиться. Нарешті він заговорив. Він взяв з мене слово, що я не порушу таємниці. Директор попередив його, щоб він не говорив мені нічого, і він боявся втратити посаду. Він сказав, що переді мною одна людина возила вугілля вдень, а друга вночі, та сказав, яку платню вони одержували. Я робив за тридцять доларів у місяць те, за що вони діставали вісімдесят доларів. Він сказав би мені це раніше, говорив він, але був певний, що я не витримаю праці й покину її сам. Та як він бачить, я убиваю себе, і навіть не задля доброї мети. Я тільки збиваю ціну, казав він, і відбиваю роботу у двох людей.

Будучи американським хлопцем, та ще гордим американським хлопцем, я покинув не зразу.

Це було нерозумно з мого боку, я знаю; але я наважився не кидати зразу праці, щоб довести директорові, що я зможу її витримати. Тоді відмовлюсь, і він побачить, якого доброго молодого робітника позбувся.

Я так і зробив, хоч воно й було нерозумно. Працював, поки не висиплю останньої тачки вугілля для нічної зміни. Це було о шостій годині. Тоді одмовився від цієї роботи — учитися на електротехніка, працюючи більше як за двох на платні учня. Я пішов додому, ліг спати й проспав цілу добу.

На щастя, я не працював так довго, щоб пошкодити собі, хоч і мусив носити ремені на зап'ястках цілий рік після того. Та наслідок цієї оргії роботи був для мене такий, що мені спротивила праця. Я не міг робити. Сама думка про роботу була мені остогидла. Я не дбав тепер про те, щоб осісти. Всяке вивчення фаху — геть під три чорти. Краще тинятися по світу та шукати всіляких пригод, як я це робив раніш. Отже, я знову кинувся у вир життя і подався у мандри на Схід шляхами залізничними.

XXI

Але дивіться! Тільки я почав мандрувати, як знов зустрівся із Зеленим Змієм. Мандруючи, зустрічав чимало чужих людей, але досить було тільки випити з ними разом, і ми вже знайомились, і широко відкривалися шляхи, що ведуть до пригод. Не могло бути і в салуні з галасливим городянином, або веселим залізничником, який вже добре насмоктався та навантажив повні кишені пляшок, або з гуртом «галькістифів» у якомусь кишлі. Так, це могло

бути й у штаті, де заборонено алкоголь, хоч би і в Айова 1894 року, коли я блукав там головною вулицею Дес-Мойніс, і мене без кінця закликали невідомі мені люди у різні таємні шинки. Пригадую, ми випивали і в голярні, і в слюсарній майстерні, і в крамниці меблів.

Завжди та всюди був Зелений Змій. Навіть волоцюга в ті щасливі дні міг далеко частіше випивати. Пригадую, як у в'язниці в Буффало ми улаштували гульню на всю губу, а потім, після того, як вийшли на волю, знов урядили таку саму гульню просто на вулиці і фінансували її тією «пенею», що нажебрали у людей.

Я не мав потягу до алкоголю, та коли бував з тими, хто пив, теж випивав з ними. Я переважно мандрував з найрухливішими, найдужчими людьми, а саме ці дужі жваві люди найбільше й п'ють. Вони товариські, сміливі, з яскравою індивідуальністю. Можливо, що такі властивості їхньої вдачі і тягнуть їх від нудного оточення та виснажливої праці шукати відряди в отій брехливій, химерній дійсності, що створює Зелений Змій. Було так, що ті, кого я найдужче любив, найбільше шукав, неодмінно товаришували із Зеленим Змієм.

Блукаючи Сполученими Штатами, я дізнався чимало нового. Як бродяга я бував поза лаштунками суспільства і, навіть, по льохах. Я спостерігав, як працює уся машина цього ладу, я бачив, як крутяться найменші її коліщата, і дізнався, що фізична праця зовсім не в такій пошані, як це казали вчителі, попи та політичні діячі. Робітники, що не мали певного фаху, були безпорадною робочою скотиною. Хто мав фах, мусив належати до професійної спілки, щоб дістати працю зі свого фаху. А спілка мусила якось викручувати у підприємців збільшення заробітної платні та зменшення робітничих годин. Підприємці, в свою чергу, не поступалися. І я не бачив у цьому пошани до праці. А коли робітник робився старим, або недужим, його викидали на смітник, наче поламану машину. Я бачив дуже

багато таких робітників, що зовсім не в пошані доходили кінця свого віку.

Отже, я переконався, що фізична праця не користується повагою й нічого не варта. Ні, фах не для мене, зважив я, та й директорські дочки теж. Але й злочинцем стати не припадає, додав я. Це майже так само руйнує, як і фізична праця. Треба продавати мозок, а не м'язи. І я постановив ніколи більше не продавати своїх м'язів. Мозок, і тільки мозок винесу я на ринок на продаж.

Я повернувся до Каліфорнії з твердим наміром здобути собі освіту, себто шкільну освіту. Школу грамоти я скінчив уже давно, отож я вступив до Вищої Оклендської школи. Щоб платити за навчання, я влаштувався воротарем і сестра мені допомагала. Я не відмовлявся від того, щоб викосити комусь траву або почистити килими, коли мав вільних пів дня. Я працював, щоб потім не працювати; працював, не покладаючи рук, сам сміючись із цього парадоксу.

Юнацьке кохання залишилося десь позаду, а разом з ним Гейді та Луїс Шатек і наші надвечірні прогулянки. Я не мав на це часу. Я вступив до гуртка Генрі Клея, й мене запрошували до себе дехто з його членів. Буваючи в них, я зустрічав там гарних дівчат, уже в довгих спідницях. Я розважався, буваючи на зборах, де ми вели дискусії про поезію, мистецтво та всякі деталі граматики. Я вступив до місцевої соціалістичної організації, й ми студіювали політичну економію та філософію політики. Я дістав кілька абонементних карток у міській книгозбірні і дуже багато читав.

Півтора роки я не доторкався до чарки; ні разу вона мені й на думку не спала. Не мав часу та не мав і потреби в хмільному. Поміж працею воротаря, наукою та невинною розвагою — грою в шахи — я не мав і хвилинки вільної. Я винайшов новий світ і так прагнув пізнати його, що старий світ Зеленого Змія зовсім не вабив мене.

Але якось я пішов до салуну. Пішов до Джоні Гейнгольда в «Останню Пригоду» і позичив у нього грошей. Тут була

нова спокуса Зеленого Змія. Власники салунів, як відомо, хороші хлопці. Пересічно вони щедріші від так званих ділових людей. Коли мені треба було десять доларів, і я не мав де взяти їх, то удався до Джоні Гейнгольда. Кілька років минуло, як я востаннє до нього завітав та витратив кілька центів біля шинквасу. Прийшовши позичати гроші, я не купив нічого хмільного. І Джоні Гейнгольд позичив мені десять доларів без ніякого забезпечення та не взявши відсотків.

І не раз, здобуваючи освіту, я ходив до Джоні Гейнгольда позичати гроші. Вступаючи до університету, я позичив у нього сорок доларів без відсотків, без забезпечення, не купивши нічого випити. Але коли мені через кілька років повелося добре, я не раз звертав із дороги та робив загал, щоб зайти до Джоні Гейнгольда витратити у нього скільки грошей, — ніби відсоток за його колишню позику: так бо годилося, такий був звичай. Джоні Гейнгольд не вимагав та й не чекав цього. Але, як я вже казав, я робив так згідно зі звичаями, які засвоїв собі разом з іншою наукою Зеленого Змія. В лиху годину, коли людині нікуди звернутися, коли вона не має ніякої цінної речі, щоб дати в заставу жорстокосердому лихвареві — хай іде до знайомого шинкаря. Вдячність властива людям. Коли людина, якій допомогли, знову має гроші, можна сподіватися, що частина їх буде витрачена в салуні, власник якого їй допоміг.

Я згадую початок моєї письменницької кар'єри, коли маленькі суми грошей, що я заробляв по журналах, надходили до мене з якоюсь трагічною нерегулярністю. Тоді я ледве перебивався з родиною, що все більшала — дружина, діти, мати, небіж та моя Мамі Джені зі своїм старим чоловіком (для них настали скрутні часи). Було лише два місця, де я міг позичити гроші: перукарня та салун. Перукар брав з мене п'ять відсотків у місяць, і відсотки треба було платити за місяць вперед. Отож, коли я позичав у нього сто доларів, він давав мені тільки дев'яносто п'ять, а п'ять доларів утримував як відсоток за перший місяць. На другий

місяць я знов платив йому п'ять доларів і так доти, поки я не оповістив страйку своїм видавцям та не розплутався з боргами.

Друге місце, куди я міг звернутися у скруті, був салун. Господаря цього салуну я знав в обличчя років зо два. Я ніколи не витрачав грошей у його салуні — навіть, коли позичав їх у нього. Але скільки разів я у нього не просив, ні разу він мені не odmовив. Поки я став заможним, він, на жаль, виїхав до іншого міста. І по сей день я шкодую, що виїхав. За тим кодексом, який я знаю, єдине, що треба зробити і що я зробив би, якби знав, де він тепер, це зайти при нагоді до нього в салун та витратити там кілька доларів у подяку за ту допомогу, що він мені колись надав.

Я не складаю похвали шинкарям. Ні, я це пишу, щоб віддати належне потузі Зеленого Змія та вказати ще на один із незчисленних засобів, якими він обплутує людину й прив'язує до себе, аж кінець кінцем вона бачить, що не може вже обійтись без нього.

Та вернімося до мого оповідання.

Забувши про всякі пригоди та з вухами влізши у науку, я кожна мить був зайнятий і жив, цілком забувши про існування Зеленого Змія. Ніхто з мого оточення не пив. Якби хтось пив і запропонував мені, — звичайно, я випив би з ним. Але було так, що коли я мав вільні хвилини, то гаяв їх, граючи в шахи, або гуляючи з гарними дівчатами-студентками, чи то їздючи велосипедом, коли щастило викупити його у лихваря.

Весь час звертаю увагу на те, що у мене не було ані найменшого бажання пити, дарма, що довгу та сувору науку відбув я у Зеленого Змія. Пройшовши ціле життя, я вернувся назад, щоб захоплюватися аркадською простотою студентського юнацтва. Я знайшов також шлях у царство розуму і сп'яняв себе інтелектуально. (Та леле! Згодом я довідався, що після інтелектуальної сп'янілості теж настає похмілля!)

Три роки потрібно було на закінчення вищої школи. Мене брала нетерплячка. Коли так довго вчитись, то мені забракне коштів. А я ж прагнув вступити до державного університету. Пробувши рік у вищій школі, я наважився скоротити термін науки. Позичив грошей і заплатив за вступ до старшого класу «загальних підготовчих курсів» або академії. Склав умову, що за чотири місяці мене підготують впрост до вступу в університет. Так я міг заощадити два роки.

І як же я вчився! Дворічний курс я мав засвоїти за третину року. Я працював п'ять тижнів і до того набив собі голову всякими квадративими рівняннями та хімічними формулами, що вони мені вухами вилазили. А тоді директор академії покликав мене до себе. Йому було дуже шкода, але він примушений повернути мені назад мої гроші й попросити залишити його школу. Справа зовсім не в моєму навчанні. Я добре вчився, і якби він підготував мене до університету, то він певний, що я там учився б добре. Лихо в тому, що про мене дуже багато балакають. Як! За два місяці пройти курс навчання двох років! Це ж буде скандал, а університети почали ставити великі вимоги до учнів з підготовчих шкіл. Йому не хотілось би, щоб про нього багато балакали, а тому мені ліпше піти по-доброму.

І я пішов. Повернувши назад позичені гроші і зціпивши зуби, почав учитись сам. До вступних іспитів до університету лишалося ще три місяці. Без лабораторій, без учителів, сидючи в своїй кімнаті, я намагався убити в голову за три місяці дворічний курс науки та повторювати те, що пройшов у минулому році.

Я вчився по дев'ятнадцять годин на добу. Три місяці держався я такого розпорядку, порушивши його лише кіль-

ка разів. Тіло моє ослабло, знесилився й розум, та я тримався. Очі мені почали боліти, хоч і не перестали служити зовсім. Можливо, під кінець свого навчання я став трохи не при собі. Пам'ятаю, весь той час був певний, що винайшов формулу квадратури кола. Але вирішив почекати з цим, поки не кінчу іспитів. Тоді я покажу їм!

Минуло кілька іспитових днів; я майже не заплющував очей, використовуючи кожну хвилинку, щоб учити та повторювати. Здавши останнього іспиту, я дійшов до цілковитого розумового виснаження. Не міг бачити книжки. Не міг ні про що думати, ні навіть дивитися на того, хто спроможний думати.

Єдині ліки у моєму стані — і я прописав їх собі — це добра прогулянка. Не чекаючи наслідків іспиту, я згорнув ковдри, взяв трохи сухого харчу, позичив човна й нап'яв вітрило. З Оклендського лиману я вискочив з останнім ранковим відпливом, піймав першу течію його в затоці і погнав уздовж її за дужим вітром. Затоку Сан Пабло, Каркінезькі рукави та гамарню Сельбі на березі огортав туман, а я мчав, уперед, лишаючи за кормою на березі старі прикмети, на які мене вчив орієнтуватися ще Нельсон, коли я плавав на його — ніколи не зарифленому — *Північному Олені*.

Переді мною була Беніша. Я перетяв бухту Тернерської корабельні і, проїхавши пристань Солано, послабив вітрило, порівнявшись з купою рибальських баркасів, що стояли в очеретах, де минулими днями і я жив та пиячив.

І саме тут зі мною трапився випадок, що всю вагу його я зрозумів лише через кілька років. Я не мав наміру спинятися в Беніші. Течія була сприятлива, вітер дужий і ходовий — розкішні умови для плавби матросові.

Бул Гед та Армі Пойнтз виринули переді мною, показуючи вхід до затоки Свізен, теж повитої туманом.

Глянувши на рибальські човни, що стояли в очеретах, я, не вагаючись, миттю повернув стерно, віддав вітрило й причалив до берега. У глибині знесиленого мозку ви-

никло свідоме бажання. Я хотів випити. Хотів напитися п'яним.

Це було непереможне бажання, — певне, виразне. Мій стомлений, змучений мозок більш за все на світі прагнув позбутися втоми, бажав забуття. Вперше за своє життя я свідомо, розважно хотів напитися. Це було щось нове, цілком інший вияв сили Зеленого Змія. Не тіло моє бажало алкоголю, а мозок. Перепрацьований, вимучений мозок прагнув забуття.

І в цьому вся гострота справи. Якби я колись не випивав, то тепер мені й на думку не спало б напитися, хоч би як натомився мій мозок. Почавши з фізичної огиди до алкоголю, я пив кілька років лише тому, що пили мої товариші, й що алкоголь завжди траплявся у мене на шляху, а тепер дійшов такого стану, коли мозок мій криком-кричав не те, щоб випити, а щоб напитися п'яним. Якби я не зникав так довго до алкоголю, цього, звичайно, не було б. Я проминув би Бул Гед та повиту білим туманом затоку Свізен і, упиваючись вітром, що надимав вітрило та свистів мені у вухах, я забув би про свою втому і відпочив би та освіжився.

Але я причалив до берега й закріпив човна. Тоді швиденько пішов до рибальських суден. Марлі Ле-Грант схопив мене в обійми. Його жінка Лізі притисла мене до своїх пишних грудей. Білі Мерфі, Джо Лойд і всі недобитки старої гвардії оточили мене та обнімали.

Марлі схопив бідон і пішов до салуну Йоргенсена, по той бік колії. Це визначало пиво. Мені ж хотілося віскі, отож я гукнув йому, щоб він узяв пляшку.

Не раз подорожувала ця пляшка через колію та назад. Поприходило багато приятелів давніх привільних часів, рибалки-греки, росіяни та французи. Вони приймали частування та частували самі. Приходили й відходили, а я лишався й пив з усіма. Пив і обпивався. Без кінця ковтав напої й радів, що у мене шуміло в голові.

Прийшов і Мушля, Нельсонів товариш, який їздив з ним перед тим, як я почав їздити. Він був такий же гарний як і завжди, але ще одчайдушніший, напівбожевільний від віскі, яким спалював себе. Він допіру посварився зі своїм товаришем на шлюпі «Газель». Вони билися ножами й кулаками, і тремтячи, наче в пропасниці, від самого спогаду про бійку, він жадав віскі. І п'ючи, ми згадували Нельсона, який, розпроставши свої могутні плечі, спав останнім довічним сном, тут же таки, в Беніші. Ми плакали, згадуючи його, і згадували його тільки добрим словом та все посилали по віскі, — й пили знов і знов.

Вони хотіли, щоб я лишився з ними, та крізь відчинені двері я бачив, як дужий вітер борознив хвилями воду, і шум хвиль стояв мені у вухах. І поки я намагався забути, що я по дев'ятнадцять годин на добу цілих три місяці не відривався від книжок, Чарлі Ле-Грант переносив мій багаж у величезний рибальський човен для лову лососів. Він поклав угілля на рибальську жаровню, кавник, сковорідку, кави, м'яса та чорного морського окуня сьогоднішнього влову.

Вони допомогли мені зійти хисткою сходнею до човна. Тоді роздали маленьку рею та шпринтов доти, поки вітрило не натяглося, наче дошка. Дехто боявся закріплювати шпринтов, але я намагався. Один Чарлі не мав сумнівів. Він знав мене здавна, знав, що, поки мені очі не склепаються, я спроможний керувати човном. Віддали причал. Я взявся до стерна, повернув за вітром і, хоч в очах мені туманилося, твердо накерував човна по курсу й махнув на прощання рукою.

Почався відплив, і люті хвилі гнали просто проти вітру, що все дужчав. Море страшенно хвилювалося. Затока Свізен уся кипіла білими баранцями. Але рибальський човен добре йшов під вітрилом, а я умів вести рибальського човна. Отож я накерував його течією, перетинаючи хвилі, і голосно бурмотів та виспівував свою зневагу до книжок та шкіл. Розбурхане море заливало мені човна на фут, або й більше, але я реготав. Вода мені хлюпала під ногами, а я виспівував

свою зневагу до вітру й до хвиль. Я вважав себе за владаря життя, що їде на хребті розлютованої стихії, і Зелений Змій їхав разом зі міною. Я то вигукував різні математичні формули то філософічні промови й цитати, то виспівував усі ті старі пісні, що їх навчився, коли перейшов із консервної фабрики до устричних човнів, щоб стати піратом. Я співав таких пісень як: «Чорна Лулу», «Хмарка летюча», «Вітайте гарно мою дочку», «Бостонський злодій», «Ідіть сюди, усі бродяги та грачі», «Хотіла б я бути маленькою пташкою», «Шінандоа» і «Ранзо, хлопці, Ранзо».

Через кілька годин, коли схід сонця залив полум'ям небо, там, де зливаються каламутні води Сакраменто та Сан-Гоакіна, я минув Нью-Йоркський канал, прослизнув рівною поверхнею закритої затоки повз Блек-Даймонд і, зайшовши в Сан-Гоакін, досяг Антіоха, де, тверезий та страшенно голодний, спинився біля великого шлюпа з картоплею, оснастка якого була мені знайома. На борту його я зустрів давніх товаришів, які засмажили мені на оливковій олії мого окуня. Потім їли рибальський улов, приправлений часником та з італійським черствим хлібом без масла, і все це запивали великими кухлями густого та міцного червоного вина.

Мій човен був наполовину залитий водою, але в затишній каюті шлюпа на мене чекала суха койка та сухі ковдри. І ми, лежачи, палили та згадували минулі дні, а над головами у нас свистів у снастях вітер, і туго натягнена кодола стукалась об щоглу.

XXIII

Моя подорож у рибальському човні тривала тиждень, а тоді я вернувся, готовий вступити до університету. Під час тижневої подорожі я більше не пив. Але щоб не

пити, мусив уникати зустрічі з давніми товаришами, бо, як і завжди, на тих стежках, якими вони йшли, чатував Зелений Змій. Того першого дня я хотів напиться, а іншими днями вже не прагнув цього. Мій стомлений мозок одпочив. Але ніяких моральних міркувань у мене не було. Я не шкодував, не соромився тої оргії, що відбулася в перший день моєї подорожі до Беніші. Я просто не думав про неї більше і радо повернувся до своїх книжок та до своєї науки.

Багато минуло років, поки я згадав цей день, та зрозумів його значення. Довгий час я це вважав за звичайну витівку. І тільки багато пізніше, страждаючи від надмірної втоми мозку та інтелектуального пригнічення, я згадав та зрозумів оте палке жадання цілющого алкоголю.

А тим часом, після цього єдиного випадку в Беніші, я провадив цілком тверезе життя, бо впрост не хотів пити. І далі я був тверезий, бо жив в оточенні книжок, а студенти, вкупі з якими провадив час, не пили. Якби я жив отим своїм давнім бурхливим життям, я вважав би за цілком природно напиватися. Бо, на превеликий жаль, життя пригод провадиться під кормигою Зеленого Змія.

Я закінчив першу половину першого курсу і в січні 1897 року перейшов на другий курс. Та брак грошей, плюс свідомість, що університет не дає мені всього того, що я хотів би мати за той час, примусили мене залишити його. Я не дуже цим журився. Я вчився два роки і — що далеко цінніше — за ці два роки дуже багато читав. Тепер я удосконалився в граматиці. Правда, я ще не все знав, але не робив помилок у письмі, а якщо коли-не-коли помилявся, то тільки в розмові, і то хіба хвилюючись.

Я зразу ж наважився вибрати собі фах. Мене цікавили чотири речі, по-перше — музика; по-друге — поезія; по-третє — я хотів писати в царині філософії, економіки та політики; і четверте, останнє й найменш можливе — красне письменство. Одкинувши зразу музику, як цілком не-

доступну, я засів у своїй кімнаті й одразу взявся за другий, третій та четвертий намір. Боже мій, як я писав! Мабуть, ні в кого не було такої творчої гарячки, як у мене, яка б не дала фатальних наслідків. Способу, в який я писав, було досить, щоб дістати розм'якшення мозку та потрапити до психіатричної лікарні. Я писав, писав усе: невкладисті статті, коротенькі наукові та соціологічні розвідки, гумористичні вірші, вірші всіх ґатунків, від тріолетів та сонетів до трагедій, писаних неримованими рядками, та величезних епічних поем на зразок Спенсерових. Траплялося так, що я уперто писав день по дні, по п'ятнадцять годин на добу. Часом я забував їсти, або відмовлявся одірватися від своєї натхненої писанини, щоб їти їсти.

А тоді виникла справа з машинкою. Мій зять мав друкарську машинку, на якій друкував удень. Він дозволяв мені користуватися нею вночі. Ця машинка була якесь диво. Мені й зараз хочеться плакати, як я згадаю мої змагання з нею. Це, певне, була перша модель першого року друкарської ери. Вся її абетка складалася з великих літер. І сиділа в ній, мабуть, нечиста сила. Вона не корилася ніяким законам фізики й одкидала давню, сивоволосу аксіому, що однакові дії дають однакові наслідки. Можна заприсягтися, що ця машинка ніколи не давала однакових наслідків після двох однакових дій. Знову й знову вона доводила, що різні дії дають однакові наслідки.

Як мені боліла спина від неї! За моє — далеко нелегке — життя багато тяжких речей доводилося мені піднімати на спину, і вона була для цього досить міцна. Але ця машинка довела, що у мені, замість хребта, стебло якоїсь квітки: перестав я вірити і в міць своїх плечей. Вони боліли після кожного удару, наче їх здолав ревматизм. Літери цієї машинки так стукали, що навіть поза будинком чути було звуки, наче десь далеко гуркотить ґрім, або хтось ламає меблі. Я з такою силою бив по літерах, що мені боліла жила від пальців до самого ліктя, а на пучках, набігали пухирі, тріскалися і знов

набігали. Якби ця машинка була моя, я друкував би на ній теслярським молотком.

Гірш за все було те, що, друкуючи рукописи, я в той же час учився друкувати. Себто одночасно зосереджувати увагу на самому процесі друку і комбінувати тисячу слів. А я щодня писав не одну тисячу слів, які треба було надрукувати для видавців, що на них чекали.

Пишучи так та друкуючи, я таки добре стомлювався. Мозок і нерви мені знесилювались, знесилювалося і тіло, але ніколи не виникало у мене бажання напитися. Надто високо літали мої думки, а тому й ніякого наркотику мені не треба було. За винятком годин, що гаялися на оте пекельне друкування на машинці, я весь час літав десь понад хмарами і творив, творив. Отже, бажання випити й не прокидалося в мені: я ж вірив у всілякі ідеали: у кохання, що мучить людей, у кохання поміж чоловіком та жінкою, у сім'ю, у людську справедливість, у мистецтво, у всі любі ілюзії, що рухають всесвіт.

Але видавці, що чекали на мої твори, воліли й далі чекати. Мої рукописи проробляли дивні, наче, на рекорд, мандрівки поміж Тихим та Атлантичним океанами. Може, дивовижний друк машинки лякав видавців, що вони відмовлялися прийняти хоч би одну річ з того, що я їм пропонував. Не знаю, але зусилля, що я витрачав, друкуючи, були такі ж дивовижні, як і самий друк. Я майже задарма продав букіністам так важко набуті підручники і позичав, де тільки можна було, невеличкі суми протей, бо мій старий батько, що годував мене, все більше й більше підупадав на силах.

Але це тривало лише кілька тижнів: я скапітулював і подався шукати роботи. Проте пити мені таки не хотілося. Я не дуже журився, справа з моєю кар'єрою одсувалася — тільки й усього. Може, мені треба було ще вчитися. Багато книжок, перечитавши, я добре знав, що не посів ще науки, а тільки доторкнувся до надолку шат її. Я все ще жив десь

понад хмарами. Час, який треба було віддати на сон і спочинок, я здебільшого пересиджував над книжками.

XXIV

Я став на роботу в маленькій, добре устаткованій паровій пральні при Бельмонтській академії, за містом. Я та ще другий товариш робили всю роботу, починаючи з того, що сортували, прали, а потім прасували білі сорочки, комірці, чохла та модну накрохмалену білизну професорських жінок. Ми працювали, наче тигри, особливо як настало літо, й учні почали носити білі парусинові штани. Випрасувати такі парусинові штани забирало багато часу. А їх була сила-силенна. В спеці, в духоті, обливаючись потом, ми робили цілими тижнями, а праці кінця-краю не бачили. Ночами, коли студенти хропли у ліжках, ми з товаришем при світлі електрики тяжко працювали над паровим катком або прасувальною дошкою.

Години були такі довгі, праця така важка, дарма, що ми з товаришем майстерно опанували науку не витрачати жодного зайвого руху. Я діставав тридцять доларів у місяць та ще харчі, що були немов надбавка до мого колишнього заробітку на електричній станції та на консервній фабриці; отой харч коштував моему господареві дуже мало (ми їли у кухні), але для мене він дорівнював двадцятьом доларам на місяць. Моя сила, що зросла за ці кілька років, мій досвід, що все збільшувався і всі знання, що я набув із книжок, оцінювалися надбавкою в двадцять доларів. Зважаючи на такий поступ в оцінці, я міг сподіватися, що раніше, ніж помру, зможу бути нічним вартовим з платнею в шістдесят доларів у місяць, або полісменом з платнею в сто доларів, не рахуючи хабарів.

Так завзято працювали ми з товаришем протягом тижня, що до суботнього вечора геть виснажувалися. Я почував, що впав у відомий вже мені стан робочої худобини. Я працював більше годин, аніж працюють коні, і думав ледве чи більше, ніж вони. Книжки були мені заказані. Я привіз їх повну скриню сюди, у пральню, але побачив, що не маю снаги читати. Тільки-но я брався до них, то одразу ж засинав, а коли змушував себе прочитати кілька сторінок, то не міг пригадати змісту прочитаного. Я облишив такі важкі предмети, як правознавство, політична економія та біологія й узявся до легших — отаких, як історія. Але й над нею я засинав. Я спробував літературу — однаково. Кінець кінцем, побачивши, що засинаю над веселими оповіданнями — я облишив. Мені ніколи не пощастило прочитати й однієї книжки за той час, що я працював у пральні.

І коли наставав суботній вечір, і тижнева робота припинялася до понеділка, то, окрім бажання спати, я мав тільки одне ще бажання: напитися п'яним. Вдруге в житті почув я безперечний заклик Зеленого Змія. Вперше це було від спрацьованості мозку, але тепер мій мозок не працював. Навпаки, мій мозок застиг у тупості й нерухомості. У цьому було лихо! Він так був загострився, жваво сприймаючи з книжок дива невідомого йому світу, що тепер страждав від інерції й застою.

І я, — давній приятель Зеленого Змія — знав, що він дасть мені картини буйної уяви, мрії про могутність і... забуття. Дасть усе те, що допоможе мені хоч на хвилину забути, як крутиться коток, як дзижчать відбіжні витискувачі, — забути крохмальну білизну й безкраї процеси парусинових штанів, що парують під моїм прасом. Воно й справді так! Зелений Змій апелює до кволості, до втоми й виснаги. Він дає легкий вихід, але бреше увесь час. Він пропонує марну силу тілові й мирне піднесення духові, показує речі далеко кращими, ніж вони є.

Та не треба забувати, який мінливий Зелений Змій. Так само як до кволості й виснаги, він апелює й до надлишку сили: до надмірної життєздатності й до лінивої нудьги. Він може взяти під руку кожну людину з усяким настроєм. Він, кого хочете, може піймати в свої принадні сіті. Він усе підмінює: нові лампади на старі, а блискучі шати ілюзії на старе рам'я реальності та зрештою обдурює всіх, хто має з ним справу.

Я поки що не міг напитися з тої простої причини, що найближчий салун був за півтори милі. Та, мабуть, бажання напитися не так мене вже й посіло. Якби поклик Зеленого Змія лунав гучніше, я прийшов би до шинка просторінь у десять разів більшу. Якби салун був десь за ріжком, я теж неодмінно напився б. Але за таких обставин я цього єдиного дня мого відпочинку лежав, розпроставшись у холодку, з недільними часописами в руках, занадто стомлений, щоб сприйняти їхній поверховий зміст. Гумористичний додаток викликав тільки бліду посмішку мені на обличчі, а тоді я засинав.

Хоч я й не відгукнувся на заклик Зеленого Змія, коли працював у пральні, а проте на мені трохи таки позначився вплив його.

Я чув поклик, відчув, що гризе мене бажання, й запрагнув дурману. Це підготувало ґрунт, щоб наступними роками виплекати ще дужче бажання.

Але вся суть у тому, що бажання виникало у мене тільки в мозку. Моему тілу не потрібний був алкоголь. Як і завжди, алкоголь викликав відразу. Коли, возячи вугілля, я виснажувався фізично, мені й на думку не спадало напитися. Стомившись розумово після своїх вступних іспитів до університету, мене поійняло непереможне бажання напитися. У пральні я знов фізично виснажувався, але те виснаження не було таке глибоке, як тоді, коли доводилося заґрібати вугілля. Але ж була тут ще велика різниця: тоді, як я возив вугілля, мій інтелект ще не пробудився. Згодом думка моя

почала досягати безмежне царство розуму. Возячи вугілля, мій розум ще дрімав, а на той час, коли я почав працювати у пральні, він, уже набувши знання, прагнув себе виявити; бездіяльність була йому мукою.

Чи то я пиячив як тоді у Беніші, чи зовсім не пив, як у пральні, а бажання — спрага алкогольна — в мозку в мене пускало свої паростки.

XXV

Після пральні моя сестра та її чоловік вирядили мене до Клондайку. Це була перша тяга по золото в цю країну, тяга ранньої осені 1897 року. Мені минав двадцять перший рік. Я був здоровий та мав гарну статуру. Пригадую, кінчаючи перехід у двадцять вісім миль через Чілкут від берега Дайн до озера Ліндерман та несучи поклажу, я йшов разом з індіанами і навіть випередив багатьох із них. Останній перехід до Ліндермана був у три милі. Я проходив його туди й назад по чотири рази на день і щоразу, туди йдучи, переносив сто п'ятдесят футів поклажі. Себто проходив щоденно двадцять чотири милі найгіршим шляхом, з них дванадцять з поклажею сто п'ятдесят фунтів.

Так, я послав кар'єру під три чорти і знов опинився на шляху пригод, шукаючи свого щастя та долі. І звичайно, на цьому шляху я насамперед знайшов Зеленого Змія. Знов я здибав тут дужих людей, бродяг та авантюристів; вони не зважали на брак їжі, але не могли обійтися без віскі. Вони несли з собою віскі, тоді як борошно лежало незаймане у схованках обіч шляху.

На моє щастя, троє людей з мого-гурту не пили. Тому й я не пив, виключаючи ті рідкі випадки, коли потрапляв до іншої компанії. У моїй власній аптечці була четвертина

віскі. Я так і не розкоркував її і тільки через шість місяців, коли у відлюдному таборі довелося оперувати людину без анестезії, лікар та пацієнт спорожнили вдвох мою пляшку. Потому лише розпочато операцію.

Вернувшись через рік до Каліфорнії, щоб лікуватися від цинги, я довідався, що мій батько помер, і що я один залишився годувати родину. Коли я скажу, що їхав кочегаром на пароплаві з Берингового моря до Британської Колумбії і звідти в приміщенні стерничого до Сан-Франциско, то буде цілком зрозуміло, що я не привіз із Клондайку нічого, окрім цинги.

Настав дуже скрутний час. Важко було знайти якусь працю. Особливо працю для мене, бо я так і лишався не кваліфікованим робітником. Про кар'єру годі було й думати, це минулося. Я мусив здобувати їжу для двох ротів, окрім свого власного, наймати якийсь куток, де б ми могли прихилити голову, та купити зимній одяг, бо мав тільки літній. Я мусив негайно дістати якусь роботу, а тоді, трохи оговтавшись, думати про майбутнє.

Некваліфіковані робітники перші почувають увесь жах безробіття, я ж не мав ніякого фаху, хіба тільки міг бути матросом та працювати у пральні. Маючи нові обов'язки щодо родини, я не наважився податися на море, а роботу десь у пральні не міг собі знайти. Взагалі не міг знайти жодної роботи. Записався до п'ятьох посередницьких бюро. Помістив оголошення у трьох часописах. Обійшов усіх своїх небагатьох приятелів, які, гадав, дістануть мені роботу, але вони або були заняті іншими справами, або не могли щось знайти для мене.

Становище було безнадійне. Я заставив годинника, велосипеда та макінтош, яким так пишався мій батько і якого залишив мені у спадщину. Єдина моя спадщина за все життя! Цей макінтош коштував п'ятнадцять доларів, але лихвар дав мені за нього тільки два долари. Якось один товариш мого юнацького життя в порту приніс до мене загорнене

у часопис убрання. Він не міг дати вичерпних пояснень, звідки він здобув його, та я й не вимагав пояснень, бо хотів узяти це вбрання. Ні, зовсім не на те, щоб носити. Я дав йому купу старого одягу, який вже не можна було заставити, й тому він не мав вартості для мене. Товариш продав цей одяг за кілька доларів, тоді як я заставив костюм у свого лихваря за п'ять доларів. Цей костюм ще й досі у нього, бо я не мав наміру його викупити.

Але роботи я не міг знайти, хоч і мав певну вартість на ринку праці. Мені було двадцять два роки, важив я сто шістдесят п'ять фунтів без одержі, і кожний фунт був працездатний. У мене зникли останні сліди цинги, бо я лікувався сирію картоплею. Я вилазив усі шпарки, шукаючи праці. Хотів стати за натурника у студії, але забагато було гарної статури безробітних хлопців. Кидався я на оповістки старих інвалідів, яким потрібні були компаньйони. Трохи не зробився агентом з продажу швацьких машинок, на відсотках, без платні. Та біднота не купувала машин у скрутні часи, отже, я змушений був облишити цю справу.

Звичайно, треба згадати, що разом із цими легковажними посадами, я спробував знайти роботу вантажника та портового чорнороба. Але надходила зима, і всі надлишки робітничої армії скупчувалися у містах. А я безтурботно тинявся по світах та в царстві розуму, не був членом жодної професійної спілки.

Шукав і випадкової роботи. Працював і цілий день, і пів дня, робив усе, що тільки траплялося. Косив траву по садках, лагодив паркани, знімав килими, вибивав їх та знову складав. Далі спробував піти на поштову службу і найліпше за всіх склав службовий іспит. Та, на жаль, і тут не було вакансії, я мусив зачекати. А поки чекав на цю посаду та шукав випадкової праці, спробував заробити десять доларів у часопису. Списавши подорож, яку я зробив у човні Юконом за водою, проїхавши дев'ятнадцять тисяч миль за дев'ятнадцять день. Я не знав найпростіших правил, як тре-

ба писати для часопису, але був певний, що дістану десять доларів за свою статтю.

Та не дістав їх. Перший часопис Сан-Франциско, куди я послав її поштою, так і не повідомив, що він одержав статтю, хоч і тримав її у себе. І що довше він її тримав, то певніший ставав я, що статтю схвалено до друку.

Дивна річ. Дехто народжується щасливим, декому щастя само лізе в руки. Мене ж важкою ломакою гнало до щастя гірке лихо. Я давно вже відмовився від думки стати письменником. Єдиним наміром, коли я писав статтю, було заробити десять доларів. То була межа моїх прагнень. Ті гроші допомогли б мені протриматись, поки я дістану сталу посаду. Якби тоді звільнилася вакансія в поштової конторі, я обома руками вхопився б за неї.

Та вакансії не було, не було й постійної праці. Я витрачав час на випадкову роботу або писав оповідання для «Порадника Юнака» на двадцять одну тисячу слів. Скінчив і надрукував його за сім днів. І саме тому, я гадаю, мені його повернули.

Поки оповідання ходило туди й назад, я написав ще кілька маленьких оповідань. Я продав одне з них за п'ять доларів у «Місячник сухопуття». Другий журнал заплатив мені сорок доларів за «Чорного kota». «Місячник сухопуття» пропонував мені по сім із половиною доларів за кожне оповідання, з умовою виплачувати гроші, коли надрукують. Я викупив від лихваря велосипеда, годинника та батьків макінтош і взяв на прокат друкарську машинку. Заплатив борги по крамничках, де я мав невеличкий кредит. Пригадую крамаря-португальця, який ніколи не дозволяв мені кредитуватися більше як на чотири долари. Інший крамар, Гопкінз, давав мені кредит до п'яти доларів.

Саме тоді прийшло мені з поштової контори повідомлення йти на посаду. Я опинився в скрутному становищі. Шістдесят п'ять доларів регулярного заробітку щоміся-

ця були величезною спокусою. Я не міг зважитися, що мені робити. І ніколи я не подарую цього начальнику Оклендської поштової контори. Я пішов до нього, щоб поговорити з ним, як людина з людиною. Щиро з'ясував йому справу. Виходить так, ніби я можу писати. Становище добре, але не певне. Тепер, якби він віддав мою чергу іншому, що за мною, а мене покликав тоді, як відкриється друга вакансія.

Він урвав мене:

— Виходить, ви не хочете посади?

— Ні, я хочу, — заперечив я. — Але якби ви проминули мене цього разу...

— Якщо ви хочете посади, то беріть її тепер, — відказав він суворо.

На щастя, брутальність та жорстокість цього чоловіка розгнівали мене.

— Добре, — сказав я. — Тоді я не хочу...

XXVI

Спаливши за собою кораблі, я весь поринув у писання. Боюсь, що мені завжди бракувало почуття міри. І день, і ніч, я писав, друкував, студіював граматику та літературу в усіх її формах, а також знайомився з життям славетних письменників, щоб дізнатися, як саме вони досягли успіху. П'ять годин із двадцяти чотирьох я віддавав на сон, а дев'ятнадцять годин працював. Електрика горіла у мене до другої і до третьої години ночі, що дало привід сусідці зробити висновок, що на нього спромігся б Шерлок Голмс. Ніколи не бачивши мене вдень, вона вирішила, що я картяр і що лампу на вікні мені ставить мати, щоб її блудяга-син знайшов дорогу додому.

Найгірші для письменників-початківців оті довгі перерви, коли не маєш ні одного чека від видавця, а все, що можна заставити, вже заставлено. Я з успіхом носив свій літній костюм усю зиму та наступне літо, що відзначилося надзвичайно довгим «сухим періодом», коли читачі виїзять на дачі, а рукописи лежать у конторах видавництва, поки не мине дачний сезон.

Мені було дуже важко ще тому, що я не мав з ким порадитись. Я не знав ні єдиної душі, хто писав би, або принаймні хоч робив спроби писати. Навіть не знав ні одного репортера. Потім, щоб мати успіх як письменнику треба було, — як я побачив, — забути все те, чому мене вчили учителі та професори літератури у вищій школі та в університеті. Якийсь час я просто лютував, але тепер розумію. Коли вони не могли знати у 1895 та 1896 роках вимог, які тоді ставилися до літератури, то як вони могли знати, які до неї будуть вимоги у 1899 році. Вони знали минуле й жили минулим, а американські видавці вимагали сучасного. І за це сучасне вони давали такі гроші, що вчителі та професори літератури позалишали б свої посади, якби спроможні були задовольнити ці вимоги.

Отож з величезним зусиллям я сяк-так перебивався. Воював з м'ясником та крамарем, знов одніс до лихваря годинника, велосипеда та батькового макінтоша і працював, неначе віл. Працював увесь час, за винятком кількох годин короткого сну. Критики закидали мені щодо швидкої освіти одного з моїх героїв, Мартіна Ідена. За три роки, з матроса, який скінчив тільки початкову школу, я зробив відомого письменника. Критики кажуть, що це неможливо. Але ж Мартін Іден — це я сам. По трьох роках напруженої праці (два з них я вчився у вищій школі та в університеті, а один рік писав, і всі три роки уперто й багато дбав за свою самоосвіту), я друкував свої твори в таких журналах, як «Атлантичний місячник», читав коректуру своєї першої книжки та писав соціо-

логічні статті до «Космополіта» та «Мак-Клюр», відмовився від співучасті у видавництві на паях, що мені було запропоновано телеграфом з Нью-Йорка, та збирався одружуватися.

Тепер кілька слів про мою роботу, особливо останнього року, коли я вивчав фах письменника. Весь цей рік я дуже мало спав і напружував мозок до останньої можливості, я ніколи не пив і не думав про те, щоб випити. Я так далеко сягав думками, що алкоголь не існував для мене. Часом я страждав від розумової перевтоми, та ніколи мені не спадало на думку, що алкоголь дасть полегкість. Умови з видавцями та їхні чеки — ось якої я жадав полегкості. Тоненький конверт від видавця, що приходив, з ранковою поштою, далеко більше давав мені піднесення, ніж шестеро коктейлів. І коли з конверта випадав чек на добру суму грошей, ця подія сама по собі була наче добра випивка.

Поза тим у цей період мого життя я не знав, що таке коктейль. Я пригадую, коли вийшла друком моя перша книжка, кілька товаришів з Аляски, що були членами клубу Богемы, запросили мене на обід до клубу у Сан-Франциско. Ми сиділи в дивних шкіряних фотелях та замовляли собі напої. Ніколи я не чув таких назв, як «лікер» та «гайбол»* особливої шотландської марки. Я не знав, що воно означає, отой «лікер» та «гайбол» і не знав, що «шотландка» — це віскі. Я знав тільки напої бідноти, напої прикордонних та приморських міст — дешеве пиво та дешеве віскі, що називалися просто пиво і віскі, а не якимось інакше. Я мусив щось вибрати, і лакей майже знепритомнів, коли по обіді я замовив червоне вино.

* Шотландське віскі з содою. — *Прим. пер.*

XXVII

З літературним успіхом поліпшало і моє життя, та роздався обрій. Я взяв за звичай писати та видрукувати на машинці тисячу слів за день, включаючи неділі та свята. До того ще вчився, хоч і не так багато, як раніше. Я поклав собі п'ять з половиною годин для сну, мусив додати пів години. Фінансове становище давало змогу мені витрачати більш часу на спорт. Я більше їздив велосипедом; і головне тому, що він не був уже заставлений у лихваря. Я боксував, фехтував, ходив на руках, стрибав угору та на віддалення, стріляв та кидав кейбера* і плавав. Я переконався, що фізичні вправи викликають більшу потребу у сні, аніж розумова праця. Бувало, я так стомлювався фізично, що спав шість годин, а після занадто важких вправ спав і цілих сім. Але такі оргії сну траплялися мені рідко. Треба було багато вчитися, багато зробити, і я сам себе лаяв, коли спав сім годин. Я благословляв людину, яка вигадала будильника.

Я зовсім не мав тепер бажання пити. У мене було надто багато віри в прекрасне; я жив дуже змістовним життям. Я був соціалістом, мав намір перебудувати весь світ, і алкоголь не міг викликати у мене того запалу, що викликали мої ідеї та ідеали. З моєю думкою рахувалися, хоч я ставлю це на рахунок свого літературного успіху. Безумовно, це слава письменника збирала мені завжди аудиторію, якої я ніколи не зібрав би, будучи звичайним промовцем. Мене закликали різні клуби та організації, щоб я читав їм лекції. Я змагався за гарну мету, навчався та писав і був дуже зайнятий.

* Жердина, звичайно стовбур молоденького деревця, яким роблять вправи гірські спортсмени шотландці, кидаючи його на різні лади. — *Прим. пер.*

Досі у мене було мало приятелів. Але тепер я почав бувати на людях. Мене часто запрошували, особливо на обіди. Я мав тепер багато приятелів та знайомих, що їхній матеріальний стан був кращий, ніж мій. Дехто з них пив. Пили у себе дома і частували мене. Вони не були пияками, принаймні ніхто з них не напивався п'яний. Пили помірно, так само й я з ними, бо того вимагало почуття приязні та гостинності. Я так мало звертав тоді уваги на алкоголь, так мало думав про нього чи то хотів його, та й вплив його на мене був незначний: що я не можу пригадати ні свого першого коктейлю, ні свого першого шотландського гайболу.

Тепер і я закликав до себе у гості. Коли когось запрошують, зрозуміло, що й він мусить до себе запрошувати. Цього вимагало життя, що робилося забезпеченішим. П'ючи сам у людей, я мусив і їх частувати у себе. Отож я зробив запас пива, віскі та столового червоного вина. І з тої пори у мене не переводились ці запаси.

Весь той час я зовсім не зважав на Зеленого Змія. Я пив, коли пили інші, за компанію з ними. І так мало цікавився напоями, що завжди пив те, що пили товариші. Коли вони вибирали віскі — я теж пив віскі. Коли вони пили різні наливки — то й я пив із ними наливку. Але коли в домі не було гостей — що ж, я не пив нічого. Карафка з віскі завжди стояла в кімнаті, де я писав, але цілими місяцями і навіть роками я не знав, як це можна пити самому.

Коли, обідаючи в гостях, я помічав привітний веселий блиск передобіденного коктейлю, мені це здавалося дуже приємним і доречним. Але мені ніяк не кортів алкоголь, при моєму інтенсивному житті я ніколи й на думці не мав на самоті випити коктейлю перед їжею.

Але пригадую, до мене тоді приходив один дуже цікавий чоловік, трохи старший від мене. Він любив віскі, і я просиджував з ним цілі дні у своєму барлогу, сумлінно п'ючи віскі, шклянку за шклянкою, поки він починав п'яніти, та й я почував себе трохи на підпитку. А навіщо я це робив?

Не знаю. Може, з давньої навички, яку набув, коли цілі дні та ночі зі шклянкою в руці гаяв поміж людей, які охочі були до випивки.

До речі, я вже не боявся Зеленого Змія. Я був у тому небезпечному стані, коли людина вірить, що пододала його. Я це доводив, утримуючись від алкоголю довгими роками навчання та праці. Я міг, коли хотів, пити, чи не пити, пити не напиваючись, а найголовніше — я був цілком свідомий, що алкоголь мені недовподоби. В ці часи я пив з тої самої причини, з якої колись випивав зі Скоті та гарпунером або з устричними піратами — пив тому, що пили ці люди, поміж яких я хотів поводитись, як подобає чоловікові. Ці блискучі люди, ці мандрівники царства розуму пили. Гаразд! Нема приводу й мені не випивати разом з ними, — мені, кому — я добре знав — нема чого боятися Зеленого Змія.

Кілька років я держався такої думки. Часом я добре напивався, але такі випадки траплялися рідко. Це заважало мені працювати, а я на це не міг собі дозволити. Пригадую, коли кілька місяців жив у Іст-Енде в Лондоні та писав книгу, вештаючись поміж найгірших покидьків суспільства, я кілька разів напився. Але був тоді страшенно злий на себе, бо воно перешкодило моїй роботі.

А напився тому, що знов ступив на стежку пригод, де завжди чатує Зелений Змій.

Бували випадки, коїли з упевненістю досвідченого п'яка я брав участь у п'яній гульні. Звичайно, це траплялося на шляху пригод у різних країнах світу, і була це справа гонору. Чудна ця чоловіча пиха, що веде до п'яцтва з іншими, аби тільки показати свою міцну голову. Та ця чудна пиха не теорія, а факт.

Наведу приклад, коли гурток розбещеної молоді, що називали себе «революціонерами», запросили мене як почесного гостя на «пивну вечірку». Це була єдина вечірка такого стибу, на якій мені довелося бути. Я не знав їхньої мети, йдучи туди. Гадав, що почую палкі промови на високі

теми, припускав, що дехто з них, може, й вип'є більше, ніж годиться, але певен був, що сам я вип'ю дуже мало. виявилося, що «пивна вечірка» була розвагою цих високохмарних юнаків, які прогнали свою нудьгу, роблячи дурнів з людей кращих за себе. Як я потім довідався, вони закликали напередодні почесного гостя, молодого талановитого радикала, й напоїли його до нестями.

Коли я опинився поміж них і зрозумів ситуацію, у мене з'явилося оця чудна чоловіча пиха. Я покажу їм, оцим молодим негідникам! Покажу хто з нас дужчий, життєздатніший, міцніший на шлунок і на голову; хто з нас, найбільше хильнувши, й оком не моргає. Ці необлизані цуценята думають, що переп'ють мене!

Як бачите, це було змагання на витривалість, а ніхто не хотів би виявити себе слабшим. Тьху! Це тільки пиво. Я вже звик до дорожчих напоїв... Я вже кілька років не пив пива. Але, коли пив, то пив його зі справжніми чоловіками і зможу показати цим сосунцям, як треба пити. Отож почалася пиятика, я пив з найвитривалішими. Дехто з них міг вийти з цього змагання, але почесному гостеві не дозволялося.

І всі мої суворі безсонні ночі, всі книжки, які я прочитав, вся мудрість, яку я зібрав — все одійшло геть перед мавпою та тигром, що вилізли з безодні моєї атавістичної спадщини та змагалися в брутальному, жадібному бажанні перевершити свинством свиню.

Коли вечірка скінчилася, я ще тримався на ногах і ходив рівно, не коливаючись, чого не можна було сказати про інших учасників змагання. Пригадую, як один із них, стоячи на ріжку вулиці, плакав зі злости, що я тверезий. Йому й не снилося, що треба було залізної сили, яку я набув довгою звичкою, щоб удержати свідомість у моєму отруєному мозку, щоб володіти м'язами, перемагати нудоту, не давати зриватися голосу та логічно мислити. А я ще й глузував з них! Вони не могли мене перепити. Я пишався своєю

витривалістю. Більше того, я й тепер цим пишаюсь. Так уже по-чудному створено людину.

Але ж я не написав тисячу слів другого ранку. Я був хворий, отруєний. У мене пропав день. Після обіду я мав прочитати лекцію. Я прочитав її і певний, що вона була така ж погана, як і моє самопочуття. Дехто з моїх учорашніх знайомих був на лекції, щоб побачити, наслідки від учорашньої вечірки. Я не знаю, що вони побачили, але я помітив, що їм так само погано, як і мені, і це дало мені вітху.

Ніколи більше не питиму! — запряся я. Мене школи більше не могли зтягти на іншу пивну вечірку. Це було останнє моє пияцтво. О, пив я і після цього, але розважніше, обережніше й ніколи не брав участі в п'яних змаганнях. А саме так і вироблюються досвідчені п'яниці.

Щоб показати, що в цей період мого життя я пив тільки в товаристві з приятелями, я наведу приклад зі своєї подорожі через Атлантичний океан на старому «Тевтоніку». Сталося так, що на початку подорожі я заприятелював з одним англійцем, який прокладав кабелі, та молодим іспанцем, членом корабельної фірми. Вони пили тільки «кінську шию» — солодкий, холодний напій, в якому плавали яблучні та помаранчеві шкоринки. Всю подорож я пив тільки «кінську шию» з моїми приятелями. А проте, якби вони пили віскі, то й я пив би з ними разом. Не треба звідси робити висновок, що я був слабодухий. Я просто не звертав уваги на те, що п'ю. Моральних міркувань тут не було. Я був дужий, молодий та сміливий.

XXVIII

Але я все ще не цілком піддавався Зеленому Змієві. Чим старіший я ставав, чим значніший робився мій успіх, чим більше я заробляв грошей, чим далі поширю-

вався мій вплив — тим більше місця займав у моєму житті Зелений Змій. І все ж я підтримував з ним не більше, як поверхове знайомство. Я пив лише тоді, коли бував у товаристві і ніколи не пив сам. Часом я напивався п'яний, але дивився на такі випадки, як на помірну платню за товаришування.

Щоб довести, як далеко я був від Зеленого Змія, можу сказати, що, коли доходив до безмежного відчаю, мені й на думці не спадало звернутися до нього по допомогу. У мене були дуже важкі особисті переживання, що цього оповідання не стосуються. Разом з тим виникали інтелектуальні муки, що мають з ним близький зв'язок.

Моє становище не було таким уже надзвичайним. Я надто захопився позитивною наукою та позитивним життям. З юнацьким запалом я повторив давню помилку: надто уперто домагаючись істини, зірвав з неї запинало і побачив таке жахливе обличчя, що аж занімів. Я втратив прекрасну віру в усе, крім людства. Хоч вірив тільки в ту частину його, що справді була великою мірою людяна.

Така затяжна хвороба песимізму надто добре відома більшості з нас, щоб про неї тут говорити. Досить сказати, що я був у дуже поганому стані. Я так спокійно думав про самогубство, як може думати про нього лише грецький філософ. Я шкодував тільки, що добробут стількох людей залежить від мене, і що це заважає мені вкоротити собі віку. Хоч тут я кривив душею, бо що справді врятувало мене, то це остання моя ілюзія — *народ*.

Те, за що я змагався, не спав ночами, зрадило мені. Успіх — я зневажав його. Слава — це був холодний попіл. Товариство, чоловіки та жінки, які стояли високо понад злиденними істотами порту та баку, — мене вражала їхня жалюгідна інтелектуальна убогість. Кохання жінки — воно таке ж, як і все. Гроші — я ж не міг одночасно спати на кількох ліжках, і яка користь з грошей, на які можна мати сто біфштексів, коли я можу з'їсти лише один! Мистецтво,

культура — перед лицем залізних фактів біології, вони були смішні, а представники їхні — ще смішніші.

Із усього видно, який я тяжко хворий був. Я зроду борець. Але те, за що я змагався, не варте було змагання. Лишився ще народ. Мій бій скінчився, але залишилося те, задля чого ще варто змагатися — *народ*.

І поки я, шукаючи цього єдиного вузла, що прив'язував мене до життя, конаючи в безодні відчаю, блукав долиною тіней, вуха мої були глухі на заклик Зеленого Змія. Ніколи не повставав у моїй свідомості шепіт, що Зелений Змій може заспокоїти мене, що він брехнею надасть мені сили жити. Єдине, що панувало у мене в думках — це пістоль та вічна темрява, що дасть її куля. Дома багато було в мене віскі для гостей — я ніколи не торкнувся його. А жах до пістоля у мене зростав. Саме тоді, коли блискача промінне та мрія — *народ* формувалася в моїх думках. Мене так охопило бажання вмerti, що я боявся вбити себе уві сні, мусив віддати пістоля, щоб його сховали від мене там, де моя рука не зможе несвідомо схопити його.

Та *народ* врятував мене. *Народ* прикував мене до життя. Для мене ще залишився один бій — бій за *народ*. Я пустив за вітром всяку обережність і з лютим завзяттям кинувся в бій за соціалізм, сміючись зі своїх видавців, що застерігали мене та були джерелом, з якого я здобував своїх сто біфштексів у день. Я ставився брутально-недбайливо до почуття тих, кого так жорстоко вражав. Помірковані радикали закидали мені часом, що мої змагання були такі одчайдушні, такі нерозважливі й небезпечні, що я затримав соціалістичний рух у Сполучених Штатах на п'ять років. Хочу тепер, по багатьох роках, сказати, що я глибоко переконаний, що прискорив розвій соціалістичного руху в Сполучених Штатах найменше на п'ять хвилин.

Це *народ*, а не Зелений Змій вилікував мене від моєї довгої хвороби. Видужавши, я ще зазнав кохання жіночого, і воно цілком вилікувало мене та приспало мій песимізм

на багато! довгих днів, поки Зелений Змій знов розбудив його. Але цього часу я вже домагався істини не так уперто і утримувався від того, щоб зняти з неї останнє запинало, дарма, що держав його надолок у руці. Я не хотів більше дивитися на голу істину, вдруге поглянути на те, що вже раз бачив. Навіть спогади про колись побачене я одного разу назавжди витруїв з моєї свідомості.

І я був дуже щасливий. Жилося мені непогано, я втішався з найменших дрібниць та намагався не ставитися до життя надто поважно. Ще читав книжки, але вже не з колишнім завзяттям. Читаю їх і по цей день та ніколи вже не читатиму їх з тим запалом юнацької жаги, коли я прислухався до голосу, що кликав мене пізнати таємниці людського життя та надзоряних світів.

Найголовніше, що я хотів сказати в цьому розділі, це те, що я позбувся довгої хвороби, яка іноді нами опановує, — позбувся, не звертаючись по допомогу до Зеленого Змія. Кохання, соціалізм, народ — найздоровіші ідеали людського розуму — ось що вилікувало та врятувало мене. І якщо тільки є на світі люди, які не родяться алкоголіками, то гадаю, що я належу саме до них. Потім гаразд, нехай у дальших розділах я розповім, як заплатив за те, що чверть віку йшов поруч із завжди легко досяжним Зеленим Змієм.

XXIX

Після своєї довгої хвороби я знову пив лише за компанію — коли пили інші. Але непомітно потреба алкоголю почала у мене зростати й набувати виразних форм. Це не була потреба тіла. Я боксував, плавав, їздив човном, верхи, — жив здоровим життям на чистому повітрі; і коли пі-

шов страхувати життя, то комісія визнала, що моє здоров'я в прекрасному стані. Озираючись тепер назад, я бачу, що потреба алкоголю від самого початку була у мене потребою мозку, нервів та настрою. Як можу я це пояснити?

Приблизно так: з погляду фізіологічного алкоголь огидний на смак і огидний для шлунку. Він смакував мені не більше за пиво, що я пив п'яти років, та гірке червоне вино, якого випив семи років. Коли я був сам і щось писав або студіював — мені не кортіло випити. Але чи то я постарішав, чи то порозумнішав, чи те й друге разом, чи це вже була вибагливість зрілої людини — та коли я був у товаристві, мені далеко менше задоволення та веселості додавало те, що говорилося або робилося. Жарти та розваги, які колись мене тішили, вже не здавалися цікавими тепер. Слухати банальні, беззмістовні розмови жінок та бундючних, зарозумілих, обмежених чоловіків було для мене мукою. Це кара, яка спобігає за читання книжок або за власну дурість. І річ не в тому, що саме було причиною турбот. Турботи самі по собі були фактом. А ці факти так близько обходили мене. Життя і приятелювання з людьми перестали блищати мені тими барвами, як колись.

Я залетів надто високо у зоряні світи, або, можливо, дуже міцно спав. Та я не був ні істеричний, ні спрацьований. Пульс мені бився нормально. Серце дивувало своїм прекрасним станом страхових лікарів. Легені доводили їх до екстази. Я щодня писав своїх тисячу слів. Пунктуально залагоджував усі справи, що припадали мені в житті. Я працював з радістю, був з усього задоволений, спав, як дитина, але...

Але тільки я потрапляв до товариства інших, мене огортав сум і смуток. Я не міг сміятися з урочистих промов людей, яких я вважав за глибокодумних ослів. Не міг я також сміятись, або, як раніше, весело глузувати з поверхової, дурної балаканини жінок, що під зовнішньою простотою та ніжністю були такі ж примітивні та невблаганні, дома-

гаючись своїх біологічних прагнень, як самиці мавп перед тим, як скинули власне хутро, щоб замінити на хутро інших тварин.

Та я не був песимістом! Присягаюся, що не був ним. Я просто занудився. Досить часто бачив ті самі речі, досить часто чув ті самі жарти й пісні. Я знав надто добре вартість чеків, та кожний зубчик машини, що стояла поза лаштунками, а тому позування на сцені, сміх і пісні не могли приглушити рипіння отих коліщаток.

Не варто йти за лаштунки, щоб подивитися, як солодкоголосий тенор б'є свою дружину. А я був за лаштунками і заплатив за це. Або, може, я став дурним? Зрештою, не в цьому справа. Справа в самому становищі, а становище було таке, що стосунки з людьми зробилися для мене важкі й спричиняли біль. Хоч треба зазначити, що в рідких випадках, дуже рідких випадках, я зустрічав особливих людей, або таких же дурнів, як і сам, з якими переживав розкішні хвилини в надзорній простороні, або в раю дурнів. Моя дружина теж належала до цих особливих або дурних людей. Вона ніколи не надокучала мені і завжди була невичерпаним джерелом дивування й захвату. Але я не міг бути весь час виключно в її товаристві. Та й було б негаразд і нерозумно змушувати її віддавати весь свій час мені. До того я написав низку книжок, що користувалися успіхом, і суспільство від письменника вимагало для себе деяку частину його вільного часу. Та кожна нормальна людина потребує пробути скількись часу в товаристві своїх приятелів.

Тепер ми починаємо наближатися до суті. Як погодити потребу в товаристві з тим, що воно не дає задоволення? Відповідь готова — Зелений Змій. Як терпляче чекав він чверть віку і навіть більше, щоб я простяг до нього руки по допомогу. Тисяча його витівок ні до чого не призвели, бо я був міцний, бо мені щастило. Але про запас він мав ще силу всіляких витівок. Коктейль, або два, або кілька їх, —

думав я, — звеселять мене й допоможуть забути недолугих, недотепних людей. Коктейль, або кілька їх перед обідом, зроблять мене здатним широко реготати з речей, які вже давно перестали смішити мене. Коктейль буде наче острогою чи батогом для мого духу та розуму, які так занурилися, і яким усе остогидло. Він знов викличе сміх та пісню та так вплине на мою уяву, що я зможу сміятися, й співати, й говорити дурниці з найдурнішими. З натхненням правити якись теревені та задовольнятися зарозумілим варняканням тих недоумкуватих істот, які не вміють ні про що путне говорити.

Без коктейлю нецікавий у товаристві, я, випивши, веселішав та ставав товариським. Я набував штучної веселості й пив далі, щоб стати ще веселішим. І це все починало робитися так непомітно, що я, давній знайомий Зеленого Змія, і не мріяв навіть, куди це мене заведе. Я почав прагнути музики та вина, а швидко вже прагнув гучнішої музики та більше вина.

Настав той час, коли я вже з більшою нетерплячкою чекав передобіденного коктейлю. Я *хотів* його і *розумів*, що я хочу його. Пригадую, коли я був військовим дописувачем на Далекому Сході, мене непереможно тягло відвідувати одну родину. Не обмовляючись ні від одного запрошення на обід, я знаходив ще всякі можливості ходити туди майже щовечора. Господиня була надзвичайно цікава жінка, але не задля неї вчашав я туди. Я ходив тому, що вона робила найкращі коктейлі, які тільки можна було дістати у цьому великому місті, де виготовлення змішаних напоїв було мистецьки поставлено серед чужинців. У клубі, в стелях і по інших приватних домівках не вміли робити таких коктейлів. Її коктейлі були надзвичайно витончені! Якийсь зразковий виріб! Вони давали найменше неприємного присмаку й найдужче били в голову. Але я прагнув її коктейлів тільки задля товариства. Тільки, щоб надати собі більше жвавості та веселості. Копи я, виїхавши з цьо-

го міста, сотні миль подорожував рижовими полями та горами, протягом місяців, разом з японським військом, яке тоді перемагало в Маньчжурії, — я не пив. Кілька пляшок віскі можна було завжди знайти в терхах на моєму коні. Але я ніколи не брав пляшки для себе, ніколи не пив на самоті і ніколи не мав бажання самому випити. От коли білий чоловік попадав до табору, я відкривав пляшку, й ми розпивали її разом, згідно зі звичаями; так само і він відкрив би пляшку та випив її зі мною, якби це я попав до його табору. Я мав віскі задля того, щоб почастувати, коли хто до мене нагодиться, і навіть ставив його на рахунок того часопису, де працював.

Тільки озираючись назад, можу я відзначити, як непомітно зростала моя спрага. Це були маленькі натяки, яких я не міг зрозуміти; маленькі соломинки у вихорі, яких я не добачав; маленькі події, ваги яких не міг усвідомити.

Наведу для прикладу ще один випадок. Кілька років я взяв за звичку їздити взимку кілька тижнів по затоці Сан-Франциско. У моєму міцному шлюпі — яхті *Спрей* — була комфортабельна каюта та пічка, що в ній палили вугіллями. За кухаря я мав хлопця-корейця і звичайно брав із собою когось із приятелів, щоб поділити з ним радість подорожі. Брав і машинку та друкував на ній щоденно свою тисячу слів. У цю подорож, про яку я хочу розказати, я взяв з собою Клаудслея та Тоді. Це була перша Тодина подорож. У минулі мандрівки Клаудслей волів пити пиво, отож я запасав на яхті пиво і пив його разом з ним.

Але цього разу ситуація цілком змінилася. Тоді дістав оте своє прізвисько за диявольське вміння варити *тоді**. Отже, я взяв на борт віскі — два галони. Але чимало галонів ще довелося докупати, бо Клаудслей та я призвичаїлись

* Хмільне питво зі спирту та гарячої води. — Прим. пер.

обов'язково пити гарячий тоді, що, справді, був дуже смачний і вельми звеселяв та збуджував уяву.

Мені *подобався цей тоді*. Я завжди чекав на нього з бажанням, що дедалі зростало. Ми пили його регулярно: один перед сніданком, один перед обідом, один перед вечерею і, кінець кінцем, один перед тим, як іти спати. І ми ніколи не напивалися п'яні. Але чотири рази на день ми були дуже веселі. І коли, в середині подорожі, *Тоді* одізвали по справах назад у Сан-Франциско, Клаудслей та я стежили за тим, щоб хлопець-кореєць регулярно робив для нас *тоді* за рецептом.

Але так воно було тільки на судні. Повернувшись додому, я не пив ні перед сніданком, ні перед сном. Взагалі, відтоді не пив гарячого тоді, дарма, що минуло багато років. Та річ у тому, що мені *подобався* цей тоді. Веселість, яку він давав, була бурхлива й дивна. Красномовні посланці Зеленого Змія непомітно, зрадницьки обплутували мене. Вони злегка роз'ятрували те, що згодом виросло в непереможне щоденне бажання. Я про це й не догадувався, і вві сні не думав, дарма, що, стільки років приятелював із Зеленим Змієм, сміявся з усіх його марних спроб перемогти мене.

XXX

Частково процес мого видужання від довгої хвороби виявлявся в тому, що я знаходив радість у дрібницях, які не мали відношення до книжок та всяких проблем, у різних розвагах, граючи в квача в басейні для плавби, пускаючи паперового змія, бавлячись з кіньми та розв'язуючи головоломки. Зрештою, мені надокучило міське життя. Я знайшов собі рай на ранчо у Місячній Долині і залишив місто.

Все, чим місто вабило мене до себе, була музика, театр та турецькі лазні.

Жилося мені добре. Я багато працював, багато бував на повітрі і почував себе дуже щасливим. Я читав більше тих книжок, де зміст був вигаданий, і менше тих, де говорилося про факти. Я не студював і десятої долі того, що студював у минулі часи. Я ще цікавився головними проблемами існування, але то була дуже поміркована цікавість, бо я обпалив уже собі руки тоді, коли намагався стягти покривала з істини. В моєму становищі була доля брехні, доля лукавства, але це були брехня та лукавство людини, яка хоче жити. Я навмисно заплющував очі на те, що вважав за вияви жорстоких біологічних законів. Я хотів тільки позбутися поганої звички — минулого кепського настрою. І знов кажу, я був дуже щасливий. Ще додаю, що за все моє життя, — коли спокійно й розсудливо його розглядати, — це була доба найщасливіша.

Але наближався безглуздий, нудний час, коли я почав розплачуватись за ті два десятки років, що прогайнував із Зеленим Змієм. Траплялося, на ранчо приїздили гості і залишалися на кілька днів. Дехто з них не пив але дехто пив, і брак алкоголю на ранчо дався б їм у знаки. Я не міг порушити гостинності — примушувати гостей моїх мучитися спрагою. Отож я зробив запас алкоголю — для них.

Я ніколи не цікавився коктейлями в такій мірі, щоб знати, як їх виготовлювати. Тому я замовив буфетнику в Окленді зробити їх цілу партію та прислати мені. Коли у мене не було гостей, я не пив. Але я почав помічати, що, кінчаючи свою ранкову працю, я радів, коли був якийсь гість, бо тоді я міг випити з ним коктейль.

Тоді я ще так мало просяк алкоголем, що досить було одного коктейлю — й настрої мій Підносився. Одного коктейлю було досить, щоб оживити мозок та викликати сміх за ті кілька хвилин перед тим, як усі сідали до столу, й розпочинався приємний процес їжі. З другого боку, у мене був

такий міцний шлунок, і так мало впливав на нього алкоголь, що цей єдиний коктейль тільки злегка оживлював мозок, викликав у мене тільки легкий сміх. Якось один з приятелів одверто і не соромлячись запропонував випити другий коктейль. Я випив з ним удруге. Радість, яку він викликав, була довша й тепліша; сміх був глибший і гучніший. Такий досвід не забувається. Часами мені здається, що тільки тому почав я пити, що був такий щасливий.

Пригадую, ми якось разом з Чармейн верхи поїхали далеко в гори нашими власними кіньми. Ми відпустили слуг на цілий день і, вернувшись пізно ввечері, почали гріти вечерю. Як чудово було того вечора почувати радість життя. Ми були лише вдвох у кухні, пораючись біля вечері. Я почував себе на шпилі життєвому. Такі речі, як книжки та істина, перестали існувати для мене. Тіло мое пашіло здоров'ям, і відчувалася приємно-здорова втома по довгій гулянці. Минув чудовий день і настав чудовий вечір! Я був з жінкою, своєю дружиною-товаришем, і ми мали вечеряти тут удвох, у веселій, затишній самоті. Я не почував ніяких турбот. Усі рахунки були оплачені, гроші так і ринули до мене. Майбутнє широко розгорталося переді мною. Тут у кухні клекотіли у горшках смачні страви і дзвінко лунав наш сміх, а шлунок відчував такий приємний голод.

Я почував себе так добре і все ж таки десь усередині виникла якась ненажерливість, якась жадоба, щоб стало ще краще. Я був такий щасливий, але хотів ще збільшити своє щастя. І я знав спосіб. Десять тисяч зустрічей із Зеленим Змієм навчили мене цього. Кілька разів виходив я з кухні, щоб із пляшки хильнути коктейлю, і щоразу в ній меншало на одну порцію. Наслідки були чудові! Я не оп'янів, лише почував приємне піднесення. Почував тепло, радість. Щастя моє здійснювалося пірамідою. До щедрот, якими обдарувало мене життя, я додав ще більше. Це був великий мент — один з найбільших.

Але згодом, — як побачите, — я дорого за нього запла- тив. Такі моменти не забуваються, але людина, в дурості своїй, не може зрозуміти, що нема такого незламного за- кону, за яким однакові дії, нібито завжди дають однакові наслідки. Взяти хоч би й те, що тисячна люлька опію не викликає тих самих видінь, що перша. А один коктейль, замість кількох, не може дати того самого захоплення, якщо його вживали цілий рік.

Якось трапилося, що саме перед обідом я скінчив свою ранкову роботу і випив коктейлю на самоті, — гостей не було. Відтоді, якщо не було гостей, я випивав сам передо- біденний коктейль. І саме тут Зелений Змій піймав мене. Я почав пити регулярно і пити сам. Не задля гостинності, не задля смаку, а з-за того ефекту, що він давав.

Я *прагнув* цього передобіденного коктейлю. Мені ніколи не спадало на думку, що краще не пити його. Я заплатив за нього. Я міг би заплатити за тисячу щоденних коктейлів, якби схотів. І що був для мене коктейль! Одна порція кок- тейлю для мене, що при кожній нагоді стільки років ковтав непомірну кількість міцних напоїв, які мені ані трішечки не зашкодили.

Розпорядок мого життя на ранчо був такий: з четвертої або з п'ятої години ранку, я, лежачи в ліжку, перечитував та виправляв коректуру; о пів до дев'ятої я встав і йшов до столу. Переглянувши та закінчивши листування та вся- кі нотатки до дев'ятої години, я рівно о дев'ятій починав писати. До одинадцятої, іноді на кілька хвилин раніш чи пізніш, мої тисячі слів були написані. Ще пів години, щоб прибрати стіл — і денна робота закінчена. О пів до дванад- цятої я з поштою та ранковим часописом клався в гамак під деревами. О пів до першої я обідав, а по обіді плавав та їздив верхи.

Одного ранку, о пів до дванадцятої, перед тим, як лягти в гамак, я випив коктейль. Наступного ранку я теж випив, та ще й вдруге саме перед обідом о пів до першої. Скоро

я спостеріг, що, сидючи за столом та ще далеко не закінчивши своєї тисячі слів, я вже нетерпляче чекаю отого передобідного коктейлю.

Тепер я знав, що прагну алкоголю. Але що з того? Я не боявся Зеленого Змія, бо зустрічався з ним занадто часто. Пив по розумному та обережно. Ніколи більш не буду я перепиватися. Я знав усі підступи Зеленого Змія, що від них мені загрозувала небезпека, я ж пам'ятав, як він колись різних способів прибирав, щоб мене занапастити. Але все це минуло, давно минуло. Ніколи більш не буду я допиватися до нестями. Ніколи більш не буду п'яний. Все, чого я прагнув, це трохи жвавості й тепла. Радість життя, та сміх, та невеликий розмах уяви! О, я був паном не тільки над собою, але й над Зеленим Змієм!

XXXI

Але той самий збудник людського організму, коли його регулярно вживати, перестає давати бажані наслідки. Отож я спостеріг, що один коктейль не дає вже мені бажаного піднесення. Від одного коктейлю я був наче мертвий. Не було ні радості, ні піднесення, ні сміху. Потрібно було два чи три коктейлі, щоб досягти бажаного ефекту. Я пив свій перший коктейль о пів до дванадцятої, коли йшов до гамака переглядати ранкову пошту, а другий пив годиною пізніше, саме перед їжею. Я взяв за звичку вставати з гамака на десять хвилин раніше, щоб зручніше було випити уже два коктейлі перед їжею. Це зробилося правилом: три коктейлі протягом годинної перед обідом перерви, що поминалася, коли я кінчав працю за письмовим столом. Так я набув дві найгірші звички п'яниць — пити регулярно і пити на самоті.

Я завжди залюбки випивав, коли траплявся хтось сторонній. Але, коли не було нікого, я пив і сам. І зробив ще один крок наперед. Коли у мене бував гість, що пив помірно, я випивав двічі. Один раз випивав разом з ним, а другий раз сам, так, щоб він не бачив. Я *крав* оцей другий раз, і навіть гірше: я почав призвичаюватись пити сам, коли у мене гостював товариш, з яким я міг би випити вдруге. Та Зелений Змії підказував мені, як поменшити! свою провину. Негаразд було б, виявивши надмірну гостинність, напоїти гостя п'яним. Якщо той гість не звик випивати багато за раз, то, п'ючи зо мною, сп'яніє. Мені тільки лишається — або вкрати другий коктейль, або позбавити себе того піднесення, яке він дає, бо одного коктейлю було мені не досить.

Оповідючи, як розвивалася ота моя звичка випивати, я прошу мати на увазі, що я не дурний і не легкодухий. Коли міряти звичайною людською міркою, то я користуюсь успіхом. Наважуся сказати, що навіть більшим успіхом, аніж звичайна пересічна людина, якій щастить. Успіх мій вимагав великого розуму та дужої волі. Тіло моє — це міцне тіло. Я виживав там, де кволіші мерли, як мухи. А проте довелося мені зазнати всього того, за що я оповідаю. Я — безперечний факт. Моє пияцтво теж факт. Воно не теорія, не вигадка і, як я бачу, воно ще дужче підкреслює силу Зеленого Змія — оту дикість, якій ми ще дозволяємо існувати, мертву установу, яка залишилася ще з давніх дикунських, варварських часів і яка ще й досі стягає тяжкий податок з молодих і сильних і духом прекрасних, з усіх найліпших, яким ми життя даруємо.

Та вернімося назад. Після приємної плавби в басейні та цікавої подорожі верхи, чи то в гори, чи в Місячну Долину, я почував себе таким веселим, таким задоволеним, що хотів стати ще веселішим, ще задоволенішим. І я знав, як це зробити. Один коктейль перед вечерею був ні до чого. Два або три коктейлі — це найменше, що мені потрібно. І я їх випивав. Чому ж мені було б не пити? Від цього за-

гострювалося почуття, що живеш, а я ж так палко кохав життя! Отож пити стало для мене щоденною, неодмінною потребою.

Тоді я почав знаходити причини, щоб випити ще зайвий коктейль. Це могла бути радість, що зібрався гурток приємних гостей; злість на архітектора або злодійкуватого муляра, що будував мені шопу; смерть мого улюбленого коня, який напорівся на огорожу з колючого дроту, або добрі звістки, що прийшли ранковою поштою від моїх видавців. Байдуже, яка була причина, коли в мені зростало бажання. Річ у тім, що я *прагнув* алкоголю. Після двадцяти з лишком років мого знайомства із Зеленим Змієм я ніколи раніше не прагнув алкоголю, тепер почав його прагнути. І моя сила стала моєю слабкістю. Мені треба було два, три, а то й чотири коктейлі, щоб досягти ефекту, для якого звичайній, пересічній людині досить випити один.

Я додержував твердо постанови: ніколи не пити, поки не скінчу своєї щоденної праці, написавши тисячу слів. А коли я її кінчав, коктейль ніби ставив у моєму мозку стінку, відгороджуючи цю частину дня від решти його, присвяченої розвагам. Робота, немов здимівши, випарювалась із моєї свідомості. Я ні разу не згадував про неї до дев'ятої години ранку другого дня, коли знову сідав писати тисячу слів. Це була дуже цінна для мене здібність забуватися. Я зберігав енергію завдяки тому, що алкоголь споруджував оту передільну стіну. Не такий вже страшний Зелений Змій, як його малюють. Він чинить багато доброго людям, от хоч би й мені.

І я робив свою, повну здоров'я, щирості та користі, працю. В ній ніколи не було песимізму. Під час своєї довгої хвороби я навчився жити. Я тепер знав, що ілюзії потрібні, й я звеличував їх. Ще й тепер мої твори чисті, живі, оптимістичні й ваблять до життя. Критики завжди запевняють мене, що надлишок життя так і б'є у мене через край, я сам вірю в ілюзії, про які говорю.

І як я уже відійшов від теми, дозвольте мені поставити запитання, яке я ставив собі десять тисяч разів. Чому я пив? Яка була в цьому потреба? Я був щасливий. Чи пив я тому, по був дуже щасливий? Я був дужий. Чи пив я тому, що був надто дужий? Чи, може, тому, що мав над міру багато життєвої сили? Я не знаю, чому саме. Я не можу відповісти, хоч маю одну гадку, що раз у раз набирає більше певності. Я надто багато років приятелював із Зеленим Змієм. Лівша після довгих вправ може призвичаїтись працювати правою рукою. Може, я, не бувши алкоголіком, став ним через те, що часто вживав напої?

Я був такий щасливий. Видужавши після довгої хвороби, я зазнав кохання жінки. Заробляв тепер усе більше грошей з меншою витратою енергії. Здоров'я так і пашіло з мене, спав, як дитина. Писав я й далі книжки, що мали успіх, а своїх політичних ворогів побивав фактами, що їх життя щодня стверджувало, даючи міцну підвалину моїй позиції. Ні вдень, ні вночі я не знав лиха, відчаю чи жалю. Я весь час був щасливий. Життя моє було, як нескінченна пісня. Мені навіть шкода було кількох годин щасливого сну, бо якби не проспав їх, то мав би ще більше радості. І все ж я пив, Зелений Змій непомітно для мене, підготовляв ґрунт для нової хвороби, до якої тільки сам спричинився.

Що більше пив, то більше мені треба було випити, щоб досягти однакового ефекту. Коли я їздив з Місячної Долини до міста і обідав там десь, одного коктейлю на столі було замало для мене. Він не давав мені бажаного передобіденного піднесення. Тому, ідучи обідати, я, щоб викликати це піднесення, мусив випивати два-три коктейлі, а коли зустрічав приятелів, то й чотири, п'ять, шість, бо вже не важило, скільки саме. Якось я дуже поспішав і не мав часу чекати, поки виготують кілька коктейлів. Блискуча думка спала мені у голову. Я сказав буфетнику виготувати мені подвійний коктейль. З того часу я, коли поспішав, завжди замовляв подвійний коктейль. Це зберігало мені кілька хвилин.

Одним із наслідків цього регулярного важкого пияцтва було почуття пригніченості. Мій мозок так призвичаївся від штучних засобів здобувати жвавість та піднесення, що без них він був наче мертвий. Алкоголь ставав усе більше й більше потрібним, якщо я хотів зустрічатися з людьми та бути бажаним гостем у їхньому товаристві. Я спочатку мусив відчувати це підхльостування батогом, цей вогонь алкоголю, розмах уяви, блиск веселості, лоскіт сміху, дотик та жало сарказму, усмішку на всіх обличчях, — а тоді вже пристати до товариства.

Другий наслідок був той, що Зелений Змій знов почав ставити мені пастку. Він знов почав насилати на мене мою довгу хворобу, спокушаючи знов домагатися істини, знов скинути з неї її запинала й глянути уважно на її обличчя. Але це робилося поволі. Мої думки знов, хоч і дуже повільно, ставали жорстокі.

Часом у мозку мені спалахувала застережлива думка: куди ж заведе мене таке неугавне пияцтво? Але Зелений Змій швидко вгамовував ці запитання. «Ходімо вип'ємо, й я все тобі скажу», відповідав він. Я так і робив. Для прикладу наведу одну подію, про яку Зеленому Змієві ніколи не докучало нагадувати мені.

Зо мною трапився один нещасний випадок, що вимагав досить серйозної операції. Якось уранці, через тиждень після операції, я лежав на ліжку в шпиталі, слабкий та вимучений. Мое завжди засмалене сонцем обличчя стало хворобливо-жовтим, хоч це й мало було помітно, бо заросло воно тепер бородою. Лікар, збираючись уже додому, стояв край ліжка. Він незадоволено поглядав на цигарку, яку я палив.

— А це вам не завадило б кинути, — сказав він, — бо наслідки врешті будуть погані. От гляньте на мене.

Я подивився. Він був приблизно мого віку, широкогрудий, широкоплечий, з блискучими очима і червоним, здоровим обличчям. Найкращий зразок людської породи, що й казати!

— Я теж колись палив, — провадив він. — Цигарки. Але потім кинув. І гляньте, який я.

Він пишався, і мав рацію, бо свідомий був свого здоров'я. А за місяць він помер. Це не був нещасний випадок. З пів десятка різних мікробів із довжелезними вченими назвами напали його й знищили. Ускладнення були надзвичайно дивні й так його мучили, що за кілька днів до смерті крики агонії цього напрочуд здорового чоловіка чути було на всю околицю. Він так і помер, кричачи.

— От бачите, — говорив Зелений Змій. — Він беріг себе. Він навіть облишив палити цигарки. А що він з того має? Гние собі, правда? Мікроби однак можуть доконати. Ніщо його не вберегло. Твій розкішний лікар вжив усіх заходів, а мікроби його доконали. Коли бацила летить, ти не знаєш, куди вона потрапить. Може й в тебе. Бачиш, скільки радощів він змарнував? Невже й ти хочеш змарнувати все, що я тобі даю, щоб колись і до тебе вскочила бацила та уклала тебе в яму? В житті нема справедливості. Це лотерея. Але я кладу брехливу усмішку на обличчя життя і сміюся з фактів. Посміхайся та регочи разом зі мною! Ти не уникнеш кінця, а тому поки що смійся. Життя дуже темне. Та я освітлю його блискучими вогнями для тебе. Це паскудний світ, коли в ньому може траплятися таке, що трапилося з твоїм лікарем. І тільки одне може зарадити: випий другу чарку й забудь усе.

І звичайно, я пив другу чарку, щоб забути все. Я пив другу чарку щоразу, як Зелений Змій нагадував мені за цей випадок. Але пив розважно, обережно. Я стежив, щоб якість питва була найкраща. Я шукав піднесення й забуття, але остерігався, щоб не п'яніти. Треба, до речі, зауважити, що коли людина починає пити обережно та розважно, то це загрозлива ознака, що свідчить, як далеко вона зайшла стежкою Зеленого Змія.

Та я все ж таки додержував своєї постанови не торкатися чарки, поки не напишу геть до останнього мої тисячу

слів. Часом траплялося, що я на якийсь день звільнявся від свого писання.

І тоді, якщо не порушувалася моя постанова, я не зважав на те, що рано починав пити. А люди, які самі ніколи не пили, дивуються, як це пияцтво може зробитися звичкою!

XXXII

Коли *Снарк* розпочав свою довгу подорож від Сан-Франциско, на його борту не було нічого хмільного, або, швидше, ніхто не знав, що воно тут є, бо ми виявили це через кілька місяців. Плавба «в суху» була моєю лукавою витівкою. Я хотів утнути жарту Зеленому Змієві. І це показує, що я все ж таки трохи прислухався до тих застережень, що почали повставати в моїй свідомості. Звичайно, я сам собі затемнював ситуацію та виправдувався перед Зеленим Змієм. Я навіть ставив усе на науковий ґрунт. Я казав, що питиму лише в портах. Під час «сухої» плавби мій організм звільнятиметься від алкоголю, яким він просяк, і коли я дістануся порту, то зможу з більшою насолодою погуляти із Зеленим Змієм. Я гостріше відчуватиму збудження, й воно дасть мені більше піднесення та вогню.

Ми їхали двадцять сім днів із Сан-Франциско до Гонолулу. І з першого ж дня подорожи мене ніколи не турбувала думка про алкоголь. Цим я хочу підкреслити, що я не був від природи алкоголіком. Іноді, під час переїзду, заглядаючи вперед, я передбачав сніданки та обіди на розкішних Гавайських ланаї*. (Я вже був там разів зо два.) Думав, звичайно, й про те, що ми будемо випивати перед їжею. Але

* Веранда. — *Прим. пер.*

спраги я не відчував і не нарікав на довгий переїзд. Просто гадав, що випивка утворить веселу, радісну атмосферу під час обіду та сніданку.

Отож я знову довів, на велику потіху собі, що паную над Зеленим Змієм. Коли хотів — пив, коли не хотів — одмовлявся. І тому я буду й надалі пити, як мені заманеться.

Щось із п'ять місяців пробули ми на різних островах Гаванської групи. На березі я пив. Навіть пив більше, ніж звичайно в Каліфорнії, ще перед мандрівкою. Пересічно, людність Гаванських островів п'є більше, ніж людність помірніших широт. Я зовсім не хочу вигадувати і можу вжити натомість виразу «широт, дальших від екватора». На Гаванських островах клімат лише субтропічний. Чим далі я заглиблювався в тропіки, тим більше зустрічав таких, що п'ють, і тим дужче пив сам.

З Гаваїв ми поплили до Маркільських островів, їхали шістдесят днів. За ці шістдесят днів ми ні разу не побачили ні землі, ні вітрила, ні диму з пароплава. Та на початку цих шістдесяти днів кухар, прибираючи в кухні, зробив знахідку. Аж на дні глибокої скрині знайшов він дванадцять пляшок анжеліки та мускателю. Це попало сюди з ранчо, разом з запасом желе та варення. Пролежавши шість місяців у схові в жаркій кухні, густе солодке вино стало ще кращим.

Я покуштував. Чудово! І після того щодня, о дванадцятій годині, зробивши спостереження та відмітивши місцезнаходження *Снарка*, я випивав пів склянки вина. Це викликало у мене надзвичайне піднесення. Вино сповняло мене веселощами і надавало ще прекраснішого вигляду, і без того прекрасному морю. Щоранку, кінчаючи внизу свою тисячу слів, я помічав, що з нетерплячкою чекаю дванадцятої години.

Не подобалося мені, що доводилося ділитися вином з іншими, та що час переїзду був непевний. Я жалів, що вина лише дванадцять пляшок. І коли його випили, дуже

шкодував, що не пив його сам. Тепер я бажав алкоголю і не терпляче чекав, коли ми прибудемо до Маркізьких островів.

Отож, діставшись Маркізьких островів, я прагнув алкоголю наче справжній п'яниця. На Маркізьких островах було трохи білих людей, багато хворих тубільців, сила-силенна розкішних краєвидів, повно поганого рому, величезна кількість абсенту, але цілком бракувало віскі чи джину. Ром був такий, що від нього облазила шкіра в роті. Я це знаю, бо скуштував його. Проте я завжди міг пристосовуватися і пристосовувався до абсенту. Лихо лише в тому, що я мусив випивати жажливу кількість його, щоб досягти хоч би невеликого ефекту.

Від Маркізьких островів я поїхав з таким запасом абсенту замість баласту, щоб мені вистачило до Таїті, де я запасся американським та шотландським віскі, отож далі вже не було «сухої» плавби поміж портами. Але боюся, що ви не зрозумієте мене як слід. Ми не пиячили, як звичайно розуміють. Ніхто не заточувався та не заплітав ногами, ніхто не губив розуму. Звиклий, досвідчений п'яниця з міцною статурою ніколи не дійде до такого. Він п'є, щоб почувати себе добре, буває тільки трохи напідпитку — та й годі. Він завжди дбає, щоб не перепитися до нудоти, щоб не почувати «похмілля» та й взагалі не перепивається так, щоб почувати себе потім безпорадним та зневаги гідним.

Чого досягає досвідчений, звиклий п'яниця? Він обережно, з розумом п'є стільки, щоб бути напідпитку. І він п'є так цілісінький рік без помітної шкоди. І зараз у Сполучених Штатах є сотні тисяч оцих людей, що п'ють по клубах, готелях, своїх власних домівках, вони хоча ніколи не бувають п'яні, але й рідко бувають тверезими, дарма, що гнівно це заперечуватимуть. Всі вони твердо переконані, так само, як і я, що вони пани становища.

Плаваючи, я пив помірно, але на березі пив більше. Здавалося, в тропіках мені потрібно було більше алкоголю. Це загальне явище: всім відомо, що білі люди на тропіках вжи-

вають більше алкоголю. Білим людям не місце на тропіках. Пігментація їхньої шкіри не захищає їх від пекучо-білого сонячного проміння. Ультрафіолетове випромінювання та інше, невидиме для ока, інтенсивне випромінювання верхнього краю спектра, руйнують їм шкіру саме так, як і X-промені руйнували шкіру експериментаторам, поки вони зрозуміли небезпеку.

У білих людей в тропіках радикально відмінюється вдача. Вони робляться люті й безжалісні. Допускаються жакливіх і жорстоких вчинків, які їм і на думку не спало б зробити у їхньому помірному кліматі. Вони легко стають нервові, вразливі та неморальні. І п'ють так, як ніколи не пили. Пияцтво одна з багатьох форм дегенерації, якій підпадають білі люди, коли на них занадто довго та інтенсивно впливає біле проміння. Збільшене вживання алкоголю у них чисто автоматичне. Тропіки не місце, щоб там довго жити. Білі люди під тропіками немов роковані на швидку смерть, яку ще прискорює тяжке пияцтво. Вони не вдаються в міркування про це. Вони просто руйнують себе.

Я захворів на сонячну хворобу, дарма, що прожив на тропіках лише два роки. Я тяжко пив увесь той час, але саме тут я хочу, щоб мене зрозуміли як слід. Пияцтво не було причиною хвороби і не воно спричинилося до того, що ми перервали нашу мандрівку. Я був дужий, як віл, і чимало місяців змагався із сонячною хворобою, що роз'ятрювала поверхню шкіри та нервову тканину. Увесь час на Нових Гебрідах, на Соломонових островах та поміж смуги коралових атолів, під пекучим тропічним сонцем, страждаючи від малярії, я працював за п'ятьох.

Керувати судном поміж рифів, мілин, проток та неосвітлених берегів коралового моря, — це само по собі робота на доброго чоловіка. На борту тільки я один знав навігацію. Не було нікого, хто міг би перевірити мої виміри, або з ким би я міг порадитись у глупій темряві поміж рифів та мілин, не позначених ні на якій мапі. Я відбував усі вахти.

На борту не було ні одного моряка, якому б я міг довірити вахту. Я справлявся за капітана і за помічника. Бувало я вистоював на вахті двадцять чотири години, прихватком дрімаючи. Потім я лікарював. І дозвольте вам сказати, що лікарської праці на *Снарку* теж було впору на доброго чоловіка. Всі на борту хворіли на малярію на справжню тропічну малярію, від якої людина могла померти за три місяці. Всі на борту страждали від болячок, що роз'ятрювали тіло аж до кістки та від особливої чухачки «нгарі-нгарі», що могла довести людину до сказу. Кухар-японець збожеволів від своїх численних страждань. Один із моїх матросів-полінезійців лежав при смерті, хворий на чорну пропасницю. О, так! Цієї праці вистачило б більш, як на одного чоловіка. Я лікарював і сам давав ліки, виривав зуби та допомагав своїм пацієнтам при таких дрібницях, як отруєння птомаїном.

Далі, я був письменник. Щодня я писав своїх тисячу слів, за винятком днів, коли на мене напосідалася пропасниця, або коли — як це двічі трапилося — лютий ранковий шквал напосідався на *Снарка*. Далі я був мандрівником, який з палкою цікавістю все спостерігав і занотовував у записній книжці. І кінець кінцем, я був господарем та власником судна, що заходило в такі віддалені місця, де відвідувачів було мало, а вагу вони мали велику. Отож я виконував свої соціальні обов'язки: запрошував до себе на борт гостей, та сам ходив на берег на запросини плантаторів, торговців, губернаторів, капітанів військових суден, кучерявих канібальських королів та їхніх прем'єр-міністрів, не завжди досить заможних, щоб одягтися в бавовняну сорочку.

Звичайно, я пив. Пив зі своїми господарями і зі своїми гостями. Пив і сам. Працював я за п'ятьох і гадав, що це дає мені право пити. Алкоголь добре впливає на людину, що над міру працює. Я спостеріг його вплив на своєму маленькому екіпажі. Піднімаючи кітву з глибини сорок морських сажнів, вони вже через півгодини, знесилені, починали

задихатися та тремтіти. Але ром вливав у них свіжу силу. Вони переводили дух, витирали роти і з новою енергією знову бралися тягти. А коли ми накренили *Снарк* і — по шию у воді — поміж нападами малярії лагодили його, я спостеріг, як ром допомагає працювати.

І тут знов ми помічаємо нову грань багатогранного Зеленого Змія. На око він ніби за ніщо дає щось. Де вже не залишилось сили — дає нову силу. Хто зовсім знемігся, набуває снаги. Справді, на якийсь час ніби прибуває сила. Пригадую, як вісім пекельних днів я вантажив угілля на океанський пароплав. І весь той час ми, вантажники, спроможні були працювати тільки тому, що пили віскі і працювали напівп'яні. Але без віскі ми не здатні були б вантажити вугілля.

Ця сила, яку дає Зелений Змій — не фіктивна. Це справжня сила. Вона виходить з того самого джерела як і всяка інша сила. Проте за неї неодмінно доведеться платити і платити з відсотками. Та невже стомлена людина заглядає так далеко вперед? Цьому чудесному піднесенню сили вона приділяє ту вартість, яку воно має для ока. І багато розумової й фізичної перепрацьованих людей, помиляючись, ідуть цією стежкою смерті, якою веде їх Зелений Змій.

XXXIII

Я приїхав до Австралії, щоб лягти там до лікарні, і мав намір, видужавши, далі мандрувати морем. Починаючи з першого дня, я тими довгими тижнями, що лежав у шпиталі, жодного разу не вживав алкоголю. Навіть не думав про нього. Але знав, що знов питиму, тільки-но підведуся на ноги. Та хоч я й зіпнувся на ноги, а не видужав від головніших хвороб. Шкіра моя була ще срібляста. Таємнича

сонячна хвороба, якої австралійські лікарі ніяк не могли збагнути, ще роз'ятрювала та руйнувала мені тканини. Малярія з її тяжкими нападами маячіння в зовсім несподівані моменти валила мене з ніг, примушуючи відмовитись від запрошення об'їхати цілу низку міст та читати там лекції.

Отож я припинив свою мандрівку *Снарком*, щоб переїхати в помірніший клімат. Того ж таки дня, як вийшов із шпиталю, я знов почав пити, ніби це була звичайна справа. За їжею я пив вино, а перед їжею коктейль. Пив і шотландський гайбол, коли траплявся хтось, з ким міг його пити. Я був остільки пан над Зеленим Змієм, що міг і товаришувати з ним, і кинути його, коли мені заманеться, — пан, як завжди.

Через якийсь час, шукаючи холоднішого клімату, я поїхав на крайній південь Тасманії, що під сорок третім градусом південної широти, й опинився в місцевості, де не було чого пити. Дарма, я любісінько перестав пити. І це не було мені тяжко. Я дихав погожим повітрям, їздив верхи та писав свою тисячу слів щодня, якщо тільки вранці не починала мене трусити пропасниця.

Дехто може подумати, — боюся цього, — що попередні роки пияцтва були причиною хвороб; отож, мушу зауважити, що й юнга-японець Наката, який ще й тепер працює в мене, хворів на пропасницю. А Чармейн, окрім пропасниці, захворіла ще й на тропічну неврастенію, яку вилікувала, лише проживши кілька років у холоднішому кліматі. Але ні вона, ні Наката ніколи не пили.

Замилуваний у тропіках, — хоча вони й заподіяли мені стільки лиха, — я спинявся в різних місцях, затримуючи поворот до чудового помірного клімату Каліфорнії. Я писав щодня свою тисячу слів, спинявся або проїздив далі, терпів останні, вже слабії напади малярії, бачив, як сріблястий відтінок шкіри зникає, зруйнована сонцем тканина знов заростає та зростається, — і пив, як тільки може пити здоровий широкоплечий чоловік.

Повернувшись в Місячну Долину на ранчо, я знов почав регулярно пити. Мій програм був такий, щоб уранці не пити, поки не напишу своєї тисячі слів. Написавши, — випити вперше. До полудня випити таку кількість, яка мені потрібна, щоб викликати приємне піднесення. Перед вечерею, я ще раз викликав приємне піднесення. Ніхто не бачив мене п'яним з тої простісінької причини, що я взагалі ніколи не був п'яний. Але двічі на день я був напідпитку. Якби оту кількість алкоголю, що я вживав щодня, дати випити людині незвиклій до цього, вона б з ніг звалилася.

Це була стара пісня. Чим більше я пив, тим більше примушений був пити, щоб досягти якихось наслідків. Але настав час, коли коктейлів було вже не досить. Я не мав часу, щоб пити їх, і не мав місця, де їх зберігати. Віскі впливало на мене дужче. Менша кількість його швидше давала наслідок. Отож до обіду я пив різні хлібні горілки, а надвечір віскі з содою.

Мій сон, — завжди міцний, тепер погіршав. Інколи, прокидаючись вночі, я починав читати й швидко знов засинав. Тепер це вже не помагало. Я читав дві-три години, але спати мені аніяк не хотілося. Та я дізнався, що алкоголь навіває сон. Часом треба було випити двічі, а то й тричі.

Але такий короткий був мій сон, що до ранку організм не встигав перетравити алкоголю. Через те я прокидався з сухим, ніби опеченим ротом, з важкою головою і з легким нервовим тремтінням у шлунку. Справді, я почував себе не добре. Ранками страждав від похмілля, яке звичайно буває після упертого, важкого пияцтва. Чого я потребував — це трошки покропити душу. Отак зрештою Зелений Змій бере гору. Тепер я пив перед сніданком, для апетиту — давня отрута гадючого укусу. Ще взяв я собі за звичку ставити

біля себе на ніч глечик з водою, щоб освіжати обпалену селезінку.

Отож моє тіло ніколи не звільнялося від алкоголю. Без нього я тепер не міг обійтися. Якщо мені доводилося їздити кудись у глухі закутки, я вживав заходів, щоб не залишитися без алкоголю: брав із собою чверть галона віскі або кілька таких четвертин. Колись я дивувався, що інші люди роблять так. Тепер я, не соромлячись, робив це сам. А коли мені траплялося здибатися з хлопцями-друзьями — я кидав об землю всі постанови: пив з ними те, що вони пили, і стільки ж, скільки й вони.

Усього мене пройняло полум'я розкішної алкогольної пожежі. Воно горіло своїм власним жаром і розгоралося все дужче. Не було ні єдиної хвилини, щоб я не прагнув алкоголю. Я уривав свою щоденну роботу — тисячу слів, — коли їх було написано тільки п'ятсот, от тільки випити. Але незабаром почав я випивати й перед початком роботи.

Я дуже добре розумів, як це небезпечно, і зробив нову постанову: не питиму ані-ні, поки не зроблю своєї роботи. Та повстало нове чортове ускладнення: я не міг працювати, не випивши. Неодмінно мусив випити, щоб вистачило снаги. Тоді я почав змагатися. Але спрага була така непереможна, що цілком опанувала мене. Я сидів біля столу з пером у руці, але не міг із себе вичавити й одного слова. Мозок не міг зосередитися на думках найпростіших, бо його посідала єдина думка, що в кременці, у другому кутку кімнати, чекає на мене Зелений Змій. Тоді з розпачу я поступався й випивав. Мені зразу легшало, й я писав свою тисячу слів.

У своєму міському домі, в Окленді, я вичерпав запаси алкоголю й навмисне не купував більше. Але з цього було мало користі, бо, на лихо, у кременці з напоями залишилась полицка пива. Даремно я намагався писати. Пиво таке слабе, як вода, та й не люблю я пива, але я тільки й міг думати про пиво, що на долішній полиці. Поки я не випивав пінти пива, слова мені не йшли, і чимало пінт доводилося випи-

вати, потім напишу оту тисячу слів. Поганої тільки було, що після пива пекло мене. Та даремна, що так, я швидко спорожнив усю полицку.

Креденець був тепер порожній. Я не поповнював його. З справжнім героїчним зусиллям, я нарешті примусив себе писати щоденну тисячу слів не під батогом Зеленого Змія. І весь той час, що писав, я прагнув алкоголю. І лише кінчав ранкову роботу, як виходив з дому й ішов до міста, щось випити. Милостивий боже! Коли Зелений Змій міг так опанувати мене, не алкоголіка, то як мусять страждати справжні алкоголіки, змагаючись з вимогою свого організму? Проте є люди, які оточують їх, не співчують, не розуміють і глузують, зневажаючи їх.

XXXV

Та треба було й розплачуватися. Зелений Змій почав стягати данину — не так з тіла, як з духа. Давня, затяжна хвороба, хвороба інтелекту, поновилася знову. Давно поховані примари, підвели знов голови. Але тепер вони були інші та жахливіші. Старі інтелектуальні примари поховала здорова нормальна логіка. Але тепер їх розбудила Біла Логіка Зеленого Змія, а Зелений Змій ніколи не прожене тих примар, що сам викликав. Захворівши на песимізм, до якого спричинилося пияцтво, людина мусить пити ще більше, щоб знайти забуття, якого Зелений Змій їй обіцяє, та ніколи не дає.

Як змалювати цю Білу Логіку тому, хто ніколи не знав її! Може, спочатку тільки спробувати, чи взагалі це можливе. Візьмімо, для прикладу, Країну Гашишу, безмежну часом і просторінню. Колись я зробив дві незабутні мандрівки в цю далеку країну. Те, що я бачив там, вирізьбилось у мене

в пам'яті виразно з усіма подробицями. Але людям, які ніколи не мандрували туди, я марно намагався хоч почасти словами змалювати її.

Я вжив усіх гіпербол та метафор, щоб з'ясувати їм, що можна пережити цілі віки та перетерпіти безодні невимовної муки атонії й жаху в кожному інтервалі поміж двома нотами прудкої жити, яку швидко грають, на фортеп'яно. Я говорив цілу годину, намагаючись змалювати хоч одну відміну Країни Гашишу, і, кінець кінцем, не зміг сказати нічого, не спромігшись словами віддати оту безодню безмежного жаху та чар, я певен, що я не дав їм аніякого уявлення про Країну Гашишу.

А дайте мені поговорити з кимсь іншим, хто сам мандрував у цю зачаровану країну — і він одразу зрозуміє мене. Одна фраза, одне слово миттю викличуть у його уяві те, чого цілі години пояснень не могли викликати в уяві тих, хто не подорожував туди. Те саме скажу й про царство Зеленого Змія, де царює Біла Логіка. Тим, хто не мандрував туди, оповідання мандрівників мусять здатися незрозумілими та фантастичними. Найкраще, що я можу зробити, це тільки попросити тих, що не подорожували, йняти віри моему оповіданню.

Є фатальні інтуїції правди, що криються в алкоголі. Пилип тверезий свідчить за Пилипа п'яного в цій справі. Та правда не вся однакова — є правдивіша та й є брехливіша. Для життя, що хоче реалізувати себе, найбільшу вартість має ця остання правда. О, мій читачу, що ніколи не мандрував туди, ти бачиш, яке божевільне блюзнірське царство я намагаюся змалювати тобі мовою племені Зеленого Змія.

Ця мова чужа твоєму племені, всі люди якого розважливо уникають шляхів, що провадять до смерті: вони йдуть тільки шляхами, які ведуть до життя. Є шляхи і шляхи, так само, як є правда і правда. Та майте терпець. Може оті теревені, які я плету, і дадуть вам змогу на мить побачити далекий, туманний простір інших країн і племен.

Алкоголь каже правду, але правда його ненормальна. Що нормальне, те й здорове, а здорове прагне до життя. Нормальна правда цілком інша. Вона, так би мовити, нижча якимось. Візьмімо, наприклад, бендюжного коня. Усе своє життя, від першого до останнього дня, він, цей бендюжний кінь, якимось, у незбагнений для нас спосіб, мусить думати, що життя гарне; що тяжка праця в збруї гарна; що смерть, якої він сліпо, інстинктивно боїться — страшний велетень; що життя вартне, благословенне; що під кінець, коли його життєва сила почне пригасати, його вже не штовхатимуть, не битимуть і краще піклуватимуться про його здоров'я; що старість його буде пристойна, навіть цінна, що його шануватимуть; проте, на старості він буде лише сухоребре опудало, запряжене у візок гендляря, що спотикатиметься на кожному кроці й від кожного удару і так, спотикаючись, запаморочений шляхом неблаганного рабства й повільного згасання, дійде він свого кінця, коли його поділять на частки (його ніжне м'ясо, його рожеві пружисті кістки, його соки та ферменти, все те, що сприймало вражіння життєві), і піде він по пташарнях, по чинбарнях, по наручниках та по фабриках штучного угноєння. І так, спотикаючись усе своє життя, поки не спіткнеться востаннє, цей бендюжний кінь мусить коритися приписам нижчої правди, що є правдою життєвою та дає змогу життя перетерпіти.

Цей бендюжний кінь, як і всі інші коні, як і всі інші тварини, включаючи сюди й людину, засліплений життям, почуття його притуплені. Він хоче жити, байдуже, за яку ціну. Гра життєва йому до вподоби, дарма, що все життя страждання, і дарма, що гра кінчається програшем. Це є правда, що потрібна не для всесвіту, а для тих живих істот, які живуть у ньому, щоб могли вони перетерпіти той короткий час, перед тим, як перейдуть у небуття. Ця правда — байдуже, хоч би яка вона брехлива, — здорова та нормальна правда, раціональна правда, в яку все живе мусить вірити, щоб жити.

Людині, єдиній поміж тварин, дано жахливий привілей мислити. Лише людина може збагнути своїм розумом облудливу зовнішність речей та дивитися просто на всесвіт, камінно-байдужний до людини та її мрій. Вона може все збагнути, та це не добре для неї. Щоб жити, жити повним життям, щоб відчувати смак до життя та радість його, себто бути такою, якою її створено, людині краще, коли вона засліплена життям, та коли почуття її приглушені. Те, що добре, те й правдиве. І в цю правду, хоч може й нижчого ґатунку, людина мусить вірити і керуватися нею у своїх вчинках, з непорушною певністю, що це абсолютна правда, і іншої правди не може бути. Це добре, коли людина вважає за повновартну цінність омани свого почуття та пастки, які на неї ставить тіло, і в імлі своїх почувань ганяє за принадами та марою жаги. Це добре, коли вона не помічає ні марноти, ні примарності цього і не лякається власного хижацтва та власної пристрасті.

Людина так і чинить. Безліч людей, тільки зиркнувши на ту іншу, правдивішу правду, обминули її. Безліч людей пройшли через довгу хворобу і живуть, намагаючись не згадувати її до кінця свого віку. Вони живуть. Вони зрозуміли життя й узяли його таким, як воно є. І вони мають рацію.

Але приходять Зелений Змій і кладе своє прокляття на людину, яка має уяву, що до нестями любить життя і прагне жити. Зелений Змій посилає свою Білу Логіку, свою сріблясто-білу вістовницю найвищої правди, антитезу життя, жорстоку й похмуру, як міжзоряна просторінь, нерухому й замерзлу як абсолютний нуль, блискучу від морозу незаперечної логіки та незабутніх фактів. Зелений Змій не дозволяє мрійникові мріяти, а живому жити. Він руйнує народження і смерть і туманом розвіює парадокс буття, поки жертва його не заволає, як у «Місті Жахливої Ночі»: «Життя наше облуда, а смерть безодня чорна!» І ноги того, що став жертвою жахливої приязні Зеленого Змія, ступають на стежку смерті.

Та вернімося до моїх особистих переживань та впливу, який зробила на мене тоді Біла Логіка Зеленого Змія. У моєму улюбленому ранчо, в Місячній Долині, коли мозок мій просяк алкоголем, якого я вживав чимало місяців, мене поїняла світова скорбота — одвічна спадщина людини. Марно питав я себе, чого я журюся. Вночі мені тепло, покрівля наді мною не тече. Я маю спроможність задовольнити всі примхи, апетиту. Всі витвори комфорту мені досяжні. Тіло моє здорове. Добра стара машина з м'яса працює справно. Ні мозок, ні м'язи не спрацьовані. Я маю землю, гроші, силу, визнання світу, свідомість, що і я вклав частку добра на користь інших, кохану дружину, дітей, яких люблю, як самого себе. Я робив і роблю все те, що належить робити доброму громадянинуві. Я звів будинки, багато будинків, і зорав багато сотень акрів землі. І хіба я не насадив сотні й тисяч дерев? Усюди, з кожного вікна мого будинку, я далеко, — скільки око сягає, — бачу дерева, які я насадив; рівні та стрункі, вони тягнуться вгору до сонця.

Моє життя було справді щасливе. Таке щастя не випадає і сотні людей на мільйон. Але, попри таке багатство, я сумую. Сумую тому, що зі мною Зелений Змій. Він зі мною, бо я народився в часи, які колись назвуть темними віками, — віками, що були напередодні розумної цивілізації. Зелений Змій зі мною, бо в нерозумну пору мого юнацтва він був такий досяжний. Він кликав та вабив мене на кожному ріжку вулиці, та на кожному кварталі поміж ріжками. Часи псевдоцивілізації, в які я народився, дозволяли всюди вільний продаж отрути для душі. Система життя була так організована, що мене та мільйони інших спокушали, тягли й затидали туди, де отруювали душу.

Спробуйте відчутти та збагнути разом зі мною один настрої із міриадів журливих настроїв, що їх насилає на людину Зелений Змій. Я виїжджаю верхи з мого розкішного ранчо. Сиджу я на доброму коні. Повітря п'янить. Виноградники на хвилястих схилах пагорків зачервоніли осіннім полум'ям. Через Сономські гори скрадаються пасма морського туману. Надвечірнє сонце тане в сонному небі. Я маю все, щоб радіти. Я живий, повний мрій та таємниць. Весь — сонце, повітря й блиск, весь повний руху й життя. Я рухаюсь, я керую своїми рухами та рухами живої істоти, на якій сиджу верхи. Почуваю всю пишноту буття і гордість натхнення та пристрасті. У мене десятки тисяч величних замірів. Я цар у царстві думок і топчу ногами покірну землю...

Але... сумними очима споглядаю всі ці чари та красу навколо мене і сумно думаю, яка я жалюгідна комаха у цьому світі, що так довго існував без мене, що існуватиме й далі, коли мене вже не буде. Я згадую усіх тих людей, які надривали собі спину та серце біля цієї упертої землі, яка тепер належить мені. Коли тільки щось нетлінне може належати тлінному! Ці люди пішли в небуття. Я теж туди піду. Ці люди працювали, розчищали землю, садили. Вони, даючи перепочити своїм натрудженим рукам, дивилися стомленими очима на ці самі сходи й заходи сонця, на ці самі пишні осінні шати винограду і на пасма туману між гір. І вони зникли. Я знаю, що настане той день, може й швидко, коли зникну і я.

Зникну! Я й тепер зникаю. В щелепах у мене штучний виріб дантистів, що замінює частинки мене, які вже зникли. Ніколи вже не буде у мене таких пальців, як були за моїх молодих часів. Давні численні бійки непоправно зіпсували їх. Ударивши кулаком по голові чоловіка, ім'я якого я давно забув, я доконав на завжди одного великого пальця. Другого пальця я теж пошкодив у худий живіт спортсмена відійшов у минуле. Суглоби ніг, що колись так служили мені, зовсім не такі, як раніш. Дикими днями та ночами праці

і гульті, я напружував, розривав та ламав їх. Ніколи знов не зможу я, гойдаючись високо в повітрі, — що аж обертом іде голова, — звиряти своє життя на снасть, у яку вчепилась рука в бурхливій темряві шторму. Ніколи вже не зможу бігти поруч із запряжкою собак безкраім Північним Шляхом.

Я знаю, що в моєму тілі, яке почало розпадатися з часу мого народження, ношу кістяк. І знаю, що під корою м'яса, яке зветься моїм обличчям, я маю кощаву, безносу личину смерті. Але все це не лякає мене. Боятися, значить бути здоровим. Страх смерті викликає бажання жити. Та прокляття Білої Логіки в тому, що вона не викликає жаху. Світова хвороба Білої Логіки дає змогу весело посміхатися в обличчя Безносої та глузувати з усіх фантазмагорій життя.

Їдучи верхи, я дивлюся навколо себе і на кожному кроці бачу немилосердну, безмежну руїну природного підбору. Біла Логіка розгортає давно закриті книжки і доводить параграфами та розділом з них, що краса та чари, які я споглядаю, не більше як порох і марнота. Навколо мене все дзижчить та гуде. І я знаю, що це рої живої комашні, що лише мить пищатимуть свою тоненьку скаргу, сповняючи нею повітря.

Я вертаюся до ранчо. Вітає присмерк, і хижакі виходять на лови. Я стежу за жалюгідною грою, де життя споживає життя. Тут нема моралі. Тільки у людини є мораль, і вона сама утворила її — кодекс моралі, цієї нижчої правди, що охороняє життя. І все це я знав раніш у сумні дні моєї довгої хвороби. То була найвища правда, яку я постарався забути. Ця правда була така поважна, що я не намірився поважно до неї підійти, а грався з нею обережно, о, так обережно, ніби це були вартові пси, що спали біля дверей свідомості, і я дбав, щоб їх не розбудити. Я не чіпав їх: хай собі лежать! Я був вельми розумний, вельми обережний, щоб їх будити. Але тепер Біла Логіка, хіть-нехіть розбудила їх. Бо Біла Логіка відважніша, — вона не боїться почвар земного сну.

— Хай вчені всіх напрямів засуджують мене, — шепоче мені Біла Логіка, коли я їду. — Але що з того? Я — правда. І ти це знаєш. Ти не можеш змагатися зі мною. Вони кажуть, я веду до смерті. Що з того? Це правда. Життя бреше, аби жити. Жити — це без кінця брехати. Життя — божевільний танок у царстві руху, де всі явища течуть у могутніх потоках припливів і відпливів, прикуті до коліс місяців, що світять десь поза нашим обрієм. Ці явища марні. Життя — країна примар, де все відмінюється, переливається, проходить одне крізь одне, переміщується, завжди хвилюється, блякне й зникає, щоб знов явитися у новому, інакшому вигляді. Ти теж таке явище, що складається з безлічі відмін у минулому. Всі явища — тільки міражі. Ти знаєш міражі бажання. Ці міражі — неувяні, незчисленні скупчення явищ, що комашаться в тобі і навколо тебе, утворюючи тебе з минулого; колись вони зметуть тебе і перетворять на інші, неувяні, незчисленні скупчення явищ, щоб заселити в майбутньому країну примар. Життя мінливе і бистроплинне. Ти теж мінливий. Пройшовши крізь усі відміни, що були перед тобою і що склали частки твоєї істоти, ти постав, белькочучи, з еволюційного мулу і, белькочучи, пролинеш далі, розливаючись та розпускаючись у безлічі нових відмін, що будуть після тебе.

Звичайно, все це безперечне, і, їдучи в вечірніх примарках, я глузливо посміхаюся Великому Фетишу, як Конт назвав світ. І згадую вислів іншого песиміста: «Все є скороминуще. Ті, хто народились, мусять умерти, а ті, хто вмерли, радіють спокою».

Але тут із темряви виходить той, хто не прагне цього спокою. Це робітник на ранчо, старий емігрант-італієць. Він поштиво скидає переді мною капелюха, бо я й справді господар його життя. Я йому і їжа, і притулок, і існування. Він працював, наче тварина, весь свій вік і жив у гірших умовах, ніж мої коні, що живуть в м'яко застеленій соломною стайні. Він знівечений тяжкою працею. Плечі йому криві,

одне вище від другого; ідучи він заплітає ногами. Руки його випрацьовані, вузлуваті, наче пазурі, огидно-жахливі. Як фантом він досить мізерний зразок. Його мозок тупий, як тіло його бридке.

— Він такий тупий, що навіть не знає, що він лише омана, — глузує Біла Логіка. — Його почуття задурманені. Він невільник життєвої брехні. Мозок йому переповнений всілякими мудруваннями та забобонами. Він вірить у того-світнє життя. Він наслухався байок усяких пророків, які дали йому мильну бульбу пишного раю. Він відчуває невиразний зв'язок між собою та всім фантастичним і нереальним. Він бачить блідий образ самого себе, як він літає десь, поміж днями і ночами, у міжзоряній простороні. Без найменшої тіни сумніву, він твердо вірить, що світ створено саме для нього і що доля його жити вічно у нематеріальному і надпочуттєвому царстві, яке він та до нього подібні створили з міражу та омани.

— Але ти той, хто прочитав стільки книжок і користуєшся моїм жахливим довір'ям — ти знаєш його, що він є брат тобі та порохові, космічний жарт, хімічна витівка, одягнений звір, що піднісся вище решти лютих звірів лише тому, що в нього на руці великий палець випадково мав щасливу для нього властивість, легко відгинатись у проти-лежний бік від інших. Він також брат горилі та шимпанзе. Б'є себе в груди, коли лютує, гарчить і тремтить у каталептичній оскраженісті. Йому відомі жахливі атавістичні пориви, і весь він складений з різноманітних шматків забутих інстинктів безодні.

— Але думає, що він безсмертний — слабо заперечую я. — Чи ж не дивно, що такий йолоп може засідлати час та блукати ланами вічності?

— Що ж, — оповідає Біла Логіка. — Чи не хочеш ти тоді закрити книжки і помінятися місцями з цією істотою, яка складається тільки з апетиту та бажань, цією маріонеткою шлунку та хтивості?

— Бути дурним, це бути щасливим, — кажу я.

— Тоді твій ідеал щастя такий, як у драглистих організмів, що, плавають у стоячій теплуватій, затемненій воді, так?

О, жертва не може змагатися із Зеленим Змієм!

— Лишається лише один крок до блаженного небуття буддійської Нірвани, — додає Біла Логіка. — О, ми вже й дома. Випий та не журися. Ми знаємо, ми свідомі, — ти і я, — що все дурниця й фарс.

І в моїй робочій кімнаті зі стінами, застановленими книжками, в цьому мавзолеї людської думки, я випиваю шклянку, випиваю другу. Я випускаю собак, що спали в закутках мого мозку та жону їх через мур закону та забобонів, хитрими лабіринтами віри й марновірства.

— Пий, — каже Біла Логіка. — Греки вірили, що боги дали їм вино на те, щоб вони могли забути нікчемність існування. А згадай, що казав Гейне.

Я добре пам'ятаю слова цього натхненного єврея: — «Все відлітає з останнім подихом: радість, кохання, лихо, макарони, театр, липи, малиновий сік, людська протекція, плитки, гавкотня собак, шампан».

— Твій яскравий білий світ — хвороба, — кажу я Білій Логіці. — Ти брешеш.

— Бо кажу надто жорстоку правду, — злісно сміється вона.

— На жаль, це так. Таке вже покручене життя, сумно визнаю я.

— О, Ліу-Лінг був розумніший від тебе, — глузує Біла Логіка. — Ти пам'ятаєш його?

Я потакую головою. Ліу-Лінг, гіркий п'яниця, один із гурту поетів-п'яниць, які звали себе «Семеро мудреців бамбукового гаю» та жили в Китаї багато років тому.

— Це той самий Ліу-Лінг, — підказує Біла Логіка, — який сказав, що п'яного усі в світі справи обходять не більше, як водорості у річці. Добре! Випий ще віскі, і хай всі турботи стануть для тебе водоростями у річці!

І поки я, наливши, сьорбаю віскі, я згадую другого китайського філософа Чуанґа-Тзи, який за чотири віки до Христа, викликав на герць країну мрій, сказавши: — Як можу я знати, чи не шкодують мертві, що раніш чіплялись за життя. Той, хто снить про бенкети, прокидається для плачу й жалю. Той, кому снилися плач та жаль, прокидається, щоб узяти участь у полюванні. Поки вони снили, вони не знали, що снять. Дехто навіть намагається розгадати цей самий сон, поки спить, і, тільки прокинувшись, бачить, що спав... Дурні думають, що вони зараз не сплять і тішаться думкою, ніби вони справді принци або селяни. Конфуцій і ти — ви обидва сон, і навіть я, що кажу ці слова, я — теж сон.

— Якось я, Чуанґ-Тзи, бачив уві сні, ніби я метелик і пурхаю то туди, то сюди, ніби справжній метелик. Я мав свідомість метелика і зовсім не був свідомий своєї людської індивідуальності. Раптом я прокинувся і відчув себе таким, як я є. Тепер я не знаю, чи я людина, і мені снилося, що Я метелик, а чи я метелик, і мені сниться, що я людина.

XXXVII

— Ходімо, — каже Біла Логіка, — забудемо цих азіатських мрійників давніх часів. Налий собі шклянку, і давай переглянемо пергаменти мрійників учорашнього дня, які мріяли свої мрії на твоїх власних розкішних пагорках.

Я уважно передивляюся список власників винограднику Токай на ранчо Петалума. Це довгий сумний список, починаючи з Мануеля Мічельторено, свого часу мекіканського губернатора, головного командувача та інспектора департаменту Каліфорнія, що передав десять квадратних

ліг** украденої в індіців землі, полковнику дону Маріано Гвадалупе Вальехо за його послуги країні та за гроші, які він десять років виплачував своїм солдатам.

Враз цей запліснявілий список людей, що зажерливо привласнили собі землю, набуває жахливого вигляду бойовища, жвавого змагання з порохом. Тут і передачі за довіреністю, закладні, уступочні записи, передачі, присуди, відмовлення за пропуском терміну, оповістки на арешт майна, запродажні, оподаткування, прохання за призначення адміністрації та декрети про розподіл майна.

Наче якась вічно непереможна почвара ця непокірна земля, що спить у погожу годину індіанського літа, переживши всіх тих людей, що борознили її поверхню, а тепер одійшли в темряву небуття.

Хто був цей Джеймз Кінг з Вільяма, з таким чудним ім'ям. Старожитці Місячної Долини не знають його. Лише шістдесят років тому він позичив Маріано Г. Вальехо вісімнадцять тисяч доларів під заклад земель (туди входив і виноградник Токай). Звідки прийшов Пітер О'Конор і куди він зник, записавши своє ім'я на лісову місцину, що потім стала виноградником? Ось з'являється Луїс Ксомортаній, ім'я цілком придатне, щоб чаклувати та робити замовлення. Він держиться на кількох сторінках книги записів цієї терплячої землі.

Далі йдуть давні американські родини, які, знемагаючи на спрагу, перешли Велику Американську Пустелю, переїхали мулами Істм, об'їхали під вітрилом навколо Горна, щоб вписати короткі та забуті наймення там, де в непам'ять пішли десять тисяч генерацій диких індіців, — такі ймення, як Галек, Гастингс, Овет, Тейт, Денман Трейсі, Грімвуд, Карлтон, Темпл. Цих наймень тепер уже нема в Місячній Долині.

* Ліга — три географічних милі. — Прим. пер.

Наймення починають з'являтися частіше та рясніше. Вони сиплються зі сторінки на сторінку й несподівано зникають. Але непереможна земля все лишається, щоб і інші надряпали тут своє ім'я. З'являються наймення людей, про яких я невиразно щось чув, але яких ніколи не бачив. Колер та Фролінг, що збудували величезну каміну винодавлю на винограднику Токай, але збудували її на пагорку, й інші винороби відмовились тягти туди свій виноград. Отож Колер і Фролінг загубили землю. Землетрус 1906 року зруйнував винодавлю, і тепер я живу на її руїнах.

Ля Мот — він обробляв землю, садив виноград та овочевий сад, розводив на продаж рибу, звів розкішний будинок, про який ішла слава в ті дні, але земля і його перемогла — і він зник. Урешті з'являється й моє ім'я. На місці, де були його виноградники та його овочеві сади, його пишний будинок, його рибні сажалки, я надряпав своє ім'я, насадивши пів сотні тисяч евкалиптів.

Купер та Грінло залишили на Пагористому Ранчо двох своїх мерців «Маленьку Ділі» та «Маленького Дейвіда», що покояться й по сьогодні в чотирикутній огорожі, зробленій з обтесаних руками кілків. Купер та Грінло свого часу розчистили й викорчували праліс під три ниви в сорок акрів. Тепер я засіяв ці три ниви Канадійським горохом, а навесні його зорють під зелене угноєння.

Гаска — невиразна легендарна постать давньої генерації: він подався на гору та розчистив шість акрів від хмизу в маленькій долині, що зветься його ім'ям. Він обробляв землю, звів будинок, змурував кам'яний мур та насадив яблунь. Але тепер навіть не можна знайти того місця, де був його будинок, а місце, де стояв камінний мур, можна лише відзначити, дивлячись на загальний вигляд місцевості. Я поновив цю боротьбу, розвівши ангорських кіз, щоб вони об'їдали чагарник, що буйно розрісся біля Гаскових яблунь та почав глушити їх. Отож і я шкрябаю землю з усією скороминущою дбайливістю та записую своє ім'я до

книги документів, поки ще я не зник, а сторінки не вкрилися плісенню.

— Мрійники та примари, — сміється Біла Логіка.

— Але ж їхні змагання не були зовсім марні, — зауважую я.

— Вони базувались на ілюзіях і вони брехня.

— Життєва брехня, — відповідаю я.

— Але прошу, що таке життєва брехня і просто брехня? — з викликом запитує Біла Логіка. — Тепер налий собі шклянку, і давай переглянемо оцих життєвих брехунів на твоїх книжкових полицях. Давай покопаємося трохи у Вільямі Джеймсі.

— Це здорова людина, — кажу я. — Ми не можемо сподіватися від нього філософського каменя, але найменше кілька здорових, ґрунтовних думок, якими можна керуватися.

— Раціоналіст, який перекутився в сентименталіста, — глузує Біла Логіка. — Після всіх своїх мудрувань він ще чіпляється за почуття безсмертя. В перегінному кубі надії він перетворює факти у формули віри. Найдозріліші овочі розуму він намагається позбавити глузду. З найвищих верхівель розуму Джеймс вчить, що треба перестати мислити, а вірити в те, що все добре і все буде гаразд. Який це старезний акробатичний спосіб метафізиків — одкидати геть усякий розум, щоб уникнути песимізму, який послідовно виникає в наслідок жорстокої, чесної роботи розуму.

Чи оце твоє тіло — ти сам? Або, може, воно щось чуже, що належить тобі? Бо що таке твоє тіло. Машина, що перетворює стимул на реакцію. Стимул і реакція лишаються в пам'яті. З них утворюється досвід. Тоді ти у своїй свідомості складаєшся з оцих досвідів. Те, що ти думав у цю хвилину — в цю хвилину й становить твою істоту. Твоє «я» одночасно суб'єкт і об'єкт. Воно стверджує речі і само стверджується ними. Мислитель — є думка, знаючий — є знання, посідач — та річ, яку він посідає.

Людина, — як ти добре знаєш, — це відміна різних ставнів свідомості, течія скороминущих думок, де кожна думка є самостійне «я», міриади думок — міриади «я», вічне утворення, що ніколи не переходить в буття, блудні вогні, які запалюють примари в царстві примар. Але людина не хоче з цим погодитись. Не хоче погодитись, що й вона колись зникне. Вона не хоче зникати. Вона хоче жити знов, навіть після того, як помре.

Вона перемішує атоми й промені світла, найвіддаленіші туманні плями, краплі води, проблiski чуття, легенький рух слизу, світовий обшир та змішує все це з перлинами віри, коханням жінки, уявною величчю, лякливими здогадами та бундючною зарозумілістю — і з усього цього створює собі безсмертя, щоб злякати небеса та збити з пантелику безмежні світові простори. Вона бабрається у своїй купі гною і, наче дитина, яка заблудилася в темряві поміж домовиків, волає до богів, що вона їхній менший брат, в'язень у живому тілі, якому судилося бути таким же вільним, як і вони — монументи еготизму, утворені епіфеноменами. Мрії та шумовиння мрій, які зникають, коли зникає той, хто мріяв, і яких уже не буде, коли не буде і його.

Нема нічого нового у цій життєвій брехні людей, якою вони обманюють самих себе, мимрячи та бурмочучи її, наче чаклуни свої замовляння проти демонів Ночі. Чаклуни, лікарі та знахарі були батьками метафізики. Ніч та смерть Безноса були людоджерами, що чигали на людей на шляху життя й світла. А метафізікам треба було перемогти їх, хоч би й брехнею. Їх вражав залізний закон Екклезіаста, що, людина вмирає так само, як і тварина в полі, і гниють вони однаково. Їхня віра була їхньою системою, релігія — цілющим знадобом, філософія — лукавою витівкою, і вони наполовину вірили, що зможуть усім цим перехитрувати Ніч та Смерть.

Болотяні вогні, туман містицизму, психічні гармонії, оргії душі, плач серед тіней, чари гностицизму, затемнення та

заплутування словами, хисткий суб'єктивізм, намацування та шукання, онтологічні фантазії, психічні галюцинації — ось він той матеріал, ті примари надії, що заповнюють твої книжкові полиці. Подивись на них, на ці сумні тіні, сумних божевільних людей та палких бунтівників — твоїх Шопенгауерів, Стріндбергів, Толстих та Ніцше!

Але твоя шклянка порожня! Налий її та забудь усе!

Я скоряюся, бо мій мозок тепер повний химер алкогольних, і, п'ючи за всіх сумних мислителів на моїх полицях, я цитую Річарда Гові:

Життя й любов закон незламний світу;

— Як день і темряву, — дарує нам.

Втішайся ними, поки служать літа:

Помреш — підеш на страву гробакам.

— Я переконаю тебе до краю, — кричить Біла Логіка.

— Ні, — відповідаю я, тоді як сам близький уже до божевілля. — Я знаю себе й не боюся. Під своєю личиною гедонізму ти й є сама Безноса, і твій шлях веде до ночі. Гедонізм нічого не вартий. Він теж брехня, в кращому випадку компроміс, яким себе маскує боягуз.

— Тепер я переконаю тебе! — уриває мені мову Біла Логіка.

Якщо нема до щастя вороття,

То враз урвати можеш ти життя,

Бо смерть — то непробудний сон...

Я, сміючись, кидаю свій виклик, бо тепер я знаю, що з-поміж усіх брехунів — Біла Логіка бреше найбільше, нашіптуючи мені ці думки про смерть. Вона сама дала мені нагоду викрити її. Її власна зброя обернулася проти неї самої. Її власні химери відживили давні ілюзії, воскресили та примусили знову бриніти давні голоси моїх молодощів: вони знов мені кажуть, що у мене ще є можливості та снага, а життя та книжки торочили мені, що вони не існують.

Коли дзвонить обідній гонг — моя шклянка знову порожня. Глузуючи з Білої Логіки, я приєднуюсь до моїх гостей біля столу і з удаваною серйозністю беру участь у дискусії про нові журнали та про всі дурниці, що діються в світі, прикриваючи глум та зневагу в суперечці жартами та парадоксами. Але коли ця моя примха перемінюється, з легкістю і з насолодою поминаю збивати їх з пантелику, граючись респектабельними та полохливими буржуазними фетишами, сміючись та влучаючи епіграмами в мінливих богів-примар та в розпусту і божевілля мудрості.

Блазнем треба бути! Блазнем! А як хто хоче бути філософом — хай буде Аристофаном. Але ніхто біля столу не думає, що я п'яний. Я тільки в пустотливому настрої, оце й усе. Я стомився працювати думкою і, коли обід закінчено, починаю жартувати вже не на словах, а на ділі й садовлю всіх грати в різні гри, до яких ми й беремося в буколічному захваті.

І коли минає вечір, то, сказавши «на добраніч», я вертаюся до своєї заставленої книжками кімнати, щоб укластися спати; тоді я сам-на-сам з непереможною Білою Логікою, що ніколи не кидає мене. І поки мене змагає п'яний сон, я чую плач людності, як чув його колись Гері Кемп:

Вночі я чув, як молодість ридала:
— Нема вже того радісного шалу,
І вже не чути зоряних пісень,
Бо ранок вже міняється на день.
Не може він на мить свій льот спинити:
Тремтінням всесвіт мусить він залити.
Недовгий час цвіте моя краса,
Моя веселка мерхе і згаса,
У небі барвами востаннє грає...
Я молодість, бо я вмираю!..

XXXVIII

Все це малює вам, як я з Білою Логікою блукав у присмерках душі моєї. Я з усієї сили намагався дати читачеві нагоду хоч на мить зазирнути в таємний куток, де живе Зелений Змій.

І читач мусить пригадати, що цей настрої, про який він читав оцих чверть години, є лише один з тієї сили-силенної настроїв, які створює Зелений Змій, і що низка таких настроїв може тривати цілими днями, протягом тижнів і місяців.

Мої алкогольні спогади наближаються до кінця. Я можу сказати, — як це може сказати й всякий дужий, широкогрудий п'яниця, — що коли я й по сей день живу на землі, то завдячую це моему нічим незаслуженому щастю — широким плечам, грудям та міцній статури. Я насмільюсь сказати, що в період від п'ятнадцяти до сімнадцяти років невеликий відсоток юнаків міг би вижити після такого тяжкого, безпробудного пияцтва, і невеликий відсоток дорослих людей, вживаючи стільки алкоголю, як я його вживав, міг би дожити до мого віку, щоб написати це оповідання. Я вижив не завдяки особистим своїм чеснотам, а лише тому, що не був від природи алкогольіком та мав такий організм, що уперто не піддавався руйнівній роботі Зеленого Змія. Вживши сам, я спостерігав, як інші, не такі щасливі, падали мертві на цьому довгому, сумному шляху.

Це було моє непереможне, абсолютне щастя, добра доля, випадок, — назвіть це, як хочете, — що я пройшов крізь полум'я Зеленого Змія і не згорів. Моє життя, моя кар'єра, моя життєрадісність не були зруйновані. Вони спалилися трохи, це так. Наче передові звитяжні бійці, які якимись незбагнено-дивними шляхами вийшли живі з бою та дивуються кількості забитих.

І як учасники минулої кривавої війни, що кричать: «Геть війну!» — так і я кричу. «Геть алкоголь! Не треба,

щоб наша молодь теж змагалася з отрутою!» Єдиний спосіб спинити війну, це припинити її. Спосіб спинити пияцтво, — це заборонити його. Китай припинив величезне вживання опіуму, заборонивши культивувати та ввозити його. Китайські філософи, поти та лікарі до хрипоти проповідували про шкідливість опіуму тисячі років, але опіум вживали доти, поки він був доступний, легко досяжний. Такі вже ми вдалися.

Ми досягли величезних успіхів, оберігаючи наших дітей від арсеніку, стрихніну, тифозних та туберкульозних бацил, та не допускаючи, щоб наші діти гинули від них. Так само треба змагатися і з Зеленим Змієм. Забороніть його! Не дозволяйте, щоб він з законного дозволу чигав усюди на наше юнацтво. Не про алкоголіків і не для алкоголіків пишу я оце, а для нашого юнацтва, для тих, у кому кипить жадоба знання й пригод, любов до життя та потяг до товариства, і кого калічить наша варварська цивілізація, підсовуючи отруту на кожному ріжку. Для тих здорових, нормальних юнаків, які вже народилися, або ще народяться, я пишу.

І задля цієї мети, більше, як задля якоїсь іншої, і палкіше, ніж задля якоїсь іншої, поїхав я в Місячну Долину, — хоч і напідпитку, — та голосував за жіноче рівноправ'я. Я голосував за те, щоб жінки мали право голосу, бо я знаю, що вони — жінки, матері раси, — будуть голосувати за те, щоб витруїти Зеленого Змія з нашого життя, здати його в той історичний музей, куди вже здано багато інших дикунських звичаїв. Якщо ви відчуєте біль у моїх словах, прошу згадати, як тяжко я терпів від Зеленого Змія і тепер мені боляче від самої думки, що комусь із моїх чи ваших дітей, може, доведеться так само терпіти.

Жінки — справжні охоронниці раси. Чоловіки марнотрати та грачі. Вони кохаються в пригодах, і, кінець кінцем, їх завжди рятують жінки. Першим дослідом чоловіка в хімії було виготовлення алкоголю, і з того часу аж до цього дня всі покоління чоловіків виготовляють та п'ють

алкоголь. І не було ніколи й одного дня, щоб жінки не терпіли від того, що чоловіки вживають алкоголь, хоч вони ніколи й не мали сили дати цьому опір. Тільки-но жінки здобувають право голосу в якійсь громаді, вони насамперед закривають салуни. Але чоловіки не закриють їх і через тисячу поколінь. З таким же успіхом можна сподіватись від жертв морфінізму, що вони видадуть закон, який заборонить вживати морфій.

Жінки добре це знають. Потом і слізьми вони платять за те, що чоловіки вживають алкоголь. Завжди дбаючи про расу, жінки дбатимуть і про своїх синів, ще не народжених, і про своїх дочок, які будуть матерями, жінками та сестрами отих синів.

І це буде легко здійснити. Терпітимуть тільки запеклі п'яниці одного покоління. Я один із них і на підстава свого довгого приятелювання із Зеленим Змієм, урочисто запевнюю, що мене не дуже обходитиме заборона алкоголю, коли ніхто інший не питиме, і коли ніде буде дістати хмільного. З другого боку, величезна кількість молоді, такої нормальної та далекої від алкоголю, не маючи потягу до нього, ніколи й не відчуватиме й браку його. І настануть часи, коли салун знатимуть тільки зі сторінок історії та вважатимуть за старовинний дикий звичай, — такий, як бій биків або спалення відьом.

XXXIX

Звичайно, оповідання буде не закінчене, якщо не довести його до останнього моменту пригод героя. Але це не є оповідання про те, як п'яниця нарешті схаменувся. Я ніколи не був п'яницею і тому ніколи не схаменувся.

Трапилося мені оце недавно зробити вітрильником мандрівку навколо Горна. Я не взяв з собою власного за-

пасу алкоголю, подорож тривала сто сорок вісім днів, але щохвилини я міг би дістати алкоголю у капітана; проте я не пив. Не пив, бо не мав бажання пити. На борту ніхто інший не пив. Оточення не сприяло тому, щоб пити, а органічного потягу до алкоголю у мене не було. Мій організм не потребував його.

Отож переді мною постало питання, просте й виразне: *Це ж так легко; чому ж мені не утриматись від алкоголю, коли я повернуся назад?* Я зважив це питання. Я міркував над ним п'ять місяців у стані абсолютної тверезості.

Насамперед я переконаний, що на десять тисяч або на сотню тисяч людей і один не народжується алкоголіком. Пияцтво, як я думаю, просто звичка розуму. Це зовсім не те, що тютюн, або кокаїн, або морфій, або всі інші численні наркотики. Бажання алкоголю починається виключно в мозку, і там зростає, але культивується на соціальному ґрунті. На мільйон ні один чоловік не почав пити сам. Всі п'яниці починали пити в гурті, в супроводі тисячі явищ громадського значення, що їх я описав у першій частині цього оповідання на підставі власного досвіду. Ці явища й спричиняються до того, що звичка пити дуже поширюється. Алкоголь сам відіграє зовсім невелику роль у тій атмосфері товариського єднання, в якій звичайно п'ють. Дуже рідко людина народжується з непереможним, органічним потягом до алкоголю, не набувши його в товаристві тих, хто п'ють. Гадаю, що такі рідкі індивідууми трапляються, хоча ніколи не зустрічав ні одного з них.

Під час цієї довгої п'ятимісячної мандрівки, я переконався, що в моїх фізичних потребах нема й найменшого натяку на потребу в алкоголі. І я також побачив, що моя потреба алкоголю була чисто розумова й виникла від стосунків з людьми. Думаючи про алкоголь, я разом згадував і товариство, в якому випивав. Думаючи про товариство, згадував алкоголь. Товариство та алкоголь були сіамськими близнюками. Вони були скуті до купи.

Читаючи у кріслі на палубі, або розмовляючи з іншими, я, при кожній згадці за якусь частину світу, відразу ж згадував і пиятику та хлопців-друзяк. Цікаві дні та ночі, яскраві моменти, барвисті події й сваволя, — все це роїлося в моїй пам'яті. Венеція встає перед мною з надрукованої сторінки — і я згадую столики в кафе на тротуарі. «Бій у Сант-Яго», — каже хтось — і я відповідаю: — «Так, і я був там, але я не бачив ні берега, ні пагорку Кетл, ні Дерева Миру. Що я бачив це кафе *Венера* на майдані Сант-Яго, де одного душевного вечора, я розмовляв та випивав з одним чоловіком, що доходив у сухотах».

«Іст-Енде в Лондоні», читаю я, або каже хтось і насамперед перед моїми очима постає низка освітлених шинків, а в ушах лунає «дві гіркої», «три шотландської». Латинський Квартал — я бував там у студентських кабаре. Пригадую веселі обличчя та сміливих духом людей. Ми пили холодний, добре очищений абсент та сперечалися про Бога, мистецтво, демократію та інші прості проблеми існування.

Під час урагану поблизу Ріо-де-ла-Плата ми вирішаємо, на випадок якогось ушкодження, зайти до Буенос-Айреса, цього «Американського Парижа» — і я згадую освітлені ресторани, веселий блиск піднесених вгору шклянок, луно пісень і веселих голосів. Коли ми піймали північно-східний пасат у Тихому океані, то намагалися вмовити нашого в край стомленого капітана зайти до Гонолулу. І в той час, як я його намовляв, я бачив себе знов, що п'ю коктейль у затишних латі або шампан у Вайкікі, де піняві хвилі набігають на берег. Хтось згадує, як подають диких качок у ресторанах Сан-Франциско, і вмить я думкою перелітаю туди: бачу освітлені столики, чую веселе базікання моїх давніх приятелів, дивлюся на них крізь шклянки з золотистим райнвайном.

Отож я обмірковую питання. Я хотів би відвідати ці місця так само, як колись: *Зі шклянкою в руці!* Є щось чарівне в цій фразі! Вона має далеко більше змісту, ніж усі слова

нашого словника. Це звичка, в якій я тренувався все життя, і тепер це частина мене самого. Я люблю цю гру розуму, цей здоровий сміх, цей відгомін чоловічих голосів, коли, зі шклянкою в руці, вони забувають сірий, нудний світ і з головою поринають у веселе божевілья прудкого, радісного життя.

— Ні! — вирішив я. Я буду пити при нагоді. З усіма книжками на моїх полицях, з усіма думками мислителів, які лишили свій відбиток на моїй вдачі, я спокійно та розважно вирішив, що я робитиму те, що звик робити. Я питиму, але обережніше та розважніше, ніж коли. Так, щоб не стати живою пожежею, щоб не дразнити Білої Логіки. Я вже знаю, як мені треба поводити себе.

Біла Логіка лежить тепер похована поруч зі світовою скорботою. Вже ніколи вони мене не мучитимуть. Уже багато років проминуло відтоді, як я поховав Світову Скорботу. Сон її міцний. Глибоким сном спить і Біла Логіка. Наприкінці я хочу сказати: шкода, що мої пращури не знищили Зеленого Змія ще перед тим, як я на світ народився. Я жалкую, що Зеленого Змія так вельми шанували у суспільстві, в якому я народився. Якби не це, то я, ніколи його не знаючи, не заприятелював би з ним на такий довгий час.

3MICT

I.....	3
II.....	7
III.....	9
IV.....	11
V.....	20
VI.....	25
VII.....	33
VIII.....	38
IX.....	41
X.....	50
XI.....	53
XII.....	59
XIII.....	66
XIV.....	70
XV.....	77
XVI.....	80
XVII.....	87
XVIII.....	94
XIX.....	101
XX.....	104
XXI.....	111
XXII.....	116
XXIII.....	120
XXIV.....	124
XXV.....	127
XXVI.....	131
XXVII.....	134
XXVIII.....	138
XXIX.....	141
XXX.....	146
XXXI.....	150
XXXII.....	156
XXXIII.....	161
XXXIV.....	163
XXXV.....	165
XXXVI.....	169
XXXVII.....	175
XXXVIII.....	182
XXXIX.....	184

Літературно-художнє видання

Серія «Зарубіжні авторські зібрання»

ДЖЕК ЛОНДОН

**ЗЕЛЕНИЙ ЗМІЙ,
АБО АЛКОГОЛЬНІ СПОГАДИ**

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Т. І. Шкарупа*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешкова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *Т. В. Мальчевська*
Коректор *О. О. Жирнова*

Підписано до друку 14.11.2019. Формат 84 × 108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 10,08. Облік.-вид. арк. 9,40.
Тираж 1500 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «ПЕТ»
вул. Максиміліанівська, 17, м. Харків, 61024
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6847 від 19.07.2019